سوله

د اسلام له نظره

جان محمد زاهدی احمدزی

عبدالرحمن [illegible]

CPAU

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکتاب ځانګړ تیاوی

د کتاب نوم : سوله د اسلام له نظره

محقق : استاد زاهدی احمدزی

کمپیوتر دیزاینر : میرویس رامکی

ناشر : د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه

د چاپ شمیر : ۱۰۰۰ جلد

د چاپ تاریخ : ۱٤۲۱ ق - ۱۳۷۹ ش - ۲۰۰۰ م

لومړی چاپ

چاپ : د صبور د اسلامي خپرونو مرکز، گل حاجی پلازه ۱۲۲
تیلفون ۸٤۳۳۸۲

د دې کتاب ټول حقوق د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه پورې اړه لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د اسلام له نظره

محققین : استاد زاهدی احمدزی او
عبدالواحد نهضت فراهی

د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه
۱٤۲۱ق - ۱۳۷۹ش

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالـــی

ټولو هغو و گدو، ټولنو او انجمنو نو ته چې د بشري ټولنې له پاره د سوله ئيز ژوند کولو هاند کوي، له جنګ څخه کرکه کوي، ترهه گر کړی غندي او د بشري وينې درناوی کوي او د ځمکې د اعمار له پاره سوله او امن ضروري گڼي.

د سولې او يووالي د پاره د هڅو کولو انجمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

عنوان	مخ
سریزه	۱

لمړی برخه

تعریف لغوی

اصطلاحی	۳
د سولې شرعی حکم	۵
دسولې ډولونه	٦
د مسلمانانو او کفارو ترمنځ صلحه	۷
شرطونه	۱۱
لومړی شرط ، دویم شرط ، دریم شرط	۱۳
څلورم	۱٤
پنځم	۱۵
شپږم	۱۷
اووم شرط	

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان — مخ

دویمې ډول دمیږه او میرمن ترمنځ سوله........................ ۱۹
په وصیت کی سوله.................................... ۲۶
په پرهارونو کی سوله.................................... ۲۸
په مالی حقوقو کی.................................... ۳۱
ددغی سولی ډولونه، ۱- صلح مع اقرار.................. ۳۲-۳۳
۲- صلح مع انکار، ۳- صلح مع سکوت
د دوو مسلمانو جنگیالیو دلو ترمنځ د اوربند سوله کول.......... ۳۶

دوهمه برخه

احکام او مسائل

د صلحی احکام.................................... ۵۱
د سولی دینی ارزښت.................................... ۵۵
سوله کول د الله تعالی حکم دی.................................... ٦٤
د حضرت حسن او حضرت معاویه ترمنځ سوله.................... ٦٦
سوله کول غوره عمل.................................... ۷۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان | مخ

سوله ئیز ژوند او اسلام ۷۷
د مدینې میثاق ۷۸

دریمه برخه
د سوله ئیز ژوند کولو تعریف

د نبوی احادیثو په رڼا کې سوله ئیز ژوند ۸۵
ټولنیز عدالت ۹۱
اسلام او د بشر حقوق ۹۹
په اسلام کې مدنی او اقتصادی حقوق ۱۰۶
اقتصادی حقوق ۱۰۹
د انتقام په پرتله عفوه ۱۱۶
د انتقام په مقابل که د عفوی په باره کې نبوی سیرت ۱۲۰
امنیت مصئونیت راولی ۱۲۴
پای ۱۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرلیک

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له نظره لومړنی ځیړنیز، تحقیقي اثر ده چې د سولې او پېوستون لپاره د همکاری د ټولنی له خوا چاپ شوی. دا کتاب د دوو نومیالیو او مشهورو دینی عالمانو د هلو ځلو نتیجه ده چې په دوو ملی ژبو، پښتو او دری خپور شویدی. د یادونې وړ ده چې دا کتاب مخکی له دی چې چاپ شی د یو دری ورځنی ورکشاپ په لړ کې د افغانی پوهانو له خوا تر غور او ځیړنې لاندی ونیول شو او هر اړخیز بحثونه پری ترسره شول او د قبول وړ وګرځید.

د دې کتاب په رابطه له مختلفو باوری منابعو څخه ګټه اخیستل شوی ده، دا کتاب مونږ ته دا راښې چې د اسلام دین په دوامداره او پرله پسی توګه د لانجو د حل او د سولی کولو لارښونه کوی. په بل عبارت له دغه تحقیقی اثر څخه ثابتیږی چې د اسلام مبارک دین د سولې او برابرۍ دین دي چې د هر ډول قهر او غصی په کنترول ټینګار کوي. د اسلام دین خپل پیراوان سولې، مینې، ربښتینولې او ورورګلوی ته رابولی. که د اسلام د دین بنسټ او اساس ته نظر وشي په ښکاره توګه به دا معلومه شي چې د اسلام دین د سولې او عدالت پر ستنو ولاړ دي. له بده مرغه په دی هکله د مسلمانانو غرضی تبلیغات او ځینی عملونه د اسلام د احکامو څخه توپیر او مخالفت لري.

د اسلام پاک دین نه یواځی دا چې خپلو پیروانو ته د سولی لارښوونه کوي بلکې امر کوي چې د نورو ادیانو له پیروانو سره هم په سوله او صمیمیت کې ګذاره وکړی.

لکه څنګه چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې اسلام د لویو ولسی نظامونو په جمله کې حسابیده په دغه دوره کې اسلام د ولسواکی نظام واقعی ښکارندوی ؤ چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

یونان د وخت ولسوالکۍ ټولنیز عدالت، د عربو، عجمو، تور او سپین، غلام او آزاد، ناتوان او توانمند ترمنځ د اسلامي اساساتو مطابق په سوله ایزه توګه تطبیقیده. څو له بده مرغه هغه په ولسي ستنو ولاړ اسلامي نظام چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې موجود وو. د امویانو په (۹۰) کلنه دوره او وروسته بیا د عباسیانو په دوره کې په اصلي حالت پاتې نه شو او له خپل مسیر څخه واوښت، چارواکو له اسلامي اساساتو او له سوله ایزو اصولو څخه ډیره لږه ګټه اخیستله او ددې پرځای یې خپلو هدفونو او غرضونو ته د رسیدو په خاطر د دکتاتوري نظامونو د لارو، چارو او طریقو څخه کار واخیست. دا ښکاره او روښانه ده چې داسې عملونه د وخت د یو زمامدار کاږۀ په داسې حال کې چې اسلام پخپله د بلنې، سولې او ولسواکۍ لار او طریقه ده.

د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه هیله منده ده چې د دغه څېړنیز اثر په لوستلو سره به د سوله ایزو ارمانونو په تطبیق کې مثبت پرمختګ رامنځ ته شي او د خلکو د ذهنیتونو په روښانه کولو کې به مؤثر او ګټور ثابت شي او د قهر آمیزه پېښو په مقابل کې به مثبت بدلون راشي.

مونږ هیله مند یو چې دغه باارزښته کتاب به د داسې یوې ټولنې د جوړیدو په لاره کې چې د تبعیض، تعصب، بیلوالي او توپیر څخه خلاصه وې رغنده او په زړه پورې کردار ترسره کړای شي.

په ډیر درناوې

د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجع

په دغه کتاب «سوله د اسلام له نظره» کې له دغو لاندې ماخذونه څخه استفاده شوې ده.

١ - قران کریم

تفاسیر:	مصنف	متوفی
٢ - تفسیر قرطبی	امام محمد بن احمد قرطبی	٦٧١ هـ
٣ - تفسیر ماوردی	امام ابوالحسن علی بن حبیب ماوردی	٤٥٠ هـ
٤ - تفسیرالمحرر الوجیز	امام عبدالحق بن غالب بن عطیه اندلسی	٥٤٦ هـ
٥ - تفسیر ابن کثیر	حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمروبن کثیر	٧٧٤ هـ
٦ - تفسیر موضح الفرقان	علامه محمود الحسن د یوبندی	١٣٣٩ هـ
٧ - تفسیر مجمع البیان	علامه طبرسی - فضل بن حسن	٥٣٨ هـ
٨ - تفسیر معارف القرآن	مولانا مفتی محمد شفیع	١٣٩٦ هـ - ١٩٧٦ هـ
٩ - تفسیر جصاص	علامه احمد بن علی رازی جصاص	٣٧٠هـ
١٠ - تفسیر تفهیم القران	مولانا سید ابوالاعلی مودودی	١٣٩٩ هـ
١١ - تفسیر بیان القران	حکیم الامة مولانا اشرف علی تهانوی	١٣٦٢هـ
١٢ - تفسیر سراج المنیر	علامه محمد شربینی الخطیب	٩٧٧هـ
١٣ - تفسیر مدارک	امام عبدالله بن احمد نسفی	٧٠١هـ
١٤ - تفسیر روح المعانی	شهاب الدین سید محمد الوسی مفتی بغداد	١٢٧٠هـ
١٥ - تفسیر کبیر	علامه شیخ محمد بن عمر رازی	٦٠٦هـ
١٦ - تفسیر صفوة التفاسیر	محمد علی صابونی	
آحادیث:		
١٧ - صحیح بخاری	امام ابی عبدالله محمد بن اسماعیل بخاری	٢٥٦هـ
١٨ - صحیح مسلم	امام مسلم بن حجاج قشیری نیشاپوری	٢٦١ هـ
١٩ - سنن ابی داود	امام ابوداود سلیمان بن اشعث	٢٧٥هـ
٢٠ - جامع ترمذی	امام محمد بن عیسی ترمذی	٢٧٩هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۱ - سنن دارقطنی	امام علی بن عمر دارقطنی	۳۸۵ھ
۲۲ - مشکوة	شیخ ولی الدین تبریزی	
۲۳ - نهج البلاغه	امام سید شریف رضی	
۲٤ - نیل الأوطار	امام شوکانی محمد بن علی	۱۲۵۰ھ
۲۵ - سبل السلام	امام محمد بن اسماعیل الامیر الیمنی الصنعانی	۱۱۸۲ھ
۲٦ - فتح الباری	امام حافظ احمد بن حجر عسقلانی	۸۵۲ھ
۲۷ - اشعة اللمعات	شیخ عبدالحق دهلوی	۱۰۵۲ھ
۲۸ - عون المعبود	علامه ابی طیب محمد شمس الحق عظیم ابادی	
۲۹ - فیض الباری	شاه انورشاه کشمیری بن سید محمد معظم	۱۳۵۲ھ
۳۰ - غایة المأمول	شیخ منصور علی ناصف	۱۹۲٤ھ

فقه:

۳۱ - کتاب الخراج لابی یوسف	امام او قاضی یعقوب بن ابراهیم	۱۸۳ھ
۳۲ - کتاب الاموال لابی عبید	حافظ او عظیم امام ابی عبید قاسم بن سلام	۲۲٤ھ
۳۳ - هدایه	علی بن أبی بکر فرغانی مرغینانی	۵۹۳ھ
۳٤ - المغنی لابن قدامه	علامه موفق الدین عبدالله بن احمد ابن قدامه مقدسی	٦۲۰ھ
۳۵ - شرح السیر الکبیر	امام محمد بن حسن بن فرقد شیبانی	۱۸۰ھ
۳٦ - جامع الفصولین	شیخ الاسلام محمد بن اسرائیل	۸۹۲ھ
۳۷ - معین الحکام	امام علاء الدین ابی الحسن طرابلسی	
۳۸ - زبدة الاحکام	امام خمینی	
۳۹ - تحریر الوسیله	امام خمینی	
٤۰ - الحلال والحرام	علامه یوسف قرضاوی	
٤۱ - کتاب الدیات	امام ضحاک شیبانی	۲۸۷ھ
٤۲ - الفقه الاسلامی وادلته،	وهبة زحیلی	
٤۳ - توضیح المسائل	امام ابولیث سمرقندی	۳۷۳ھ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سـريـزه

«الحمدلله رب العالمين والصلاة والسلام على رسوله محمد وعلى آله واصحابه و من دعا بدعوته الى يوم الدين.»

وبعد:

داسلام مقدس دين يوائيني هغه دين دى چي د نورو اديانو په نسبت زيات دانسان ژوند ته احترام لري او ددي خبري ښکاره دليل دادى چي اللّٰه تعالى په ناحقه سره ديو انسان ژوند ختمول دټول انسانيت قتل او ختمول گڼلي دى لکه چي په قرآن کريم کي اللّٰه تعالى فرمايلي دى:

«مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعاً وَ مَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعاً.» (١)

ترجمه: *هغه څوک چي ووژني يو نفس بې له عوض دبل نفس نه يا بې له فساده په ځمکه کي نو گواکي ټول خلک يې وژلي دي او هر چا چي ژوندي کړ دغه يو نفس نو گواکي ټول نفس يې ژوندي کړي دي.*

او ددې حکمت دادى چي اللّٰه تعالى انسان په ځمکه کي دکومو لويو مقصدونو له پاره پيدا کړي دى چي دځمکي عمران هم پکي دى او بيا يې دځمکي واک ورته ورکړي دى په خپل منځي جگړو سره له منځه درومي، تمدن او اجتماعيت تحقق نه مومي. همدا سبب دى چي داسلام مقدس دين اسلامي أمت ته په خپل منځي روغي جوړي، سولي او سلامتي

١ - (دمائده سوُرة ٣٢ -آيت ٥ سوره ٦ سپاره ٥ رکوع)

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم کړی دی، ځکه چې د اسلام د کلیمې معنا امن أو سلامتیا ده.
مګر له بده مرغه په پنځمه هجري پیړۍ کې کله چې په اسلامي امت کې یو شمیر داسې وګړو تبارز وکړ چې د خپلو شخصي اغراضو، مادي او سیاسي مقاصدو د ترلاسه کولو حرص أو مینې د اسلام د سولې، امن، اجتماعي عدالت، خپل منځي ایثار او قرباني له زرینو هدایاتو څخه لرې کړل، چې تر اوسه پورې په اسلامي امت کې د غه بدمرغي دوام لري چې نه یوازې دا چې د اسلامي امت تمدن، عمران، سوکالي او هوسا ینه یې تالا تر غه کړې دي؛ بلکې د غیر اسلامي امتونو د مغرضو وګړو له پاره یې هم له اسلامي سوله پالو اصولو څخه په لرې کیدو د ازمینه برابره کړې ده چې پر اسلام د نه پوهیدلو او د د غو بې لارې شویو مسلمانانو د اعمالو په لیدلو سره پر اسلام تنقیدونه وکړي. سره له دې چې په تیرولسو پیړیو کې د اسلامي امت مصلحینو په بشپړه توګه د سولې او امن د پلي کولو په تکل د خپل وس په اندازه دعوت چلولی او هلې ځلې یې کړې دي چې په زړه پورې نتیجه یې ور کړې ده ،او د امت د پرګنو برم او سکون یې ورته راستون کړی دی، او تر اوسه پورې د غه لړۍ روانه ده او روانه به وي، دا ځکه چې په هر عصر کې ځینې وګړي د نفس او شیطان په لمسه په ځینې ولسونو کې د خپل ولس د سوله ئیز ژوند په لاره کې خنډ واقع کیږي چې نیږدې مثال یې زمونږ د ګران هیواد افغانستان روان غمیز حالت دی چې دا دی د خپلو سلفو مصلحینو په اتباع سره د غه اثر د سولې او امن د ارزښت په بیان کې د اسلامي مسئولیت په احساس کولو لیکلی شی الله تعالی دې وکړي چې اغیزمن و ګرځیږي او زمونږ د غم ځپلي ملت تالا شوې سوله او امن بیرته را و ګرځیږي.

آمین

استاذ زاهدی احمدزی او عبدالواحد نهضت فراهی

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله داسلام له نظره

لفظي تعريف:

صلح عربي کليمه ده او په عربي ژبه دوکي صلح په يوولسو معناو سره راغلي لکه چي امام راغب اصفهاني اونورو عربي ژبدو د پوهانو ويلي دي، اوهغه معنا وي يې په لنډيز سره په لاندې کرښو کې بيانولي شي:

الف: دمنفعت او ګټي په معنا.

ب: دوړتيا او مناسب والي په معنا.

ج: دښه والي په معنا سره.

د: داستعداد په معنا.

هـ: دجوړښت په معنا. يعني چي په يوشي يا يوچاکي نيمګړتياوي هغه ورڅخه لري کړاي شي او بشپړ کړاي شي.

و: دنيکي او ښيګړي کولو په معنا. يعني نيک عمل کول

ز: دنعمت په معنا:

ی: داتفاق او پخلاکيدو په معنا:

ا-ی: داوربند او جنګ منعه کولو په معنا.

اصطلاحي تعريف:

دصلح داصطلاحي تعريف په باره کي فقهاؤ مختلف أقوال څرګند کړي دي، داځکه چي دصلح مختلف موارد دي، لکه په اقتصادي معاملاتو کي صلح، په ازدواجي معاملاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کی دمیږه او میرمن ترمنځ صلح، دجګړه مارو خواؤ ترمنځ صلح او داسی نور چی دهریو مورد له پاره صلح ځانګړی تعریف لری، خو دلته له دی امله چی په جنګی صلح بحث کولی شی او دجنګ اوصلح دموضوع دمختلفو اړخونو بیان دی یوازی دجنګی صلح اصطلاحی تعریف وړاندی کولی شی چی محدثینو، مفسرینو، فقهاؤ او عربی لغت پوهانو کړی دی او هغه دادی:

الصلح: هورفع الحرب و المخاصمات علی شروط تعرف بشروط الصلح، او هو عقد یرفع النزاع. (١)

ترجمه: *صلح په شرعی اصطلاح کی دجنګ بندول او شخړو لری کول او داختلافاتو ختمول دی، پرهغو شرطونو سره چی دصلح دشرطونو په نوم سره یادولی شی، یا په بل عبارت: صلح هغه تړون ته ویل کیږی چی جنګ، شخړه او نزاع پری ختمیږی، برابره خبره ده که نزاع لفظی وی او که وسلواله وی.*

دصلح دغه اصطلاحی تعریف خورا زیات جامع دی، ځکه چی پدغه تعریف سره هر ډول صلح، معاملاتی وی، که محاربوی او که ازدواجی وی ټولی پکی رادرومی. دغه راز محاربوی هر ډول صلح هم پکی راځی، برابره خبره ده که دمسلمانانو او کفارو ترمنځ وی او که دکومی اسلامی ډلګۍ او دهغوی دمسلمان حاکم ترمنځ وی، او که ددوه مسلمانو ډلګیو یا ملیتونو ترمنځ وی، حقوقی وی، که سیاسی وی او که جغرافیوی دغه ګردی صلح احتوا کوی، او پکی رانغاړی یې.

دصلح شرعی حکم:

په اسلامي شریعت کي هر ډول صلح کول او خپل منځي شخړی ختمول روا دي خو پدی شرط چی حلال پکی حرام نه کړای شی او حرام پکی حلال نه کړای شی. یعنی په سوله کی اسلامی حدود په نظر کی ونیولی شی او دغیر شرعی اعمالو او اقوالو په ارتکاب سوله

---

١ - مفردات القرآن ص ٢٩٢، القاموس المحیط ج ٢ ص ٨٣٩، معجم الوسیط ج ١ ص ٥٢٠، ألمنجد ج ١ ص ٤٣٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونه کړای شي، ځکه چې دغه ډول سوله کول په اسلامي شريعت کې ممنوع او ناروا ده لکه چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

عن عمرو بن عوف المزني رضی الله تعالی عنه ان رسول الله صلی الله عليه وسلم قال: «ألصّلحُ جَائزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ إلّاصُلْحاً حَرّمَ حَلَالاً اَوْ أحَلَّ حَرَاماً وَ الْمُسْلِمُونَ عَلى شُرُوطِهِمْ إلّا شَرْطاً حَرّمَ حَلَالاً اَوْ أحَلَّ حَرَاماً» (۱) رواه ابوداود وابن ماجه والترمذی

ترجمه: له عمرو بن عوف مزني رضی الله عنه څخه روايت شوی دی چې په تحقيق سره رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: د مسلمانانو ترمنځ سوله کول روا دي، مګر داسې صلح روا نه ده چې شرعي حلال شيان حرام وګرځوي او يا حرام شيان حلال وګرځوي. او په مسلمانانو باندې پرهغو شرطونو باندې التزام واجب، او عملي کول يې پرې لازم دي چې د سولې د تړون په مهال کې پرې کيښودل شوي وي مګر د داسې سوله ئيز شرط قبلول او عملي کول پرې لازم نه دي چې حلال حرام وګرځوي او يا حرام حلال وګرځوي.

دا حديث امام ابوداود په خپل سنن کې او امام ابن ماجه په خپل سنن کې او امام ترمذي په خپل جامع کې تخريج او روايت کړی دی.

امام شوکاني رحمة الله عليه د پورتني حديث په شرح کې ليکلي دي:

قوله «الصلح جائز» ظاهر هذه العبارة العموم، فيشمل کل صلح الا ما استثنی: والی العموم ذهب ابوحنيفة ومالک واحمد والجمهور.» (۲)

ترجمه: د حديث دا جمله چې صلح په اسلامي شريعت کې روا ده، پردې باندې دلالت کوي چې هر ډول سوله روا ده پرته له داسې صلح څخه چې له مشروعيت څخه مستثنی شوي وي، امام ابوحنيفه (رح) امام مالک (رح)، امام احمدبن حنبل (رح) او جمهورو فقهاؤ هم ويلي دي چې نظر په دغه پورتني حديث هر ډول صلح روا ده، خو چې له شرعي نصوصو

---

۱ - سبل السلام ج ۳ ص ۸۸۳، نيل الاوطار ج ۵ ص ۲۸۶، طبع مصر مصطفی بابی

۲ - نيل الاوطار ج ۵ ص ۲۸۷، عون المعبود ج ۹ ص ۴۰۷، بيروت دارالفکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه خلاف نه وي.

دصلح ډولونه

په اسلامي شريعت کې په مجموعي توګه سوله په شپږ ډوله ده لکه چې حافظ ابن حجر عسقلاني (متوفى ٨٥٢هـ ١٤٧٣م) په خپل کتاب فتح الباري شرح صحيح البخاري کتاب الصلح کې ويلي دي:

والصلح اقسام: ١- صلح المسلم مع الكافر، ٢- والصلح بين الزوجين، ٣- والصلح بين الفئة الباغية والعادلة، ٤- والصلح بين المتغاضبين، ٥- والصلح فى الجراح كالعفو على مال، ٦- والصلح لقطع الخصومة اذا وقعت المزاحمة اما فى الاملاک أو فى المشتركات كالشوارع.[1]

ترجمه: *او صلح په ډيرو ډولونو ده، لکه صلح دمسلمان له کافر سره، دويم دميړه او ميرمن ترمنځ سوله کول، دريم: دياغي او نياومني ډلو ترمنځ سوله کول، څلورم: ددوه مرورو ترمنځ دپخلاينې روغه کول، پنځم: په خپل منځي جنګ کې دټپي شويو دځخمونو سوله کول او هغه داسې چې دټپي شوي له پاره پر ټپي کوونکي باندې ددیت په توګه پرمال کينبودلو سوله وکړای شي، شپږم: ددوه برخمنو او څوکسانو چې په املاک کې سره شريک وي لکه لياره او داسې نور او بيا دهغو په منځ کې اختلاف سره پيدا شي او يو دبل په مخه کې خنډ واقع کيږي او نه يې پريږدي چې ګټه ورځخه واخلي بيا ددوي ترمنځ دريم ګړي روغه جوړه سره وکړي.*

دسولې دغه شپږواړه ډولونه الله تعالى په قرآن کريم کې بيان کړي دي چې ځينې ډولونه يې په ځانګړې توګه ذکر کړي دي دا ځکه چې دصلح دغه ډولونه ډير مهم دي، او اهميت يې دمتعدي والي په وجه دي، يعنې داختلاف او جنګ تداوم چې زيانونه يې ټولنې ته متعدي کيږي او ټولنه ورځخه زيانمنه کيږي پداسې حال کې چې صلح يې نه يوازې داچې جګړه مارو اړخونو ته ګټه رسوي بلکې ټولنې ته يې هم ګټه رسيږي نو ځکه الله تعالى په

١- فتح الباري ج ٥ ص ٢٢٧ طبع بيروت داراحياء التراث العربي تاريخ طبع ١٣٤٨هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګړې توګه ذکر کړې دي، او يو شمير نور سوله ئيز ډولونه يې عام او ضمني بيان کړې دي چې بيا فقهاؤ داجتهاد په ذريعه په تفصيل سره بيان کړې دي، زه غواړم دلته د قرآن کريم په رڼا کې په قرآن کريم کې د سولې ذکر شوي ډولونه هر يو بيلابيل په تفصيل سره ذکر کړم څو د سولې مينه وال په اسانتيا سره د هغوي په شرعي ارزښت پوه شي، او هم په شرعي توګه د سولې داړتيا ضروري مراتب وپيژني:

لومړی- د مسلمانانو او کفارو ترمنځ سوله:

له غير اسلامي ځواکونو او کفارو سره د صلح په باره کې الله تعالى په قرآن کريم کې مومنانو ته داسې لارښونه او حکم کړې دی او ورته فرمايلي يې دي:

«وَاِنْ جَنَحُوْا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللهِ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ وَاِنْ يُّرِيْدُوْآ اَنْ يَّخْدَعُوْكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللهُ هُوَ الَّذِیْٓ اَيَّدَكَ بِنَصْرِهٖ وَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ.» (۱)

ترجمه: *او که چيرې کفار صلحې او روغې ته ميل وکړي نو ته هم (دهغوي د سولې وړانديزو منه او) صلحې ته ميل وکړه او پر الله تعالى باندې توکل وکړه، بيشکه چې الله تعالى هم دی ښه اوريدونکې د ټولو اقوالو دی او پر ټولو احوالو باندې پوه او ښه عالم دی. او که دوی يعنې سوله کوونکي کفار اراده وکړي چې تا ته دوکه او فريب درکړي په دغه روغه کې نو بيشکه تا ته الله تعالى کافي دی. همدی هغه ذات دی چې تا ته يې قوت درکړی په خپل مدد سره او په مومنانو سره.*

شيخ الهند علامه محمود الحسن ديوبندی په خپل تفسير موضح الفرقان کې د دغو مبارکو آياتونو په تفسير کې ويلي دي:

په اسلام کې في سبيل الله جهاد په ځمکه کې د فساد او فتنې د ختمولو او د سوله ئيز ژوند د تيرولو او د کلمة الله داعلاء له پاره فرض کړای شوی دی، نو که چيرې د دغه عالي مقاصد له وينې تويولو څخه پرته حاصل شي نو بيا خو د وينې تويولو ته هيڅ حاجت نشته. که چيرې د اسلام مخالفين د روغې کولو وړانديز وکړي تاسې يې هم ورسره قبول

۱ – دانفال سورة ۶۱–۶۲ آياتونه لسمه سپاره (تمه سورة)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړئ، او که هغوی د صلحې په پرده کې غواړي چې مؤمنان تیرباسي او د هغوی له پلوه دچلول احتمال وي نو بیا هم تاسې هیڅ پروا مه کوئ او سوله ورسره وکړئ؛ الله تعالی دمؤمنانو ملګري دي د کفارو هر ډول سوله دښمنه پلانونه به شنډ کړي او تاسې به په خپل نصرت سره پرې بریالي کړي. (۱)

دغه راز د جعفري مذهب نامتو مفسر علامه طبرسي «ابوعلی فضل بن حسن» متوفی ۵٤۸ هـ په خپل موثق تفسیر مجمع البیان فی تفسیر القرآن کې د دغه مبارک آیت په تفسیر کې ویلي دي:

«وَ اِنْ یُرِیْدُوا اَنْ یَّخْدَعُوکَ» معناه وان یرد الذین یطلبون منک الصلح ای یخدعوک فی الصلح بان یقصدوا بالتماس الصلح دفع اصحابک والکف عن القتال حتی یقووا فیبدأوکم بالقتال من غیر استعداد منکم «فَاِنَّ حَسْبَکَ اللّٰهُ» ای فان الذی یتولی کفایتک الله «هُوَالَّذِی اَیَّدَکَ بِنَصْرِهٖ وَ بِالْمُؤْمِنِیْنَ». (۲)

***ترجمه:** یعنی د دغه آیت معنا دا ده چې که هغه څوک چې له تا څخه د سولې غوښتنه کوي او دوی غواړي په صلح کې له تا سره دوکه وکړي او هغه داسې چې د سولې په وړاندیز سره ستا ملګري له تا څخه او له جنګ کولو واړوي او منعه یې کړي تر دې چې دوی ځانونه پیاوړي او ځواکمن کړي او بیا له تاسې سره په جنګ کولو برید وکړي. پداسې حال کې چې تاسې جنګ ته ځانونه چمتو کړي نه وي. نو ته هیڅ پروا مه کوه، که په جنګ کې ستا له ملګرتیا څخه څوک واوړي نو الله تعالی تا لره بس والي کوي ځکه الله تعالی هغه ذات دی چې په خپله مرسته یې ستا کروړلتیا کړې ده. او ستا پر دښمنانو باندې په مؤمنانو سره ستا نصرت کوي.*

او همدارنګه له کفارو سره د سولې په باره کې یې په بل آیت کې داسې فرمایلي دي:

«فَاِنِ اعْتَزَلُوکُمْ فَلَمْ یُقَاتِلُوکُمْ وَاَلْقَوْا اِلَیْکُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَکُمْ عَلَیْهِمْ سَبِیْلاً.»

(دالنساء سورت ۹۰ نویم آیت ۵ سپاره ٤ سورت)

۱- موضح الفرقان «کابلي تفسیر» لومړی ټوک ۱۰۳۱ مخ دمکې مکرمې چاپ

۲- تفسیر مجمع البیان، ج ۳، ص ۵۵٦، د تهران چاپ مکتبه علمیه اسلامیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: *نو که ځنګ وکړي دوی له تاسي څخه پس دوی له تاسي سره جنګ ونه کړ او دوی تاسي ته روغه درو وړاندي کړه نو نه ده ګرځولي الله تعالی تاسي ته پر دوی باندي هیڅ لاره. دجنګ کولو بلکي تاسي هم دهغوی دصلحي وړاندیز قبول کړی او سوله ورسره وکړی.*

احکام: تفسیر پوهانو او فقهاؤ له کفارو سره دصلحي کولو په باره کي یو شمیر شرعي احکام بیان کړي دي چي دصلحي د شرطونو په نوم یې نو مولي دي چي دموضوع د روښانه کولو په خاطر دلته د یو څو نامتو مفسرینو او څو مشهورو فقهاو متفقه اقوال دنمونې په توګه وړاندي کوم:

دمفسرینو له جملي څخه امام ماوردي (متوفی ٤٥٠ هـ کال) په خپل تفسیر النکت والعیون کي، امام عطیه اندلسي (متوفی ٥٤٦ هـ کال) په خپل تفسیر محرر الوجیز کي، امام قرطبي (متوفی ٦٧١ هـ کال) په خپل تفسیر احکام القرآن کي، حافظ ابن کثیر (متوفی ٧٤٧ هـ کال) په خپل تفسیر کي او دهندوستان نامتو عالم او داورنګ زیب عالمګیر استاذ ملا احمد جیون (متوفی ١١٣٠ هـ کال) په خپل تفسیر أحمدیه کي په سرسري اختلاف او توجیهاتو سره دانفال دسورة دصلحي تفسیرونه کړي دي چي نچوړ او خلاصه یې په لاندي کرښو کي وړاندي کولی شي:

له دغه مبارک آیت څخه دا ثابتیږي چي مسلمانانو ته له کافرانو سره صلحه روا ده، په همدې اساس رسول الله صلی الله علیه وسلم له کفارو سره صلحه کړي ده او څو ځلي یې له مختلفو قوي ملتونو سره لکه نصرانیانو، دمکي مشرکانو او یهودیانو سره یې صلحي کړي دي. دمثال په ډول دلته یو څو نمونې وړاندي کولی شي.

١ – دمدینې منورې صلح دنبوي هجرت په پنځم کال له ٦٢٦ م کال سره سم داحزاب له غزا څخه دمخه دمدینې منورې دیهودیانو دبنونضیر او بنوقریظه له قبیلو سره صلحه وکړه چي بیا دهغوی له پلوه ماته شوه.

٢ – دنبوي هجرت په شپږم ٦٢٧ م کال دمکي له مشرکانو سره تاریخي صلحه چي په حدیبیه نومي سیمه کي مکي ته څېرمه شوي وه. چي د دغي صلح شرطونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حدیبیه د صلح د تړون مادی

هغه شرطونه او مادی چی د حدیبیه د صلح په تړون کې د جانبینو په اتفاق سره کیښودل شوی وو په لاندی ډول دی:

• **لومړی ماده:** ای الله ستا په نوم!

دویمه ماده: دا تړون د محمد بن عبدالله «صلی الله علیه وسلم» او سهیل بن عمرو ترمنځ وکړای شو.

دریمه ماده: دوی دواړو پردی باندی صلح وکړه چی لس کلونه به د دواړو پلوونو ترمنځ جنگ بندی وی، او په دغه موده کی به خلک په امن او سیری او یو له بل څخه به لری گرځیږی.

څلورمه ماده: څلورم دا چی که د محمد له ملگرو څخه کوم څوک د حج یا عمری اداء کولو یا د تجارت له پاره مکی ته راشی، د هغه سر او مال به په امن وی. او که د قریشو کوم څوک په دغه موده کی د سوداگری له پاره مصر یا شام ته د مدینی له لارې تیریږی د هغه مال او سر ته به امن حاصل وی.

پنځمه ماده: پنځم دا چی که چیری له قریشو څخه کوم شخص د خپل «پالونکی» له اجازت څخه پرته محمد (ص) ته لاړ شی «مسلمان شی» نو هغه به دی هغوی ته بیرته سپاری او ر که د محمد (ص) له ملگرو څخه کوم شخص قریشو ته ورشی «مرتد شی» هغه به بیرته د ه محمد (ص) ته نه سپاری.

شپږمه ماده: شپږم دا چی له دغه تړون څخه وروسته به تر ټاکلی مودی پوری زمونږ ترمنځ غدر او خیانت نه وی، او نه به په پټه سره یو د بل په خلاف له بل چا سره مرسته کولی شی او نه به په ښکاره د دغه تړون په خلاف تیگی کولی شی.

اوومه ماده: اووم دا چی که له عربو قبائلو څخه کوم قبائل پدغه تړون کی له هر چا سره ځان ملگری کوی داسی کولی شی که له محمد (ص) سره ملگرتیا کوی کولی شی او که له قریشو سره په تړون کی ځان شاملوی هم داسی کولی شی.

«په هماغه مجلس کی د خزاعه قبائلو خپله ملگرتیا له محمد (ص) سره اعلان کړه او بنوبکر خپله ملگرتیا له قریشو سره اعلان کړه چی بیا دواړه په تړون کی ذکر شول»

اتمه ماده: اتم دا چی ته به سږ کال مکی ته نه داخلیږې او له همدی ځایه به بیرته مدینی ته ستنیږی، او په راتلونکی «۷ هـ» کال کی به مونږ له مکی څخه خارج شو، ته او ستا ملگری به

(c) ketabton.com: The Digital Library

مکي ته داخل شي صرف دري شپې دري ورځې به پکې اوسيږي. له تاسي سره به يوازې توري وي هغه هم په تيکو کي دننه، او له تورو څخه پرته به بل هيڅ ډول وسله له ځانونو سره نه رواړي.

نهمه ماده: نهم دا چې سږ کال به ستاسي د قرباني څاروي هماغلته وي په کوم ځای کي چې مونږ وليدل «يعني حديبيه کي» او همدلته به ذبح کولي شي او د ذبحه کولو له پاره به مونږ «مکي» ته رااليږلي نه شي. او په صراحت کي به زمونږ او ستاسي حقوق سره برابر وي. (۱)

د محمد (ص) مهر	د سهيل بن عمرو مهر
د تړون ليکوونکی: علي بن ابي طالب (رض)	**د قريشو شاهدان**
مسلمان شاهدان: ابوبکر، عمر، عبدالرحمن بن عوف، عبدالله بن سهيل بن عمرو، سعد بن ابي وقاص، محمد بن مسلمه، ابو عبيده بن الجراح	عروه بن مسعود ثقفي، مکرز بن حفص او د هغو ملګري.

(۱) مراجع: دغه شرطونه او مادې له هغو احاديثو څخه ما راغونډې کړي دي چې د حديبيه د صلح په باره کي مروي دي او دغه لاندې مأخذونه ما پسې کتلي دي.

صحيح بخاري، ج ۳، ص ۱٦۸، کتاب الصلح، د رياض چاپ

صحيح مسلم، ج ۳، کتاب الجهاد والسير، ص ۱٤۰۹-۱٤۱۱، د رياض چاپ، باب صلح الحديبية في الحديبية

سنن ابي داود، ج ۲، کتاب الجهاد، باب في صلح العدو، ص ۲۱٤، د لاهور چاپ

زاد المعاد، ج ۳، ص ۲۹۲، فصل في قصة الحديبية، لابن القيم.

السيرة النبوية، لابن هشام، ج ۳٤، ص ۳۳۲، د ايران د قم چاپ، ۱۳٦۸ هش

تاريخ يعقوبي، ج ۲، ص ۳۵-۳٦، غزاة الحديبيه، طبع بيروت، ۱٤۱۹ هـ - ۱۹۹۹ م

کتاب الاموال لابي عبيد، ٤٤۱-٤٤٤

فتوح البلدان، ص ۳٦، بلاذري

کتاب الخراج، لابي يوسف، ص ۱۲۹

البدايه والنهايه، ج ٤، ص ۱٦٤-۱۷۷، غزوة الحديبية، د لاهور چاپ ۱٤۰٤ هـ - ۱۹۸٤ م

الکامل في التاريخ، لابن اثير، ج ۱، ص ۵۸۲-۵۹۰، ذکر عمرة الحديبيه

الطبقات الکبری، لابن سعد، ج ۱، جزء ۲، ص ۲۹۷-۳۰۲، بيروت - لبنان

تاريخ الخميس للديار بکري، ج ۲، ص ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې بيان کړ ای شوی دی.

۳- دنبوي هجرت په اووم ٦۲۸م کال په خيبر کې د خيبر له يهوديانو سره د خيبر له فتحې څخه وروسته صلحه کول.

٤-دنبوي هجرت په لسمه ٦۳۱م کال د يمن د نجران له نصرانيانو سره تاريخي صلح چې په مدينه منوره کې په نبوي جومات کې د صلحې تړون ورسره لاس ليک شوی ؤ.

نو نظر پر دغو دليلونو او شواهدو د اسلامي امت حاکمانو ته شرعاً رواده چې که چيرې د اسلامي امت ښيګړه او مصلحت پکې وي چې له کفارو سره صلحه وکړي، برابره خبره ده که د جنګ په دوران کې وي او که له جنګ څخه د مخه وي او که له جنګ څخه وروسته وي.

که وړياوي لکه د حديبيه صلحه چې هيڅ مال له يو پلوه هم پکې نه وي او که په مال سره وي لکه چې د خيبر په يهوديانو او د نجران په نصرانيانو رسول الله صلی الله عليه وسلم کېښودلې وچې هر کال به يې اسلامي حکومت ته ورکوي. دغه راز که چيرې د مسلمانانو د سر، مال، دين او ناموس خطر وي او کفار په صلحه کې د اورسره شرط کړي چې اسلامي حکومت به کفري حکومت ته دومره دومره ټاکلي مال ورکوي نو د ځينو مفسرينو او فقهي امامانو په نزد داهم روادی ځکه چې په (۵) هجري کال کې د احزاب په غزا کې رسول الله صلی الله عليه وسلم د غطفان د قبيلو له مشرانو عيينه بن حصن الفزاري او حارث بن عوف المري سره يو تړون لاس ليک کړ چې دوی د واړو ته به سږ کال د مدينې د خرماؤ دريمه برخه ورکړي پدې شرط چې دوی به ټول غطفانيان له جنګ څخه وباسي او خپلو کورونو ته به

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځي او هم به د مشرکانو په لښکر کي اختلاف پيدا کوي.

هغوی ورسره ومنله مګر کله چي رسول الله صلی الله عليه وسلم د انصارو له مشرانو، سعد بن معاذ، سعد بن عباده او اسعد بن زرارة سره مشوره وکړه هغوی ورسره قبوله نه کړه، او هغه ترون لغو شو. او ځينو نورو ويلي دي چي د غه ډول صلحه روا نه ده ځکه چي پدې کي د مسلمانانو سپکاوی او توهين دی. (۱)

دغه راز د شيعه مذهب امام او مفسر علامه طبرسی د دغه آيت په تفسير کي ويلي دي: يعني که چيري دوی له تاسي سره له جنګ کولو څخه په ډډه شي او له تاسي سره د سولي ترون وکړي. نو تاسي ته روانه ده چي د دوی پر ځانونو «د دوی په وژلو سره» او د دوی په مالونو تيری وکړی. (۲)

شرطونه: د اسلامي امت فقهاؤ، ويلي دي: له کفارو سره له جنګ څخه د مخه هم سوله کول روا ده، د جنګ په دوران کي هم ورسره روا ده او له جنګ څخه وروسته هم ورسره روا ده، ځکه چي دغه دري واړه ډوله صلحي رسول الله صلی الله عليه وسلم کړي دي. مګر له

۱- تفسير قرطبي، څلورم جلد اتم جزء ۲۵، ۲۶ مخونه دبيروت چاپ، دارالکتب العلميه ۱۴۰۸ هـ ۱۹۸۸م

تفسير ماوري دويم ټوک، ۳۳۰ مخ بيروت چاپ دارالکتب العلميه

تفسير محرر الوجيز دويم ټوک ۵۴۷-۵۴۸ مخونه، بيروت سنه ۱۴۱۳هـ دارالکتب العميه

تفسير ابن کثير دويم ټوک ۴۰۱-۴۰۲ درياض چاپ دچاپ تاريخ ۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م

تفسير احمديه لومړی ټوک ۵۱۶-۵۱۷ مخونه، دلاهور چاپ اردو ترجمه

البدايه والنهاية پنځم ټوک ۵۵ مخ دلاهور چاپ مکتبه قدوسيه طبع ۱۴۰۴هـ - ۱۹۸۴م

۲- تفسير مجمع البيان، ج ۲، ص ۸۸۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

کفارو سره صحله کول په مطلق ډول او د تل له پاره روانه ده ځکه چي پداسی کولو سره د تل له پاره جهاد ختمیږی. او د اسلامی امت نور مادی او معنوی زیانونه ور پکی دی. له همدی کبله فقهاؤ ویلی دی له کفارو سره صلحه کول په مشروط ډول روا ده او هغه شرطونه چی په صلحه کی ضروری دی، او صلحه مشروع گرځوی په لاندی ډول فقهاو بیان کړی دی:

لومړی شرط – دصلحی موده به معلومه وی:

یعنی کله چی مسلمانان له کفارو سره صلحه کوی نو په تړون کی به د صلحی موده هرومرو معلوموی، یعنی دری کلونه، دوه کلونه لس کلونه، خوله لسو کلونو څخه د زیاتی مودی په تاکلو کی د فقهاو اختلاف دی امام ابوحنیفه نعمان بن ثابت رضی اللّه عنه متوفی ۱۵۰هـ ۷۲۵م کال او امام احمد بن حنبل رضی اللّه عنه متوفی ۲٤۱هـ ۸٦٤م کال ویلی دی: چی که له کفارو سره د صلحی د مودی تمدید او زیاتوالی د مسلمانانو په گټه وی روا دی او نورو جمهورو فقهاؤ ویلی دی: له لسو کلونو څخه د سولی موده زیاتول روا نه دی ځکه چی نبی کریم صلی اللّه علیه وسلم د مکی له مشرکانو سره تر لسو کلونو پوری صلحه کړی وه.(۱)

دویم شرط: – چی د مسلمانانو په گټه وی:

یعنی له کفارو سره صلحه کول پدی شرط روا ده چی د مسلمانانو گټه او مصلحت پکی وی، برابره خبره ده که مالی منفعت پکی وی او که دینی مصلحت او گټه ورپکی وی او که دواړه وی. په همدی اساس فقهاؤ داسی صلحه ناروا گڼلی ده چی د کفارو گټه او د مسلمانانو تاوان پکی وی. د مثال په ډول: پدی خاطر صلحه ورسره وکړی چی هغوی به مسلمانان شی، یا پدی خاطر چی هغوی به د مسلمانانو حکومت ته جزیه او مالی ټاکلی

---

۱ – هدایه ج۱ ص ٥٤۳ مجتبایی ډیلی چاپ د چاپ تاریخ سنه ۱۲۹۷هـ ۱۸۲۰م مصنف علی بن ابی بکر فرغانی مرغینانی متوفی سنه ٥۹۳هـ ۱۱۱٦م

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنډ ورکړي، یا پدې خاطر چې هغوی به د اسلامي ملت د احکامو التزام وکړي او یا د اسې نور مصالح ورپکې وي لکه چې د حنفي فقهې نامتو سکالر او مجتهد فی المذهب علی بن ابي بکر فرغاني مرغیناني رحمة الله علیه په خپل کتاب هدایه کې ویلي دي:

« واذاریٔ الامام أن یصالح اهل الحرب او فریقاً منهم وکان فی ذالک مصلحة للمسلمین فلا بأس به. » (۱)

ترجمه: *که چیری د مسلمانانو حاکم پریکړه وکړي چې له جنګ کوونکو حربیانو سره یا د هغوی له کومې ډلې سره سوله وکړي، او په دغه صلحه کې د مسلمانانو منفعت او ګټه وي نو دغه ډول سوله کول شرعاً پروا نه لري او ورته روا ده چې صلحه ورسره وکړي.*

د ریم شرط – **چې مسلمانان کمزوري وي:**

یعني که چیرې مسلمانان کمزوري وي نو بیا ورته روا ده چې له کافرانو سره صلحه وکړي، برابره خبره ده که کمزوري یې د افرادو په لحاظ وي او که د جنګي وسائلو په لحاظ وي، مګر که مسلمانان په هر لحاظ قوي وي بیا نو صلحه کول ورته روا نه ده لکه چې د حنفي فقهې دیو ملیون یو سل او یا زره « ۱۰۰ ۷۰ ۱۰۰ » فقهي اجتهادي مسائلو لومړی تدوین کوونکی او د مجتهدینو د دویمې طبقې مخکښ امام محمد بن حسن بن فرقد شیباني رحمة الله علیه (متوفی ۱۸۰هـ ۷۰۳م کال) په خپل مشهور کتاب السیر الکبیر کې د خپل رشید استاذ امام ابوحنیفه نعمان بن ثابت څخه روایت کړی دی چې ویلي یې دي:

۱- المغني فتاوی ج ۱۳ ص ۱۵۵ د ریاض چاپ، د چاپ تاریخ سنه ۱٤۱۷هـ ۱۹۹۷م دارعالم الکتب مصنف: موفق الدین عبدالله بن أحمد ابن قدامه مقدسي متوفی سنه ٦۲۰هـ ۱۲۵۳م

۲- شرح السیر الکبیر ج ۵ ص ۱٦۸۹ د لاهور چاپ تاریخ سنه ۱٤۰۵هـ ۱۹۸۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

«لا ینبغی موادعة اهل الشرک اذا کان بالمسلمین علیهم قوة وان لم یکن بالمسلمین قوة علیهم فلا باس بالموادعة.»(۱)

ترجمه: له کفارو او مشرکینو سره صلحه او تړون روانه ده که چیرې مسلمانان پیاوړي وي، او که چیرې مسلمانان پیاوړي نه وي نو بیا د مسلمانانو امام او واکمن کولی شي چې دزمان او مکان له غوښتنو سره سم له کافرانو سره سوله وکړي. لکه چې الله جل جلاله فارمایي:

«لَایَنْهکُمُ اللّهُ عَنِ الّذینَ لَمْ یُقَاتِلُوْکُمْ فِي الدِّیْنِ وَ لَمْ یُخْرِجُوْکُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَ تُقْسِطُوْآ اِلَیْهِمْ ط اِنَّ اللّهَ یُحِبُّ الْمُقْسِطِیْنَ».

«اِنَّمَا یَنْهَاکُمُ اللّهُ عَنِ الَّذِیْنَ قَاتَلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ وَ اَخْرَجُوْکُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ وَ ظَاهَرُ عَلَی اِخْرَاجِکُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ ج وَ مَنْ یَّتَوَلَّهُمْ فَاُولٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُوْنَ» (۲)

ترجمه: نه منعه کوي تاسې «ای مومنانو» الله له (دوستۍ د) هغو کسانو چې نه دي کړي جنګ له تاسې سره په (کارد) دین کې او نه ئې ایستلي یي تاسې له کورونو خپلو څخه (له دي نه) چې نیکي کوئ تاسې له دوی سره او چې عدل او انصاف کوئ تاسې له هغوی سره بیشکه چې الله خوښوي دوستلري انصاف کوونکي. بیشکه هم داخبره ده چې منع کوي تاسې الله له «دوستۍ د» هغو کسانو څخه چې جنګ ئې کړي دي له تاسې سره په «کارد» دین کې او چه ایستلي ئې یي تاسې له کورونو د تاسې څخه او کومک مرستې «مدد» ئې کړي دي له دښمنانو ستاسې سره په ایستلو ستاسې کې له دي څخه چې دوستي کوئې تاسې له هغوی سره او هر هغه چې دوستي کوي له غوی سره دغه «خلق» هم دوی دي ظالمان ګنهګاران ورته روا ده چې اوربند ورسره وکړي.

۱- شرح السیر الکبیر ج ۵ ص ۱۶۸۹ دلاهور چاپ تاریخ سنه ۱۴۰۵هـ ۱۹۸۳م

۲- د الممتحنه سورة ۸-۹ ایاتونه ۲۸ سپاره ۶۰ سورة

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم شرط - **صلحه به حاکم یا د هغه نائب کوی:**

له کفارو سره اوربند او صلحه به یوازې د مسلمانانو حاکم او امام کوی او یا به یې د هغه نائب کوی. په همدې اساس هرمجاهد اویا سرګروپ ته روانه ده چې د حاکم او امیر له اجازې پرته په خپل سر اوربند ورسره وکړی لکه چې حافظ ابن قدامه مقدسی په خپله فتاوی المغنی کې ویلی دی:

«ولایجوز عقد الهدنة ولاالذمة الامن الامام او نائبه؛ لانه عقد مع جملة الکفار، ولیس ذلک لغیره، ولانه یتعلق بنظر الامام ومایراه من المصلحة... فان هادنهم غیر الامام او نائبه لم یصح.»(۱)

ترجمه: *دصلحې او اوربند تړون له حاکم او د هغه له مرستیال څخه پرته د بل چا له پاره روانه ده، او نه بل چاته داروا ده چې کلابند کړی دښمن په خپلې ذمه واری سره تسلیم کړی او امان ورته ورکړی. ځکه چې دغه تړون له ټولو کفارو سره دی، او د اله حاکم څخه پرته بل هیچاته هم روانه ده، صرف دحاکم ترصلاحیت او نظر پورې مربوط دی او د هغه مصلحت پکې معتبر دی، نو که چیرې له حاکم څخه پرته بل چا پخپل سرتړون ورسره وکړ نه صحیح کیږی.*

پنځم شرط – **په تړون کې به دوسلې او جنګې وسائلو راکړه ورکړه نه وی:**

له کفارو سره د صلحې د کولو د جوازله پاره پنځم شرط دادی چې له تړون څخه وروسته او هم دمخه به مسلمان حاکم نه وسله ورڅخه پیری او نه به یې پرې پلوری، او نه به دلوژستیکی او جنګی وسائلو راکړه ورکړه ورسره کوی لکه چې دمغنی او هدایه مصنفینو ویلی دی:

۱- فتاوی المغنی ج ۱۳ ص ۱۵۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

«ولا ينبغي ان يباع السلاح من اهل الحرب ولا الجهز اليهم: لان النبي عليه السلام نهى عن بيع السلاح من اهل الحرب وحمله اليهم؛ ولأن فيه تقويتهم على قتال المسلمين فيمنع من ذلک وکذا الکراع لما بينا وکذا الحديد لانه اصل السلاح وکذا بعد الموادعة.» (۱)

ترجمه: او مسلمانانو ته روانه ده چې له دوی سره په جګړه کوونکو وسله و پيرې او يائې پر هغوی باندې وپلورې. ځکه چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم له محاربو څخه د وسلې له پيرودلو او پر هغوی باندې له پلورلو څخه ممانعت کړی دی: دا ځکه چې پدې سره هغوی جنګي پياوړتيا ترلاسه کوي، نو ځکه مسلمان ورڅخه منعه کړی شوی دی، دغه راز د جنګ سامان «لکه آسونه، او نور وسائل به هم نه ورکوی» او سپنه به هم پرې نه پلوری ځکه چې اوسپنه خو د وسلې جوړولو بنسټ او مبنی ده، دغه راز له تړون څخه وروسته به هم د وسلې او لوژستيک پلورلو او پيرودلو معامله ورسره نه کوی.

شپږم شرط - **دصلحي تړون به نه ماتوی:**

که چيرې مسلمان له کافر جنګ کوونکی سره د صلحي تړون ولري نو په ماتولو به يې لومړی والی نه کوی او ترڅو چې هغوی ماته کړی نه وی دوی به يې نه ماتوی ځکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

«مَنْ كَانَ بَيْنَه وَبَيْنَ قَوْمٍ عَهْدٌ فَلَا يَحُلَّنَ عَهْداً وَلَايَشُدَنَّهَ حَتى يَمْضِيَ أَمَدُهُ أَوْ يُنْبَذَ إِلَيهِمْ عَلَى سَوَاءٍ.» (۲)

ترجمه: دچاچې له کوم قوم سره د صلحي اوربند شوی وی نو هغه به نه ماتوی او نه به ترهغو پورې

۱- هدايه ج ۱ ص ۵٤٤ کتاب السير، المغنی ج ۱۳ ص ۱۶۲ فصل الشروط

۲- ترمذی ابواب السير باب ماجاء فی الغدر ج ۱ ص ۱۹۱ د دهلي چاپ، له طبع سنه ۱۳۵۰، سنن ابوداود ج ۲ کتاب الجهاد باب فی الامام يكون بينه وبين العدو عهد ص ۲۳، د ملتان چاپ سنه ۱۳۱۶ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم بدلون او تغیر پکی راولی ځو پوری چی د هغه موده ختمه نه شی او یا د هغه ته د ماتولو اعلان وکړی او له خپل عزم څخه دی خبر کړی. څو په ماتولو کی دواړه برابر مسبوق او خبر شی.

یعنی د مسلمانانو امیر ته د صلحی د تړون ماتول روانه دی ځکه چی دا غدر دی او په اسلام کی غدر کول حرام دی. نو ترڅو پوری چی د تړون نیتیه پوره شوې نه وي، یا کفار و تړون مات کړی نه وی او سرغړونه یې ورڅخه کړی نه وی، اویا امام دا احساس کړی چی له صلحی څخه جهاد د مسلمانانو په ګټه دی. په دغو دری واړو صورتونو کی به دری ورځی پرله پسی دښمن ته د تړون ماتولو خبرورکوی. الله تعالی فرمایلی دی:

«وَ اِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَآءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَآئِنِيْنَ.»

(دانفال سورة ۵۸ آیت لسمه سپاره)

ترجمه: *او که ویریږی له کوم معاهد قوم څخه د خیانت کولو او تړون ماتولو چی له تاسره یې کړی دی، نو ته هم دوی ته د غه تړون برابر وغورځوه؛ بیشکه الله تعالی خیانت کوونکی نه خوښوی.*

یعنی که له کوم غیر اسلامی ملت سره د مسلمان ملت د حاکم د سولی تړون شوی وی مګر هغه د مودی له ختمیدو دمخه که څه هم برالا اوښکاره د تړون ماتو لو اقدام و نه کړی، بلکی له نښونښانو او تحرکاتو څخه یی دا خبره څرګنده شی چی دوی د صلحی د ماتو لو په هڅه کی دی نو بیا په دی صورت کی مسلمان سوله کوونکی جانب ته هم دا اجازه ده چی د خپل مصلحت له په نظر کی نیولو سره د هغوی د سولې تړون هغوی ته بیرته ورکړی او د جهاد اعلان ورته وکړی. خو د غه اعلان مسلمانان باید په داسی ډول وکړی چی دښمن برابر خبرشی او خپل تیاری ونیسی او دا د اسلام د صلحی او جنګ په باره کی پر عدل او انصاف داسی ګاڼلی اوچت قانون دی چی د بشری نړی په جنګی او سوله ئیزو قوانینو کی په تاریخ کی ساری او سیال نه لری. (۱)

---

۱ - معارف القران تفسیر څلورم ټوک ۲۶۹ مخ د کراچی چاپ ۱٤۰۹ هـ ، ۱۹۸۹ م، مصنف د پاکستان مفتی اعظم مولنا مفتی محمد شفیع رح متوفی ۱۳۹٦ هـ، ۱۹۷٦ م. شرح اسیر الکبیر پنځم ټوک ۱٦۹۲ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم شرط - **که په مال سره صلحه مشروطه وی نو په شرعي توګه به وی:**

دمخه می وویل چې په مال سره دصلحې مشروط کول روادي، برابر خبره ده که دغه شرط دجنګ کوونکې دښمن له پلوه وي خوپدې شرط چې مسلمانان کمزوري وي لکه چې امام ابوحنیفه رحمة الله علیه ویلي دي:

«واذاخاف المسلمون المشرکین فطلبوا امواد عتهم فابی المشرکون ان یواد عوهم حتی یعطیهم المسلمون علی ذلک مالا فلا باس بذلک عند تحقق الضروورة.»[1]

ترجمه: *که چیری مسلمانان دمشرکانو په مقابل کې له ماتې خوړلو څخه اندیښمن شول، اوله مشرکانو څخه یې دسولې او اوربند غوښتنه وکړه او مشرکانو له اوربند څخه انکار وکړ مګر دا چې مسلمانان دا وربند په بدل کې مال ورکړي. نو مسلمانانو ته داړتیا په صورت کې دا رواده چې په مال سوله ورسره وکړي، امام سرخسي ابوبکر محمد بن ابي سهل رحمة الله علیه (متوفی ٤٩٠ هـ، ۱۱۱۳م کال)*

دحضرت امام ابو حنیفه (رح) دپورتني قول په شرح کې ویلي دي چې رسول اللّه صلی اللّه علیه وسلم پدې باره کې خپل یو صحابي ته فرمایلي دي:

«اِجْعَلْ مَالَكَ دُوْنَ نَفْسِكَ وَنَفْسَكَ دُوْنَ دِيْنِكَ.»[2]

ترجمه: *خپل مال او دولت له خپل ځان څخه قربان کړه او خپل ځان پری اوساته او خپل ځان له خپل دین څخه قربان کړه او دخپل دین دفاع پری وکړه.*

دغه راز که مسلمانان پر کفارو باندې دا شرط کړي چې صلحه او اوربند پدې شرط در سره کووچې په بدله کې یې مال راکړي نو دا هم روادي ځکه چې رسول الله صلی الل علیه وسلم او راشدینو خلفا و داسې کړي دي مګر شرط پکې دادی چې په شرعي توګه وي.

۱- شرح السیر الکبیر پنځم توک ۱٦٩۲

۲- شرح السیر الکبیر پنځم توک ۱٦٩۲مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یعنی ۱-کمیت، ۲- کیفیت، ۳- تاریخ، ٤- د تسلیمولو ځای او سبب به یې معلوم وی لکه چې د نهمې هجری پیړی د عثمانیانو حنفی مفتی اعظم او قاضی علامه او امام محمود بن اسرائیل متوفی ۸۱۸ هـ ۱٤۱٤ م په خپله مشهوره فتاوی جامع الفصولین کې ویلی دی:

الصلح على مال لا يخلو من خمسة اوجه : وجه يحتاج الى قدر وصفة ومكان تسليم، ووجه الى صفة وأجل، ووجه الى اشارة وتعيين . اولها صلح على دراهم وثانيها صلح على تبرأ ووزني أوكيلي ممالا حمل ولا مؤنة وثالثها صلح على كيلي او وزني مماله حمل و مؤنة فيحتاج الى قدر وصفة وكذاالى مكان تسليمه. ورابعها صلح على ثوب فلابد من ذرع وصفة وأجل. وخامسها صلح على حيوان ولا يجوز الا بعينه ... [۱]

ترجمه: *پر مال باندې صلحه کول پر پنځو امورو مشروط دی: دا ځکه چې که چیرې په روپیو سوله وکړای شی نو په هغو کې د روپې ۱-نوعیت معلومول ۲- د روپو اندازه معلومول ۳- د تسلیمیدو نېټه معلومول ٤- د تسلیمولو ځای معلومول او ٥-داچې د کوم هیواد سکه ده. او که غله وی، د هغوی وزن او د هغې پیمانه معلومول، د هغې صفت معلومول او د تسلیمولو ځای معلومول، که په البسه ؤ صلحه وکړای شی نو د هغوی گز معلومول د هغوی نوعیت معلومول چې رخت دی، غالی دی گیلم دی او که نورڅه په هغوی کې اعلی، اوسط او ادنی معلومول هم ضروری دی.*

ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د نجران له نصرانیانو سره کله چې په لسم ۱۰ هـ ٦۳۳ م کال د یمن د نجران د ولایت له نصرانیانو سره صلحه وکړه نو له هغوی سره یې د مال په بدله کې صلحه وکړه او د کال دوه زره اوقیه یعنی اتیا زره درهم یې پر کینښودل چې زر او قیه یعنی څلویښت زره درهم به هر کال د رجب په میاشت کې ورکوی او که چیرې د وی د اوقیه ؤ په بدله کې آسونه، څغری او نور ځیزونه ورکوی دوی ځی له نرخ سره سم به ورڅخه قبلولی شی، او که اسلامی حکومت په یمن کې د جهاد له پاره اړتیا پیدا کړه نو د نجران

۱- جامع الفصولین دویم ټوک ۵۱ مخ د لاهور چاپ ۱٤۱۷هـ، ۱۹۹٦م

(c) ketabton.com: The Digital Library

نصرانیان به دیرش څغری، دیرش جنگی آسونه او دیرش اوښان دعاریت په توگه داسلامی لښکر مشرته ورکوی. نوکه چیری د دوی له دغو امانتو څغرو یا آسونو یا اوښانو څخه په جنگ کی تلف شول داسلامی لښکر پر امیر باندی لازم دی چی د دوی له خوښی سره سم به یی یا جنس او مثل ورکوی اویا به یی بیه ورکوی. (۱) مطلب دا چی کله دمسلمانانو او کفارو تر منځ په مال سره صلح کولی شی داضروری ده چی نوعیت، کمیت یعنی اندازه د تسلیمی تاریخ، مکان، او وصف یې معلوم کړی، څوابهام له منځه لاړشی اوکوم اړخ ته دما تولو پلمه پاتی نه شی.

دویم دښځی او میړه ترمنځ سوله

دصلحی دویم ډول دزوجینو یعنی دمیړه او میرمن ترمنځ سوله ده. او دصلحی په ډولونوکی داسوله په اسلام کی زیات ارزښت لری، ځکه نه یوازی داچی میړه او میرمن دکورنی نظام دوه داسی بنسټیز ارکان دی چی له دوی دواړو څخه پرته کورنی نظام جوړول ممکن نه دی؛ بلکی همدا میړه او میرمن دی چی دټولنی په جوړولو کی دملیا دتیر حیثیت لری چی، له همدی کبله ددواړو ترمنځ صمیمیت، متقابله احترام، اخلاص او خپل منځی ایثار او په کهول کی دیوبل په مقابل کی زغم کول او خوشاله ژوند تیرول یو دبل حقوق پرځای کول ډیر ضروری دی، څو ددوی خپل منځی شخړی او ناندری وهل د دوی پر اولاد چی د اجتماع عظیم امانت دی ناوړه اغیزه و نه کړی. او که احیاناً د دوی تر منځ کوم اختلاف راشی نو دوی ته پکار دی چی په خپله یی دوه په دوه سره ختم کړی او زیار او باسی چی ورڅخه زیات نه شی، مگر که چیری دوی هوار نه کړای شو نو الله تعالی د دوی دواړو خپلوانو ته حکم کوی چی ددوی دواړو دمینی جوړه کړی جونگړه داختلافاتو توپان ته پری نږدی چی ویجاړه یی کړی بلکی د دوی تر منځ دی سوله وکړی لکه چی الله تعالی

۱- زادالمعاد دریم توک ٦٣٤-٦٥٣ مخونه دبیروت چاپ ١٤١٥هـ، ١٩٩٤م، مصنف حافظ ابن القیم جوزی متوفی ۷۵۱هـ، فتوح البلدان ۷٦ مخ بیروت ۱۳۹۸-۱۹۷۸ علامه بلاذری متوفی ۲۷۹هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرمايلي دي:

«وَ اِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوْزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُّصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ وَاِنْ تُحْسِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا .» (۱)

ترجمه: *اوکه کومه ښځه ویریده له میړه خپله دسرکشي یاد مخ گرځولو نه پر دوی دواړو باندې هیڅ گناه نشته په دې کې چې دوی دواړه په خپل منځ کې صلح سره وکړي په یو ځیل صلح کولو سره ، او صلح کـول ډیر غـوره ده او حـاضـر کـړای شوي دي نفسـونه شـومـتـيـا ته اودزړ ونو په منځ کې هر و مربخیلي موجوده ده .*

اوکه تاسي نیکي او ښیگړه و کړي له خپلو ښځو سره او پرهیز ځانه ساتنه وکړي تاسي له نشـوز او خصـومتو نـو ځخه په تحقیق سره الله تعـالی ښه خبر داردي په هغـه شي چې تاسي یې کوي.

تفسیر ، احکام او مسائل:

امـام قرطبي متـوفی ٦٧١ هـ په خپل تفسـیر احکـام القران کې او حـافظ ابن کـثیر مـتـوفی ٧٧٤هـ په خپل تفسیر کې د پورتني مبارک آیت په تفسـیر کې د ام المؤمنین عائشي رضي الله عنهـا متـوفیـه ٥٨هـ، ٦٨١م امیرالمؤمنین عـمربن الخطاب رضي الله عنه شـهیـد ٢٤هـ ٦٤٥م امیـرالمؤمنین علي بن أبي طالب رضي الله عنه شهیـد ٤٠هـ، ٦٦٣م تفسیـرونه نقل کړي دي چې دهغو دري واړو خلاصه په لاندې ډول په لنډیز سره بیانو لی شي:

په دغه مبـارک آیت کې دهغو ښځو په باره کې دالله تعـالی حکم دی چې اولاد یې نه کیږي یایي مـیـره ښـایسـتـه وي او دابد مـوري وي یایي مـیړه ځـوان وي او دا زړه وي او مـیړه یې غـواړي چې بله ځـوانه ، اولاد زیږونکي او ښایسـتـه ښـځـه وکـړي ، مگر دا یې په لاره کې

۱- دنسا، سورة ۱۲۸- آیت ٥ سپاره ٤ سورة ۱۹ رکوع

(c) ketabton.com: The Digital Library

خندوی او غواړي چې طلاق ورکړي څو لاره ورته صافه شي. او ښځه ورته و وایي چې: ماته طلاق مه راکوه زه خپل ځیني حقوق تاته پرېږدم. لکه د مهر ځیني برخه یا ټول مهر، یاد کوروالـه او جماع حق چې د نوی میـر من په نسبت کم وي، یا لباس چې د نوی په پرتله کم وي. نو میړه ته پکار دي چې داورسره ؤمني او طلاق ورنه کړي او صلحه ورسره وکړي. او دغه راز که چیري ښځه ورته ونه وایي مگر میړه د دغو شیانو غوښتنه ورڅخه وکړي او داگواښ هم ورته وکړي چې که د ده غوښتنې قبولې نکړي نو دي ته به طلاق ورکړي ښځې ته پکار دي چې داور سره و مني او په خپل ایثار سره خپل کـهول له ویجاړ تیا څخه وژغوري. ځکه چې دغه صلحه کـول د دواړو په گټـه دي، که څه هم میـړه او ښځـه هر یو دخپلې گټې په حرص اولتیه کې وي. (١)

احکام او مسائل: له پورتنې مبارک آیت څخه دصحابه کرامو د تفسیر په رڼا کې مفسرینو او فقهاؤ د کورني نظام دزوجینو په باره کې دغه مسائل او احکام بیان کړي دي:

١- دویمه ښځه ان تر ځلورمې پورې کول دمیړه حق دی او دا حق اسلامي شریعت ورکړی دی، هیڅوک یې د ممانعت حق نه لري.

٢- دبلې ښځې یا ښځوسره په وا ده کولو کې میړه له لومړۍ ښځې یا بل چا څخه داجازت اخیستلو پابند نه دی، الله تعالی دا حق ورکړی دی.

٣- دبلې ښځې د کولو په صورت کې پر میـړه باندې فرض دي چې د دوی ترمنځ عدالت قائم کړي او ټولو تـه مساوي ازدواجي حقوق ورکړي داسې نه وي چې دبلې ښځې په کولو سره لومړۍ ښځې ته شاکړي او حقوق یې تلف کړي، او که داسې وکړي ښځه حق لري چې د خلع غوښتنه ورڅخه وکړي أو یا یې پوره حقوق

١- تفسیر قرطبي دریم ټوک ٢٥٩-٢٦٠ مخونه، تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک ٦٨٥-٦٨٦ مخونه دریاض چاپ ١٤١٨هـ. ١٩٩٧م

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړي.

٤- که میره لومړی ښځه خامخا طلاقوي مگر ښځه نه غواړي چې مستقبل یې تباه شي او دې ته تیاره شي چې میره ته خپل ځیني حقوق پرېږدي یای کم کړي خو پدې شرط چې میره طلاق ورنه کړي، نو میره ته پکار دي چې ورسره قبوله یې کړي او په خپل منځ کې دواړه پخپله خپل کهول له ویجاړولو او خپل منځي ربړو څخه وژغوري.(۱)

د دریم گړي صلحه: که چیری میره او ښځه ونه کړای شي چې خپل منځي اختلافات په خپله سره ختم کړای شي، او د ښځې له پلوه نشوز او سرغړونه خپل وروستي پړاو ته ورسید لي وي، د میره احترام نه کوي په نتیجه کې د طلاق په صورت کې د دوی بیلتون رادرومي نو اسلامي کورنی نظام د دوی دا ختلافاتو د ختمولو او له ویجاړتیا څخه د کهول دژغورلو له پاره دا تجویز وړاندي کړي دي او الله تعالی حکم کړي دي چې یو دریم گړی دی د ښځې له خپلوانو څخه او یو دی د میره له خپلوانو څخه وټاکل شي او د زوجینو ترمنځ دی منځگړي توب او صلحه وکړي لکه چې الله تعالی فرمایلي دي:

«وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا اِنْ يُّرِيْدَآ اِصْلَاحًا يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا خَبِيْرًا» (نساء سورت ۳۵-آیت ۵ سپاره)

ترجمه: او که تاسي د میره او میرمن په منځ کې له مخالفت څخه ویریږی نو تاسي یو حکم دسړي له خپلوانو څخه او بل د ښځې له خپلوانو څخه صلحه کوونکي مقرر کړي. که اراده لري دوی دواړه د اصلاح او جوړښت نو الله تعالی به د دوی دواړو ترمنځ موافقت پیدا

۱- تفسیر جصاص ج ۲ ص ۲۸۳ په لنډیزسره دلاهور چاپ ۱٤۰۰ هـ ۱۹۸۰ م مصنف امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي بیشکه الله تعالی ښه عالم او خبر داردي د صلحه کوونکو پر مقاصدو او د صلحي په هلو ځلو باندي.

تفسیر: تفسیر پوهانو د دغه مبارک آیت په تفسیر او د دغه تجویز په تفسیر او حکمت کي لیکلي دي:

په دغه مبارک آیت کي د اسلامي امت سوله خوښوونکو مسلمانانو ته خطاب دي چي که له تاسي سره اندیښنه وي چي میړه او میرمن خپل منځي مخالفت په خپله نه شي ختمولی نو تاسي ته پکار دي چي یو منصف او مصلح د میړه له خپلوانو څخه او یو منصف د ښځي له خپلوانو څخه مقرر کړي او دروغي جوړي له پاره یي میړه او میرمن ته ولیږي او دغه دواړه باید روغ نیتي، زړه سواند او سوله دوست وي. او الله تعالی د زوجینو په منځ کي د صلحي له پاره د دوی دواړو د خپلوانو انتخاب ځکه کړی دی چي یو خو د میړه او میرمن نور حالات هم ورته معلوم وي اوبل دا چي له دوی څخه د خیرغوښتلو امید هم ډیر کاوه شي. دغه دواړه منصفان به د حالاتو پلټنه کوي او دواړه به په دي باندي پوهوي چي په صلحه کي د دوی ګټه ده. نو که چیري دغه دواړه منصفان د میړه او میرمن په منځ کي د سولي په پروسه که مخلص وي نو الله تعالی به د دوی د صلحي د هلوځلو په نتیجه کي د میړه او میرمن ترمنځ موافقت او جوړښت راولي. (۱)

دغه راز د امامیه شیعه مذهب نامتو امام علامه طبرسي په خپل تفسیر کي د دغه مبارک آیت په تفسیر کي ویلي دي:

ان خشیتم مخالفة وعداوة بین الزوجین و جهورا حکما من قوم الزوج و حکماً من قوم الزوجة لینظرا فیما بینهما. حتی یحکما بما فیه الصلاح ... (۲)

ترجمه: *که چیري له تاسي سره ویره وي د میړه او میرمن ترمنځ د دښمني او اختلاف، نو یو کس*

۱- تفسیر ابن کثیرج اص ۶۰۳، تفسیر تفهیم القران ج اص ۳۵۱، تفسیر قرطبي پنځم ټوک ۱۱۵ مخ په لنډیز سره، معارف القران تفسیر دویم ټوک ۴۰۴ مخ.

۲- تفسیر مجمع البیان ج ۲، ص ۴۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصلح د میړه له خپلوانو څخه او یو کس سوله کوونکی د ښځی له خپلوانو څخه وټاکی څو د دوی دواړو ترمنځ د مخالفت دعواملو څیړنه وکړی او بیا دواړه په ګډه سره د دوی ترمنځ پداسی طریقه روغه جوړه او سوله وکړی چی د میړه او میرمن ګټه او سمون پکی وی.

دغه راز امام خمینی په خپل کتاب: زبدة الاحکام کی ویلی دی:

لو وقع نشوز من الزوجين بحيث خيف الشقاق بينهما و الجر امرهما الى الحاكم بعث حكمين، حكماً من جانب الزوج و حكماً من جانب الزوجة للاصلاح، فيسعيان فى امرهما، فكلما استقر عليه رأيهما و حكما به نفذ على الزوجين، و يلزم عليهما الرضا به بشرط كونه سائغا، نعم لو اجتمعا على التفريق ليس لهما ذالک الا اذا شرطا عليهما حين بعثهما بانهما ان شاء اجمعا وان شاء افرقا، ولا يكون التفريق الا بالطلاق عند اجتماع شرائطه. (۱)

ترجمه: که چیری د میړه او میرمن ترمنځ اختلاف پیدا شی پداسی ډول چی د دواړو ترمنځ د بیلتون ویره وی، او د دواړو د خپل منځی اختلاف قضیه تر حاکم پوری ورسیږی، نو حاکم ته پکار دی چی دوه سوله کوونکی د سولی له پاره ورته ولیږی چی یویې د میړه له پلوه وی او بل یې د میرمن له پلوه وی، هغوی دواړه به د دوی ترمنځ د جوړښت زیار باسی. او کله چی دوی دواړه په هره سوله ئزه پریکړه توافق ته سره ورسیدل، ښځی او میړه ته یې اعلان کړه پر دواړو باندی یې منل لازم دی او پری نافذ یږی پدی شرط چی معقول وی هو، که چیری دغه دواړه منځه ګړی د میړه او ښځی په بیلتون سره متفق شول نو ددې صلاحیت دوی نه لری مګر په دهغه صورت کی چی پر میړه او میرمن یې شرط کړی وی او هغوی دواړو، ددی فیصلی واک ورکړی وی، پداسی ډول چی که د منځه ګړو خوښه شوه سره پخولا دی کړی او که یې لازمه وګڼله سره جلا دی کړی. او بیلتون نه راځی مګر په طلاق سره او طلاق هلته صحیح کیږی چی شرطونه یې موجود وی.

۱- زبدة الحکام، ص ۲۰۷-۲۰۸ مصنف: امام خمینی، د تهران چاپ د طبع تاریخ ۱٤۰٤ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمت: داسلامي امت فقها و اوقاضيانو، د الله تعالى د تحکيم د پورتني امر په حکمت کې او دده دفردي او اجتماعي گټو په باره کې ويلي دي.

د تحکيم دغه حکم که څه هم د کورني نظام د ميړه او ميرمن د جوړښت په باره کې دی مگر

• دصلحې دغه حکم يوازې په کورني نظام پورې محدود نه دی بلکې د اسلامي ټولنې دنورو اختلافاتو د هوارولو له پاره هم گټور دی او بيا خاص په هغو موضوعاتو کې چې اختلاف کوونکي خپلوان وي، داځکه چې په قضائي او عدالتي پريکړو سره که څه هم په سم لاسي توگه جگړې، شخړې او اختلافات پای ته رسيږي مگر د متخاصمينو په زړونو کې له يو بل څخه د کرکې او نفرت جراثيم او مکرو بونه پريږدي چې په راتلونکې کې دخوراناوړو پيښو د تبارز لاملونه او عوامل گرځيږي، پداسې حال کې چې په خپل منځې صلحې سره هم د سم لاسي اختلافاتو داور لمبې مړې کيږي او هم په راتلونکې کې د احتمالي فتنې او فساد د رامنځته کيدو امکانات ختموي ،خپل منځې مينه، محبت او ايثار ايجادوي.

له همدې کبله د يو ولسمې هجري پيړۍ د طرابلس مشهور حنفي قاضي علامه علاؤ الدين طرابلسي په خپل کتاب معين الحکام کې ويلي دي اميرالمؤمنين عمر بن الخطاب رضي الله د خپل خلافت ټولو قاضيانو ته يو متحدالمال عمومي فرمان صادر کړی وچې په هغه کې يې قاضيانو ته داسې حکم کړی ؤ:

«رُدُّوا القَضَاءَ بَيْنَ ذَوِي الأَرْحَامِ حَتَّى يُصْلِحُوا فَانَّ فَصْلَ القَضَاءِ يُوْرِثُ الضَغَائِنَ.»[1]

ترجمه: *دخپلوانو ترمنځ داختلافاتو فيصلې دهغو اصلاح کوونکو خپلوانو ته او سپارۍ ځکه چې قضائي فيصلې دمتخاصمينو په زړونو کې کينې او عداوتونه توريث او پيدا کوي.*

۱- معين الحکام ص ۱۲۳ د کويتي چاپ، دچاپ تاريخ ۱۳۹۳هـ ۱۹۷۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم په وصيت کې صلح

دمشروعي صلحې دريم ډول په وصيت کې دی. او هغه داسې چې يوڅوک دځنکدن په مهال کې په خپل مال کې دکوم يو خپل وارث يا اجنبي دوست يا لرې خپلوان له پاره داسې وصيت وکړي چې وارثانو ته دقبول وړنه وي، او د دوی دخپلوانو له جملې څخه سوله خوښوونکې سپين روبې تر منځ شي او د دوی تر منځ سوله وکړي نو دانېه عمل دی الله تعالی ستايلې دی او داسې يې پدې باره کې فرمايلي دي:

«فَمَنْ خَافَ مِنْ مُّوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ»

(د بقره سورت ۱۸۲ آيت دويمه سپاره ۲۳ رکوع)

ترجمه: *نو هغه څوک چې ويريږي له وصيت کوونکي څخه دظلم په وصيت کې په خطاء سره يا دگناه په قصد سره نو اصلاح وکړي د دوی په منځ کې يعنې دموصي او موصی له ترمنځ نو پرده باندې هيڅ گناه نشته په تحقيق سره الله تعالی ښبونکی او رحم کوونکی دی په هغه چا باندې چې دالله تعالی داحکامو په اجراء کې ډېر احتياط کوي.*

تفسير: مفسرينو او فقهاؤ د دغه مبارک آيت په تفسير کې ويلي دي:

په اسلامي شريعت کې وصيت په درې ډوله دی: ۱- ممنوع ۲-واجب، ۳- مستحب، دوصيت کوونکي دهغو خپلوانو په باره کې وصيت کول ممنوع دي چې دميراث برخې يې الله تعالی په قران کريم کې ټاکلې دي.

دويم واجب وصيت دی او هغه دا چې پر مړه کيدونکي باندې زکات، نذر، حج او يا دکوم بنده حق لکه پور، امانت پرې پاتې وي او هغه شاهدان ونه لري نو پرده باندې فرض دي چې د دغه ډول دحقوقو په اداء کولو سره د ده له مال څخه خپلو وارثانو ته وصيت وکړي. (۱)

۱- غاية المأمول شرح التاج الجامع للاصول دويم ټوک ۲٦٤ دبيروت چاپ ١٤٠٦هـ، ١٩٨٦ مصنف: شيخ منصور علي ناصف من علماء الازهر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وصیت کی د اختلاف په صورت کی د شیعه ؤ په مذهب کی هم سوله کول مشروع او ښه کار دی لکه چی د پورتني مبارک آیت په تفسیر کی علامه طبرسی په خپل تفسیر مجمع البیان کی د خپل مذهب نظر په تفصیل سره ذکر کړی دی چی د اهل سنت و الجماعة د تفسیر پوهانو او فقهاو له نظر سره په اړونده موضوع کی یو ځیل دی. د تفصیل له پاره دی نوموړی تفسیر ته مراجعه وکړای شي.(۱)

دریم مستحب وصیت دی: او دا دمړه شوی د هغو خپلوانو په باره کی وصیت دی چی په شریعت کی یی د میراث برخی تاکلی شوی نه دی.

خو د دغه وصیت مشروعیت دوه شرطونه لری. یو دا چی د هغو وارثانو په اجازه سره وی چی په قران کریم کی د میراث برخی تاکلی شوی دی. ځکه چی د هغوی له اجازی څخه پرته وصیت کول ورته روانه دی لکه چی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم

«لاَ تَجُوزُ الوَصِيَّةُ لِوَارِثٍ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الوَرَثَةُ.»(۲)

ترجمه: *له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چی ویلی یی دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: وصیت کوونکی ته وصیت کول روانه دی مگر دا چی دوارثانو په خوښه او مشوره او رضامندی سره وی،*

دویم شرط یکی دادی چی دغه وصیت به ظالمانه او غیر عادلانه نه وی او هغه داسی چی دځینی وارثانو له پاره وصیت وکړی او ځینی محروم کړی، او یا دا چی دخپل ټول مال له یوی برخی څخه په زیات مال وصیت وکړی. دغه ډول وصیت کول حرام او کبیره گناه ده

۱- تفسیر مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۶۹

۲- سنن دارقطنی څلورم ټوک ۹۷مخ دملتان چاپ ۱۳۵۹ هـ ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې رسول الله سلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

«عَنْ اِبْنَ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْجَنَفُ فِی الوَصِیَّةِ مِنْ الکَبَائِرِ» رواه ابن مردویه. (۱)

***ترجمه:** له ابن عباس رضی الله عنهما څخه او هغه له نبي صلی الله علیه وسلم څخه روایت کړی چې فرمایلي یې دي: په وصیت کې په خطایي سره ظلم کول له کبائرو گناهو نو څخه دي.*

نو که کوم وصیت کوونکی داسې وصیت وکړ او وارثانو ورسره مخالفت وکړ او ترمنځ اختلاف زیات شو نو سوله دوست وګړو ته پکار دي چې د دوی تر منځ صلحه وکړي. او هغه داسې چې وصیت کوونکی له کړي ظالمانه وصیت څخه منع کړي او پخپل کړي وصیت کې تعادل وکړي او وارثان دي ته چمتو کړي چې عادلانه وصیت کول د وصیت کوونکې شرعي حق دي. (۲)

څلورم په پرهارونو کې صلحه کول

له زخمونو څخه مطلب دادي چې دوه کسان یا څو کسان په خپل منځ کې جنګ سره وکړي او یو لوري پر بل باندې د ګوزارونو په دوران کې هغه ټپي کړي، سر یې مات کړي یا یې غاښ مات کړي یا یې سترګه ټپي یا ړنده کړي او داسې نور. نو پدې کې د اسلامي شریعت دجزا قانون دادي چې زخمونه قصاص دي. یعني د ټپي کوونکې به هماغه اندام ټپي کوي چې د مضروب یې ټپي کړی دی لکه چې الله تعالی په قرآن کریم کې فرمایلي دي:

۱ - تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک ۲٦٤، هدایه ٤ ټوک ٦۳۹، تفسیر احکام القرآن لومړی ټوک ۱۷۲، مخ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰هـ

۲ - تفسیر موضح الفرقان لومړی ټوک ۱۳۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

«وكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ»

(دمائده سورت ٤٥ آیت ٦ سپاره ٥ سورت)

ترجمه: *او فرض کړي وموږ پردوی باندی په دی تورات کی چی بیشکه نفس دی وو ژلی شی په بدل دمقتول نفس کی او سترګه دي ړنده شي د ړندی کړی سترګی په بدل کی او پوزه دی پری کړای شی په بدل دغوڅی کړی پوزی کی، او غوږ دپری کړای شی د پری کړی غوږ په بدل کی او غاښ دی وویستلی شی دبل دویستلی شوی غاښ په بدل کی او پرهارونه. قصاص یعنی بدل دی برابر، نو هر چاچی عفوه وکړه د دی قصاص نه نو دغه عفوه کفاره ده ده ته یعنی دی پدغی عفوی سره له ګناه څخه پاکیږی.*

تفسیر: مفسرینو د دغه مبارک آیت په تفسیر کی لیکلی دی: که څه هم دغه حکم په موسوی شریعت کی و مگر په محمدی شریعت کی هم همدغه حکم دی.[۱]

قرآن کریم د پرهارونو په باره کی دوه تجویزونه وړاندی کړی دی چی یو قصاص اوبل عفوه ده، دریم تجویز نبوی احادیثو چی د شریعت دویمه سرچینه ده وړاندی کړی دی چی صلح ده او هغه داسی چی د پرهار ژلي او زخمي کوونکي ترمنځ په دیت او ملهماني ورکولو او قبلولو سره صلحه وکړای شي. لکه چی امام ضحاک شیباني ابوبکر احمد بن عمر و بن ابی عاصم رحمةالله علیه (متوفی ۲۸۷هـ، ۹۱۱م کال) په خپل مشهور تألیف کتاب الدیات کی ټول هغه نبوی فیصلی جمع کړی دی او ټول هغه احادیث یی روایت کړی دی چی د پرهارونو د صلحی په باره کی ورڅخه مروی دی چی دنمونی په توګه د صلحی یوه فیصله یی زه دلته وړاندی کوم:

۱- معارف القرآن دریم ټوک ۱٦٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

«عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَاجَهْمٍ ابْنَ حُذَيْفَةَ مُصَدِّقاً فَلَاحَاهُ رَجُلٌ فِي صَدَقَتِه فَضَرَبَهُ أَبُوجَهْمٍ فَشَجَّهُ فَأَتَوا النَّبِيَّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: اَلْقَوَدَ يَا رَسُولَ اللّه، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ يَرْضُوا، فَقَالَ لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَرَضُوا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنِّي خَاطِبُ الْعَشِيَّةَ عَلَى النَّاسِ وَمُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ؟
فَقَالُوا: نَعَمْ. فَخَطَبَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: اِنَّ هَؤُلَاءِ اللَّيْثِيِّينَ أَتَوْنِي يُرِيْدُونَ الْقَوَدَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِمْ كَذَا وَكَذَا أَرَضِيتُمْ؟ فَقَالُوا لَا، فَهَمَّ الْمُهَاجِرُونَ بِهِمْ فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكُفُّوا ثُمَّ دَعَاهُمْ فَزَادَهُمْ فَقَالَ أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ فَانِّي أَخْطُبُ عَلَى النَّاسِ وَأُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ، فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ.». (۱)

ترجمه: له عروة ابن الزبير او هغه له خپلې تروري ام المؤمنين عايشې رضي الله عنها څخه روايت کړی دی چې نبی کريم صلی الله عليه وسلم دحذيفه زوی جهم رضی الله عنه له خلکو څخه دزکات غونډولو پر ماموريت وليږه. دزکات ورکوونکو له جملې څخه دبنوليث دقبيلې يو سړي دزکات په ورکولو کې جنجال ورسره وکړ. حضرت جهم ورته په غصه شو او هغه يې وواهه او ټپي يې کړ. پرهار ژلي او دهغه خپلوان نبی صلی الله عليه وسلم ته راغلل او ورته ويې ويل: ای دالله رسوله مونږ دخپل مضروب د پرهار کسات غواړو.

نبي کريم صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل: له قصاص اخيستلو څخه تيرشی زه به ستاسی ترمنځ صلحه وکړم او له جهم څخه به دومره دومره تاوان درته واخلم. مگر هغوی رضامند نه شول، رسول الله صلی الله عليه وسلم دتاوان په مقدار کې زياتوالی ورته وکړ او ورته ويې فرمايل: دومره او دومره تاوان به درکړی او صلحه ورسره وکړی، هغوی قبول کړ او په تاوان اخيستلو رضامند شول،

۱ - کتاب الديات باب الامام يصالح عما يجب على عامله من قصاص ۵۶ مخ مصنف امام ضحاک شيباني. دکراچی چاپ، دچاپ تاريخ ۱٤۰۷هـ، ۱۹۸۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبی صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

زه به نن ما خوستن د مجرم واکمنان راوغواړم، هغوی ته به خطاب وکړم او صلحی ته د تاسی له رضامندی او موافقی څخه به یې خبر کړم. هغوی ورته وویل: سمه ده او زمونږ د رسره خوښه ده.

له وعدی سره سم رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی راوغوښتل تقریریي ورته وکړ او بیا یې ورته وفرمایل: دلیث قبیلی دغه سپین ږیری او مشران ما ته راغلی او له ما څخه د خپل مضروب د پرهار دکسات غوښتنه کوی. نو ما دوی ته ستاسی له پلوه دصلحی په کولو سره د دومره تاوان په ورکولو سره صلحی ته چمتو کړی دی ایا تاسی دوی ته په تاوان ورکولو او سولی کولو رضامند یاست؟

هغوی ورته وویل: نه، مهاجرینو ته غصه ورغله او پرهغوی باندی یې د حملی کولو اراده وکړه. رسول الله صلی الله علیه وسلم مهاجرینو ته امر وکړ چی زغم او صبر وکړی، رسول الله صلی الله علیه وسلم بیا هغوی ته نصیحت وکړ او د صلحی گټی یې ورته بیان کړی او بیا یې ورته وفرمایل: آیا تاسی خوښ یاست چی د تاوان په ورکولو صلحه ورسره وکړی؟ هغوی وویل: هو، بیا یې ورته وویل: زه به د مجروح سپین روبی صلحی ته ستاسی له غاړی کیښبو دوڅخه خبر کړم، بیا یې هغوی ته وویل چی د مجرم پلویان تاوان درکولو او صلحی ته راضی شول. آیا تاسی رضامند یاست؟ هغوی هم وویل؛ هو، پدی توگه یې د هغوی ترمنځ سوله وکړه.

پنځم په مالی حقوقو کی صلحه کول

د سولی پنځم ډول په مالی حقوقو کی د متخاصمینو یعنی مخالفینو ترمنځ صلحه کول دی. او د صلحی دغه ډول هم په اسلامی شریعت کی د مسلمانانو ترمنځ نه یوازی داچی مشروع او رواده بلکی ضروری ده. ځو د مسلمانانو ترمنځ ورورری، امن او مینه پر دښمنی بدله نه شی أود حقوقو جنجال محاکمو ته منجر نه شی، عداوتونه او شخړی و ده ونه مومی.

په مالی حقوقو کی صلحه دامعنا چی د دوه کسانو ترمنځ په روپیو، جای داد، جنس او

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې نورو کې اختلاف راشي، يو يې غوښتنه کوي او بل يې نه ورکوي يا ټول هغه څه نه ورکوي چې غوښتونکی يې دعوه کوي. بيا منځګړي مصلحين د دوی ترمنځ د صلحې کولو له پاره هلې ځلې او منډې ترړې پيل کړي.

ډولونه: د اسلامي امت فقها ؤ ويلي دي: په مالي حقوقو کې صلحه په درې ډوله ده:

لومړی ډول: داسې صحله چې له اقرار سره وي.

دويم ډول: داسې صلحه چې له سکوت يعنې چوپتيا سره وي.

دريم ډول: هغه صلحه چې له انکار سره وي. لکه چې ويلي يې دي:

الصلح على ثلاثة اضرب: صلح مع اقرار وصلح مع سکوت وصلح مع انکار.

ترجمه: *صلح په درې ډوله ده: له اقرار سره صلح، له سکوت سره صلح او له انکار سره صلح او بيا يې د صلحې د د غو درې واړو ډولونو د هر يو بيلا بيل تعريف کړی دی او داسې يې ويلي دي:*

۱ - صلح مع اقرار: هغه صلحه ده چې يو سړی پر بل باندې د خپل حق دعوه وکړي او هغه اقرار هم پرې وکړي مګر په ادا ء کولو کې يې وروسته وړاندې کيږي. بيا د دواړو ترمنځ صلحه وکړای شي پداسې ډول چې دعوه کوونکی له خپل ځينې حق څخه او مدعی عليه پر باقي پاتې حق ورکولو مجبور کړای شي او هغه يې هم د مصلحينو له فيصلې سره سم ادا کړي. يا د دواړو ترمنځ داسې صلحه وکړای شي چې د دعوی کړای شوی شي په عوض بل شی ورکړای شي د مثال په ډول: نغدې روپۍ يې پور ورکړې وي او پور وړې روپۍ نه لري په عوض کې يې ځاروی، کور يا بل څه ورکړي.

۲ - صلح مع انکار: دا هغه صلحه ده چې يو شخص پر بل باندې د حق دعوه وکړي مګر مدعی عليه چورلټ انکار وکړي او ورته ووايي چې ستا پر ما باندې هيڅ حق نشته. دعوه کوونکی ورته ووايي چې يا به مې حق راکوې او يا به قسم کوې. بيا دواړه داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلحی ته غاړ کیږدي چي پور وړی له قسم څخه وژغورل شي او د حق د څښتن تول حق ضائع نه شي خو شرط پکی دادی چي د مدعی به دغه دعوی حقه وی او له مدعی علیه څخه به هیره وی.

۳- صلح مع سکوت: دا ډول صلحه داسی صلحه ده چي یو شخص پر بل باندی د څه حق دعوی وکړی، او هغه چوپ پاتی شي، پداسی ډول چي د مدعی پر حق باندی نه اقرار وکړی او نه انکار ور څخه وکړی، او بیا دد واړو تر منځ صلحه وکړای شي، څو خبره جنگ او قتل ته ونه ریسږی.

حکم: د اسلامی امت د جمهور و فقهاؤ په نزد، د حقوقی صلحی دغه دري واړه ډولونه روادی او په اسلامی شریعت کی ستایلی شوی دی څو د ذات البینی شخړو او منازعاتو مخه ونیولی شي.(۱) دغه د حقوقی صلحی دری واړه ډولونه رسول الله صلی الله علیه وسلم د خلکو تر منځ کړی دی چي زه یې د نمونی په توگه دلته یوه پریکړه او صلحه د موضوع د مشروعیت په ثبوت کی وړاندی کوم:

«عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ لَهُ عَلَى عَبْدِاللَّهِ بْنِ أَبِي حَدْرَدَ الأَسْلَمِيِّ مَالٌ فَلَقِيَهُ فَلَزِمَهُ حَتَّى إرْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا فَمَرَّبِهِمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا كَعْبُ فَأَشَارَ بِيَدِهِ كَأَنَّهُ يَقُولُ النِّصْفَ فَأَخَذَ نِصْفَ مَا عَلَيْهِ وَ تَرَكَ نِصْفًا.»(۲)

ترجمه: *له حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه متوفی ۵۰ هـ ۶۷۳ م څخه روایت دی چي د ده پر*

---

۱ - هدایه ٤ توک ۲۲۹ مخ د ډیلی چاپ د چاپ تاریخ ۱۲۹۸ هـ
- فیض الباری ۳ توک ۳۹۶ د لاهور چاپ د چاپ تاریخ ۱۳۵۷ هـ ۱۹۳۸ م
- الفقه الاسلامی وأدلته ۵ توک ۲۹۵ - ۲۹۷ دبیروت چاپ دار الفکر
- فتاوی النوازل ۳۲۸ مخ د کویتی چاپ ۱٤۰۵ هـ ۱۹۸۵ مصنف ابولیث سمرقندی متوفی ۳۷۳ هـ
۲ - صحیح بخاری شلورم توک ۶۱۷ مخ کتاب الصلح د ملتان چاپ ۱٤۱۵ هـ ۱۹۹۵ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

یویل صحابی حضرت عبدالله بن حدرد اسلمی باندی پورؤ چی نیتیه یې پوره شوی وه، نو په نبوی جومات کی د دواړو لیده کاته سره وشو، حضرت کعب خپل پور ورڅخه وغوښت.
هغه ورته وویل: اوس یې نه لرم دربه یې کړم. حضرت کعب ورته وویل: همدا نن او همدا اوس به یې راکوی. پدی کی دواړو ناندری سره وهلی او زوریې اوچت شو نبی کریم صلی الله علیه د دوی شخړه واوریده اوورته راووت پو ښتنه یې ورڅخه وکړه له تحقیق څخه وروسته یې د دواړو تر منځ صلح وکړه پداسی ډول چی کعب بن مالک (ض) ته یې وفرمایل: دخپل پور نیمایې برخه ورته معاف کړه هغه قبوله کړه. بیا یې ابن ابی حدرد ته وویل: قرض یې همدا اوس ادأ کړه. هغه هم سم لاسی پاتی پورورکړ.
تشریح: امام ابن حجر عسقلانی رحمة الله علیه (متوفی ۸۵۲ هـ ۱٤۷۵ م کال) په خپل کتاب فتح الباری دصحیح بخاری په شرح کی د دغه حدیث په تشریح کی ویلی دی: دغه مبارک حدیث امام بخاری دری ځلی په خپل صحیح کی روایت کړی دی. او پر حضرت ابن ابی حدر دباندی دحضرت کعب بن مالک دوه اوقیه پورؤ اویوه اوقیه څلویښت درهمه دی چی دوه اوقیه اتیا درهمه کیږی. نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دواړو صلحه په نیمایې پورور کولو وکړه چی څلویښت درهمه کیږی او پاتی څلویښت درهمه یې پری معاف کړل.
حافظ ابن حجر رحمةالله علیه د دغه ډول صلحی په هکله لیکلی دی:
«اتفق العلماء علی أنه ان صالح غریمه عن دراهم بدراهم أقل منها جازو اذا حل الأجل لم یجز أن یحط عنه شیا ً قبل ان یقبضه مکانه وان صالحه بعد حلول الاجل عن دراهم بد نانیر او عن دنا نیربدراهم جازو اشترط القبض.» (۱)
ترجمه: *داسلامی امت علماؤ پردی باندی اتفاق کړی دی چی که چیری د پورله ښتن سره پردی*

۱- فتح الباری ۵ ټوک ۲۳۷ مخ دبیروت چاپ ۲ ۱٤۰۲ هـ ۱۹۸۱ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندی صلحه وشی چی پوروړی به په نغد پورکی له ورکړ یو روپیو څخه کمی ورکوی نو داډول سوله کول روادی پدی شرط چی د پور ورکولو نیتیه پوره شوی نه وی او که دقرض ادا ء کولو نیتیه پوره شوی یا تیره شوی نه وی نوبیا یې کمول روانه دی: بلکی پوره به یې ورکوی. هو که له قبض څخه وروسته د پورڅښتن یو څه بیرته ورکوی بیا نو پروانه لری او داسی کول احسان دی.

دغه راز که چیری د پورد ادا ء کولو نیتیه پوره شوی وی او له پوروړی سره هماغه سکه په لاس کی نه وی چی پورکړی یې وی او ددواړو صلحه پردی باندی وکړای شی چی د درهمو پرځای دهغوی په انډول دسروزرو دینار ورکړی یا دسروزرو د دینارونو پر ځای دسپینو زرو درهم ورکړی ، یا هره چلیدونکی سیکه پر بله هغه سکه بدله کړی چی دواړه پدغه هیواد کی معمول وی او چلیږی نو داسی صلحه کول هم روادی. خوشرط پکی دا دی چی سم لاسی به قبض کولی شی او نیتیه به پکی نه وی.

مطلب دا چی په دواړو سورتونو کی چی ذکر شو قبض او سم لاسی ادا ء اودنیتیی پوره والی په دغه ډول صلحه کی شرط کړی شوی دی.

د شیعه مذهب فقهاؤ هم په مالی امورو کی سوله روا ګڼلی ده لکه چی امام خمینی په مالی امورو کی د سولی په باره کی ویلی دی:

«انما یصح الصلح علی الحقوق القابلة للنقل والاسقاط کما أنه انما یصح من البالغ العاقل القاصد المختار.»(۱)

ترجمه: *په تحقیق سره په داسی حقوقو کی صلح صحیح کیږی چی د لیږدولو او پرینبودلو جوګه وی ، او په اموالو کی سوله د داسی چا صحیح کیږی چی هوښیار وی ، او په خپله خوښه او رضامندی سوله کوونکی وی او په خپله اراده سوله کوی. او متشرع حاکم هم سوله کوونکی په خپلو اموالو کی له تصرف کولو څخه منعه کړی نه وی.*

---

۱ – فتاوی تحریر الوسیله، ج ۱ ، ص ۵۱۷ ، زبدة الاحکام ص ۱۵۳ توضیح المسایل ص ۲۳۷ مسئله ۲۱۶۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم د دوو مسلمانو جنګياليو ډلو ترمنځ سوله کول

د سولې شپږم ډول د مسلمانانو په خپل منځ کې د پيل شوي وسلوال تو د جنګ د بندولو او ختمولو سوله ده. چې د سولې په ګردو ډولونو کې زيات ضروري او مهمه سوله ده، ځکه چې خپل منځي جنګونه داسې مهلک او تباه کوونکي مادي او معنوي نتائج لري چې کم سياله بلکې بې ساري دي. له همدې امله الله تعالى په قرآن کريم کې په خصوصيت أوځانګړتيا سره مسلمانانو ته د خپل منځي جنګونو د سم لاسي بند ولو د سولې حکم کړى دى او داسې يې فرمايلي دي:

«وَ انْ طَآئفَتَانِ منَ الْمُؤْمنيْنَ اقْتَتَلُوا فَاصْلحُوا بَيْنَهُمَا فَانْ بَغَتْ احْدَاهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِىْ تَبْغِىْ حَتّٰى تَفِئَ الٰى امْرِ اللّٰه فَانْ فَآءَتْ فَاصْلحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسطُوا انَّ اللّٰهَ يُحبُّ الْمُقْسطِيْنَ - انَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اخْوَةٌ فَاَصْلحُوا بَيْنَ اخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ.» (دحجرات سورت ۹ - ۱۰ - اياتونه ۲۱ سپاره ٤۹ سورت)

ترجمه: *که چيرې د مؤمنانو دوه ډلې په خپل منځ کې په جنګ او جګړه کې سره اخته او بوخت شي، نو اى نورو مؤمنانو! تاسې د هغو دواړو په خپل منځي جنګ کې د ښکيلو ډلو ترمنځ هغوى ته په نصيحت کولو سره او د الله تعالى حکم ته په بلنې سره صلحه وکړئ. نو که ظلم او تيرى وکړيوى جنګ کوونکې ډلې پر هغې بلې باندې او سولې ته يې غاړه نه کيښوده، او حکم د الله تعالى او رسول الله ته غاړه کې نږدې او سوله قبوله نه کړي. نو اى مؤمنانو تاسې ټول د مظلومې ډلې په ملا تړ کې له هغې ډلې سره جنګ وکړئ چې تجاوز او تيرى کوونکې وي پر کمزورى او مظلومې ډلې باندې تر هغه پورې چې دوى بيرته د الله تعالى حکم ته راوګرځيږي او غاړه ورته کيږدي.*

نو که چيرې تيرى کوونکې او سرغړ وونکې جنګيالې ډله وګرځيده له خپل ظلم او تيرى

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه او داللّه تعالی حکم ته یې غاړه کېښوده نو تاسي د دوی په منځ کې روغه اوسوله وکړئ په عدل او انصاف سره، په تحقیق سره الله تعالی له انصاف او عدل کوونکو سره مینه او دوستي کوي، بیشکه چې ټول مؤمنان په دین کې سره وروڼه دي نوپس ای مصلحینو تاسي ددوی په منځ کې سوله او جوړښت وکړئ. ځکه چې دوی دواړه ستاسي هم په دین کې وروڼه دي، او د دوی دواړو تر منځ داسي سوله وکړئ چې تل ترتله وي، او ای مصلحینو تاسي له الله تعالی څخه دصلحې کولو په دوران کې وویریږئ، د دې له پاره چې پر تاسي باندې رحمت وکړی شي داللّه تعالی له پلوه او دهمیش له پاره ستاسي ترمنځ دجنګ دبل شوي تباه کوونکي اورلمبې مړې کړئ.

تفسیر: تفسیر پوهانو او داسلامي امت فقهاؤ دپورتنیو مبارکو دوه ایاتونو زیات طولاني تفسیرونه کړي دي او د مسلمانانو دخپل منځي جنګونو په باره کې یې له پورتنیو ایاتونو څخه ډیر دجنګي فروعي احکامو او مسائلو استنباط کړي دي. ځکه چې دغه دواړه ایاتونه دمسلمانانو دخپل منځي شخړو، او اختلافاتو دهوارولو او جنګونو دله منځه وړلو له پاره اساسي قانون دي. چې دهغو ټولو په تفصیل سره ذکر کول موضوع طولاني کوي. نو دادی زه یې په څلورو عنوانونو کې خلاصه کوم: لومړی دجنګ کوونکو ډولونه، دویم: دهغوی احکام او مسائل دریم دصلحې مراتب، څلورم د مصلحینو مسئولیتونه.

دجنګ او مؤمنانو جنګیالیو ډولونه:

که چیري دمسلمانانو دوه ډلې په خپل منځ کې دیوبل خلاف جنګیږي نو د دې څو مختلف صورتونه دي چې په لاندې ډول بیان کړای شوي دي:

لومړی: لومړئ داچې دوه مسلماني ډلې په خپل منځ کې په جنګ اخته شي او دغه دواړه ډلې داسلامي حکومت دامام رعیت وي یایوه رعیت وي او بله نه وي، یایې دواړه رعیت نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم: که چیری دواړه ډلي دامام المسلمین رعیت وي نو پرامیر باندی لازم دی چی د دوی دواړو ترمنځ روغه جوړه وکړي او له شرعی حکم سره سم د هغوی دواړو په منځ کی فیصله وکړي. نو که دواړه داسلامی حکومت اوربند او فیصله و مني ښه و ترښه او که نه په زور دی جنګ پری بند کړی. مګر که یوه جنګیالی ډله یې ومني او بله یې نه منی نو پرامام باندی لازم دی چی ورسره وجنګیږي او فتنه یې ختم کړی. اوله دی امله چی سرغړوونکی ډلي داسلامی حکومت داوربند له حکم منلو څخه سرغړونه کړی ده او جنګ یې ورسره کړی دی دیاغی ډلي حکم پری کولی شي او دبغاوت هغه احکام پری جاری کولی شي چی په فقهي کتابونوکی دیاغیانو په باره کی بیان شوی دی.[1]

دویم ډول: دمسلمانانو د دولویوډلو تر منځ جنګ کول یاد دوه مسلمانو حکومتونو تر منځ نښتـه او جنګیدل دی او د دواړو جنګ دمادیاتو او دنیاله پاره وی او یوه خوایې هم د آخرت په خاطرنه وی.

حکم: د دغه ډول جنګ په هکله شرعی حکم دادی چی دغه ډول جنګ دفتنی جنګ دی. او مسلمانانو ته پکار دی چی له دغه ډول جنګ څخه په بشپړه توګه ډډه وکړی او دیوی خواپلوی هم ونه کړی او دواړو ډلوته نصیحت وکړی چی له الله تعالی څخه وویریږی او جنګ بندکړی. - ځکه چی دغه ډول جنګ هغه جنګ دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم د دغه ډول جنګ دجنګیالیو په باره کی ویلی دی:

«القاتل والمقتول کلاهما فی النار» وژونکی اوو ژلی شوی دواړه دوزخیان دی.»

دریم ډول: دمؤمنانو ترمنځ دریم ډول جنګ دادی چی د دواړه جنګ کوونکو ډلو له جملی څخه یوه ډله پرحق باندی او دویمه پر باطله وی، او باطله ډله اصلاح او سولی ته هم غاړه نهږدی او جنګ ته دوام ورکوی.

---

١ - تفسیر بیان القرآن ٩٩٥ مخ مصنف: حکیم الأمت مولنااشرف علی تهانوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم: په دغـه صـورت کې پرمـؤمنانو واجب دي چې دهغې ډلې پلوي وکړي چې پر حق باندې وي او ترهغه پورې دنافرماني ډلې په خلاف وجنګېږي چې یا په بشپړه توګه وځپل شي او یا حق او سولې ته تسلیم شي. (۱)

۲- د شیعه مذهب تفسیر پوهانو هم ویلي دي: چې د دو جنګیالیو مؤمنو ډلو ترمنځ سوله کول باید په عدل او انصاف سره وکړای شي، پداسې ډول چې د دواړو جنګیالیو ډلو ترمنځ د خپلوۍ او دوستۍ له په نظر کې نیولو څخه پرته وکولی شي ظالم ته ظالم او مظلوم ته مظلوم وویلی شي. لکه چې علامه طبرسي په خپل تفسیر کې د دغو مبارکو آیاتونو په تفسیر کې په تفصیل سره بحث کړی دی چې د نمونې په ډول یې د تفسیر ځینې برخه دلته وړاندې کولی شي:

«وَ اِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ اقْتَتَلُوا» ای فریقان من المؤمنین قاتل احدهما صاحبه **«فَاَصْلِحُوا بَیْنَهُمَا»** حتی یصلحا **«فَاِنْ بَغَتْ اِحْدَاهُمَا عَلَی الْأُخْرٰی»** بأن تطلب ما لا یجوز لها و تقاتل أخری ظالمة لها متعدیة علیها **«فَقَاتِلُوا الَّتِی تَبْغِی»** لأنها هی الظالمة المتعدیة دون الأخری **«حَتّٰی تَفِیْئَ اِلٰی اَمْرِاللّٰهِ»** ای حتی ترجع الی طاعة اللّه و تترك قتال الطائفة المؤمنة **«فَاِنْ فَاءَتْ»** ای رجعت و تابت و اقلعت و انابت الی طاعة اللّه **«فَاَصْلِحُوا بَیْنَهُمَا»** ای بینهما و بین الطائفة التی هی علی الایمان «بالعدل» ای بالقسط حتی یکونو اسواء ولا یکون من احداهما علی الأخری جور ولا شطط فیما یتعلق بالضمانات من الأروش **«وَ اَقْسِطُوا»** ای اعدلوا **«اِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ الْمُقْسِطِیْنَ»** العادلین الذین یعدلون فیما یکون قولاً و فعلاً **«اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ»** فی الدین یلزم نصرة بعضهم بعضا **«فَاَصْلِحُوا بَیْنَ اَخَوَیْکُمْ»** ای بین کل

۱- تفسیر سراج المنیر ٤ څلورم ټوک ٦٦ مخ مصنف: امام ماشربیني متوفی ۹۷۷ هـ دبیروت چاپ دچاپ تاریخ ۱۲۸۵ هـ تفسیر ماوردي ٥ ټوک ۳۳۱ مخ مصنف امام وردي متوفی ٤٥٠ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

رجلين تقاتلا و تخاصما و معنى الاثنين يأتي على الجمع لأن تأويله بين كل أخوين يعني فانتم اخوة للمتقاتلين فاصلحوا بين الفريقين، اى كفوا الظالم عن المظلوم و اعينوا المظلوم «وَ اتَّقُوا اللّهَ» في ترك العدل والاصلاح او في منع الحقوق «لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» اى لكى ترحموا.»(١)

ترجمه: که چیری د مؤمنانو یوه ډله له بلی سره جنګ کوی نو د دوی دواړو په منځ کی تر هغه پوری سوله وکړی چی روغه جوړه سره وکړی، نو که چیری یوې ډلې د دوی پر بلې تیری وکړ له او ربند څخه وروسته او هغه څه ور څخه غواړی چی ورته روانه وی او پر هغی بلی باندې جنګ کوی پداسی حال کی چی دا ظالمه وی او پر هغی بلې باندی تیری کوونکی او ظالمه ده نه هغه بله تردی چی تیری کوونکی ډله د الله تعالی طاعت قبول کړی او د مؤمنی ډلی په خلاف جنګ پریږدی. نو که چیری متعدی ډله راو ګرځیده او توبه یی وکړه او جنګ یې ختم کړ او د الله تعالی طاعت ته یې رجوع وکړه «فاصلحوا بينهما» یعنی د جنګیالی ډلی او د هغی بلی مومنی ډلی ترمنځ «بالعدل» په نیاو سره سوله وکړی تردی چی دواړه سره برابری شی او د یوې ډلی پر بلی باندی تیری او په هغو څیزونو کی ناانډولی نه وی چی په تاوان او تضمین کی ورڅخه یو بل ته اخیستلی شی «واقسطوا» عدل وکړی «ان الله يحب المقسطين» بیشکه الله تعالی هغه عدل کوونکی خوښوی چی په خپل قول او فعل کی عدل کوی.

«انما المؤمنون اخوة» مومنان په دین کی سره ورونه دی په خپل منځ کی یې یو پر بل نصرت لازم دی «فاصلحوا بين اخويكم» نو صلح وکړی د دوه داسی ورونیو ترمنځ چي سره جنګیږی. اثنين د جمع په معنا ده، مطلب دا چی تاسی د دواړو جنګیالیو ډلو ترمنځ چی ستاسی ورونه دی سوله وکړی. یعنی ظالم له مظلوم څخه منعه کړی او د مظلوم مرسته وکړی «واتقوا الله» او د عدل په نه کولو له الله تعالی څخه وویریږی او په اصلاح کی او د حقوقو په منعه کی «لعلكم ترحمون» څو پر تاسی رحم وکړای شی.

---

١ - تفسیر مجمع البیان ج ٥، ص ١٣٣ - ١٣٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم ډول: که چیري د دواړو جنګ کوونکو مؤمنانو ډلوله جملې څخه یوه رعیت وي چې دخپل پاچا او حاکم په خلاف یې بغاوت کړی وي دفقهاؤ په اصطلاح کې همدغوته یا غي ویل کیږي. نو که چیري دغه یاغي ډله دخپل خروج او بغاوت له پاره هیڅ کوم شرعي دلیل ونه لري او صرف دفساد او فتنې له پاره یې د اسلامي شرعي حکومت په خلاف جنګ او بغاوت پیل کړی وي. نو پر مؤمنانو باندې لازم دي چې داسلامي حکومت ملاتړو کړي او دګر دوفقهاؤ په اتفاق د دوی دځپلو له پاره داسلامي حکومت جنګ کول روا دي.

حکم: دغه ډله شرعي یاغیان دي. مګر دهغوی په خلاف دجنګ له پیل کولو څخه دمخه داسلامي حکومت مشرته پکار دي چې لومړی دعوت ورکړي چې له بغاوت څخه توبه وباسي او داسلامي حکومت اطاعت بیرته قبول کړي. نو که یې دعوت قبول کړښه ترښه او که یې قبول نه کړنو داسلامي حکومت امیرته رواده چې دحقپالونکو مؤمنانو په ملاتړ د هغو په خلاف جنګ وکړي. خو شرط پکې دادي چې حکومت به ترهغه پوري جنګ نه پري کوي چې یاغي ډلې دحکومت په خلاف جنګ پیل کړی نه وي څو دغه پړه هم پر هغوی باندې پریوځي. (۱)

پنځم ډول: پنځم ډول دحکومت دنسکورولو له پاره پاڅون او بغاوت دی. او دیاغي ډلې له ظاهري حالت څخه داسې معلومیږي چې دبغاوت کوونکې ډلې وګړي ظالمان او فاسقان وي پداسې حال کې چې حکومت عادل وي، اوله بغاوت کوونکې ډلې سره دحکومت په خلاف کوم شرعي دلیل هم نه وي.

حکم: د دغې ډلې په خلاف پر مؤمنانو باندې واجب دي چې دحکومت ملاتړو کړي او

۱- هدایه دویم ټوک، ۵۸۹ مخ، فتاوی قاضیخان، ج ۳، ۵۵۹ مخ د کویټي چاپ ۱۳۹۸ هـ ۱۹۷۸ م چاپ مصنف: امام فخرالدین حسن بن منصور حنفي متوفی ۲۵۹ هـ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت ته د دغی یاغی فاسقی او ظالمی ډلی د ځپلو له پاره جنګ کول شرعاً روا دی خو شرط یې دادی چی حکومت به د جنګ پیل نه کوی. مفسرینو او فقهاؤ ویلی دی چی که څه هم حکومت عادل هم نه وی، د دغه ډول حکومت د باقی پاتی کیدو له پاره د مفسدینو په خلاف جنګیدل روا دی ځکه چی د ده په ذریعه د مسلمانانو د مملکت نظم قائم دی.

شپږم ډول: شپږمه ډله د حکومت په خلاف داسی بغاوت کوونکی جنګیالی ډله ده چی د خپل بغاوت د مشروعیت له پاره شرعی دلیل بیان کړی مګر د دغه تأویل او تفسیر غلط کوی چی شرعاً باطل وی لکه چی خوارجو په (٣٧ هـ ٦٥٣م کال) کی د امیرالمومنین علی رضی الله عنه د حکومت په خلاف کړی ؤ، او د خپل بغاوت د مشروعیت له پاره یې د قرآن کریم

«وَ مَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ» مبارک ایت وړاندی کړی ؤ. »[١]

حکم: په دی صورت کی هم مسلمان حکومت ته روا دی چی د دغوی په خلاف جنګ وکړی، برابره خبره ده که د مسلمانانو حکومت عادل وی او که نه وی او پر مسلمانانو باندی فرض دی چی د دغه ډول حکومت سره د یاغیانو په ځپلو کی جنګی ملاتړ وکړی.

اووم ډول: اووم داسی یوه ډله چی د عادل حکومت په خلاف جنګ ته ملا وتړی او بغاوت ورڅخه وکړی چی د دغه پاچا او حاکم په مشروع طریقه د حکومت واګی په لاس کی نیولی وی، او د دغه امارت شرعاً، قانوناً او هم عرفاً روا هم وی. مګر یاغی ډله یې نسکورول غواړی.

حکم: په دغه صورت کی هم د یاغیانو د ختمولو په خاطر حکومت ته جنګ کول روا دی. برابره خبره ده که له بغاوت کوونکو سره شرعی دلیل وی او که نه وی. او پر مسلمانانو

١- الکامل فی التاریخ دویم ټوک ٣٩٣ مخ د بیروت چاپ ١٤٠٨هـ- ١٩٨٩م مصنف: امام ابن اثیر متوفی ٦٣٠هـ ١٢٥٣م

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندی فرض دی چی د عادل او متشرع امام مرسته او ملاتړ وکړی. ځکه چی په اسلامی شریعت کی همدغی ډلی ته حقیقی یاغی ویل کیږی لکه چی امام شافعی رحمة الله علیه (متوفی ٢٠٤ هـ کال) په کتاب الام کی او امام مالک رحمة الله (متوفی ١٧٩هـ ٨١٢م کال) په مدونة الکبری کی ویلی دی چی:

«الباغی فی عرف الفقهاء الخارج عن طاعة امام الحق.»(١)

ترجمه: *دفقهاؤ په اصطلاح کی یاغی هغه چاته ویلی کیږی چی د متشرع امام له فرمان څخه وتونکی وی.*

او بیا دواړو دافتوی ورکړی ده چی پر مؤمنانو فرض دی چی د عادل او متشرع امام او حاکم ملاتړ وکړی او د یاغیانو په ځپلوکی په جنګ کی برخه ورسره واخلی او د امنیت په قائمولوکی مددور سره وکړی.

د شیعه مذهب فقهاو د یاغی تعریف داسی کړی دی:

«باغی و اهل بغی هر کسی است که بر امام و پیشوای عادل خروج کند و مسلحانه بشورد. جهاد این فرقه با دعوت و درخواست آن امام و یا کسی که آنرا امام تعیین و منصوب کرده باشد بر مسلمانان واجب است به طور کفائی مگر آنکه توبه نمائید»(٢)

اتم ډول: اتم ډول هغه لویه ډله ده چی د یو ظالم حکومت په خلاف پاڅون وکړی، داسی حکومت چی په جبر او زور قائم شوی وی، امیران، والیان او چارواکی یې فاسق وی. پداسی حال کی چی پاڅون کوونکی د عدالت او حدود الله د اقامت او د حقوق الله او حقوق العباد داحیاء له پاره پاڅون کړی وی، او د دوی له ظاهری حالت څخه داسی څرګند یږی

١- کتاب الام څلورم ټوک پ ١٣٥ مصنف: امام شافعی، بیروت چاپ ١٤٠٢ هـ المدونة الکبری لومړی ټوک ٤٠٧ مخ.

٢- تبصرة المتعلمین ص ٨١٠، مصنف: علامه «حسن بن یوسف بن مطهر. المختصر النافع، ص ١٣٤ مصنف: محقق علامه حُلی «ابو القاسم نجم الدین جعفر بن حسن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې نیک او ښه وګړي دي، فسق او فجوریې نه وي کړي.

داسلامي امت فقهاؤ د دغې ډلې په هکله ویلي دي: چې مؤمنانو مصلحینو ته پکاردي چې د دوی او دحکومت ترمنځ سوله وکړي، پداسې ډول چې حکومت ته ووایې چې دپاڅون کوونکو غوښتنې ومنې ځان اصلاح کړي او اسلامي شریعت قائم کړي. که حکومت ورسره قبوله کړه ښه ترښه او که نه نوپرنورو مومناهم لازم دي چې دپاڅون کوونکې ډلې مرسته وکړي. او دفاسق حکومت په خلاف په جهادکې ورسره ګډون وکړي. (۱)

حکم: د دغه ډول پاڅون کوونکو په هکله جمهورو فقهاو او اهل حدیثو دا حکم کړی دی چې دوی هم یاغیان دي او دحکومت په خلاف یې پاڅون ناروادی. ځکه یوځل چې دیوامیر امارت قائم شوی وي، په مملکت کې یې امن راوستلی وي او د مملکت نظم او نسق د ده له انتظام لاندې چلیږي دهغه په خلاف قیام حرام دی. برابره خبره ده که هغه ظالم وي که عادل او که په هره طریقه یې حکومت نیولی وي مګر دا چې دغه حاکم دډاګیز کفر مرتکب شي. (۲)

مګر دفقهاؤ اکثریت ویلي دي چې: دغه ډول پاڅون کوونکي یاغیان نه دي او د دوی قیام حق دی او نورمؤمنان باید د دوی ملاتړ وکړي لکه چې امام ابوحنیفه رحمةالله علیه کله چې زید بن علي بن حسین رضی الله عنه په ۱۲۱ هـ ۷۴۴م کې داموي خلیفه هشام بن عدالملک بن مروان په خلاف پاڅون وکړنو امام اعظم صیب و فرمایل:

«دجهادله پاره دزید دغه پاڅون دبدرغزا ته ورته دی. »(۳)

۱- تفسیر معارف القران ۸ ټو ۱۱۲ مخ

۲- مبسوط، باب الخوارج، فتح القدیر پنځم ټوک ۳۳۷، کتاب السیر باب البغاة.

۳- ابو حنیفه حیاته وعصره ارا ءه وفقهه ص ۶۳ مصنف شیخ ابوزهره. المناقب لومړی ټوک ۵۵ مخ مصنف ابن البزازي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاورته وویل: داسي چي ده نو ته ولي په جهاد کي ورسره برخه نه اخلي

امام صیب په خواب کي ورته وویل: زه د خلکو دهغو امانتونو له امله پاتي یم چي له ماسره یې کینبودلي دي. خو مالي مرسته به هرومرو ورسره کوم.

• او بیا یې لس زره درهمه مالي مرسته ورته ولیږله او استازی فضیل بن زبیر ته یې وویل: امام زید بن علي ته زما عذر ورانديږ او بیان کړه.

او ځیني تاریخ پوهانو لیکلي دي: کله چي امام ابو حنیفه رحمه الله د حضرت زید بن علي د پاڅون په هکله وویل چي:

خروجه یضاهي خروج رسول الله صلی الله علیه وسلم یوم بدر.

او پوښتونکي ورته وویل: داسي چي ده نو ته ولي نه ملګری کیږي امام صیب په ځواب کي ورته وویل:

« لو علمت ان الناس لا یخذلونه ویقومون معه قیام صدق لکنت اتبعه فاجاهد معه من خالفه. »(١)

یعني که زه پوهیدلای چي وګړي به دي نه شرمنده کوي اوله ده سره په صداقت سره دریږي نو ما به هرومرو د ده متابعت کړی وای او د ده دمخالفینو په مقابل کي به می جهاد کړی وای.

په هر صورت دڅلور سوه ملیونه مسلمانانو متبوع امام ابو حنیفه رح که په وسله وال جهاد کي له امام زین العابدین زید بن علي.» سره ګډون نه وکړی مګر مالي مرسته یې ورسره کړې وه او نور وګړي د ده په دعوت ورسره ملګري شوي وو او بیعت یې ورسره کړی و.

دغه راز کله چي په ١٤٥ هـ ٧٦٨م کي محمد نفس زکیه دعباسیانو د دویم خلیفه ابو جعفر منصور عباسي په خلاف پاڅون وکړ او په مدینه منوره کي یې دعباسیانو دحکومت په

١ - روض النفیر ٢٦٠ مخ امام ابو حنیفه کی سیاسی زندگی ١٤٠ مخ مناظر حسن ګیلان .

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاف د جهاد اعلان وکړ نو امام مالک امام دارلهجرة له محمد نفس زکیه سره د مرستی کولو فتوی جاري کړه او خلکو ته یې حکم وکړ چې له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړی.

خلکو امام مالک رحمه الله ته وویل: زمونږ پرغاړو کې خو اوس د منصور د بیعت رسۍ پرته ده؟

امام مالک رحمه الله فتوی ورکړه چې منصور له تاسی څخه په زور بیعت اخیستلی دی او د مجبور وګړی بیعت نه صحیح کیږی. هما غه وچې د مدینی منوری خلکو د امام مالک صیب له فتوی سره سم له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړ. په کوفه کې د محمد نفس زکیه ورور ابراهیم نفس مرضیه دوررله پاره له خلکو څخه بیعت اخیست نو امام اعظم رحمة الله علیه له مالی مرستی سره سره د محمد نفس ذکیه د پاڅون په ټینګتیا سره ملاتړ وکړ او د منصور په خلاف یې د هغه د جهاد تائید وکړ تر دی چې دغه دواړه وررونه او د هغوی په سلګونو پلویان په ۱٤٥ (هـ ۷٦۸م کال) کې د عباسی خلافت د واکمن له پلوه شهیدان کړای شول. (۱)

د دغه تحریک ملاتړ امام ابو حنیفه علنی کاوه لکه چې امام یافعی ویلی دی:

«كان ابو حنيفة يجهر بالكلام ايام ابراهيم جهاراً شديداً .» (۲)

یعنی امام ابوحنیفه د ابراهیم «نفس رضیه» ملاتړ د عباسی حکومت په خلاف په ډاګه او په ټینګه سره کاوه.

لنډه دا چې امام مالک او امام اعظم ابوحنیفه رحمةالله علیهما او د اسلامی امت اکثرو فقهاؤ او مفسرینو داسي پاڅون ته بغاوت نه دی ویلی چې د فاسد جابر حاکم او د هغه د فاسد نظام د نسکورولو او پرځای باندی یی د سوچه اسلامی نظام د راوستلو، د أمن او

۱ - البدایه والنهایه لسم ټوک ۸٤ مخ، ابوحنیفه حیاته وعصره ارائه وفقهه ۳۷ مخ، الکامل فی التاریخ ج ٥ص ۱۹۷، تاریخ بغداد ۱۳ ټوک ۳٤٦ مخ، تاریخ ابن عساکر ج ۲ ص ۲٥٥ .

۲ - روض النفیر لومړی ټوک ۳۰۰ مخ د امام یافعی تصنیف، امام ابو حنیفه کی سیاسی زندگی ص ۳۰۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

حدود الله د پلي کولو په تکل پاڅون کړي وي. بلکې دا حق پاڅون او جهاد دی او پر مؤمنانو یې ملاتړ فرض دی.

بغاوت هغه ته ویل کیږي چې د اسلامي حکومت دیو عادل، متقي او متشرع حاکم په خلاف د مفسدینو او فاسقانو له پلوه د عادل، پاچا او اسلامي نظام د نسکورولو له پاره وي. پر مسلمانانو باندې فرض دي چې د دغه ډول نامشروع او اسلام د ښمنه بغاوت د ختمولو له پاره د حکومت ملاتړ او ملګرتیا وکړي.

احکام او مسائل

مفسرینو او فقهاؤ د دغو مبارکو ایاتونو په تفسیر کې د یاغیانو په باره کې یو شمیر فقهي او شرعي مسائل بیان کړي دي چې لنډیزیې په لاندې ډول وړاندې کولی شي:

الف: د یاغیانو د ځپلو له پاره له عادل حکومت سره په جهاد کې ګډون کول فرض کفائي دی. که یو شمیر خلکو ګډون پکې وکړ له ټول اُمت څخه بس والی کوي.(۱)

ب: یاغیان مسلمانان دي په بغاوت سره نه کافریږي.

ج: لومړی به دعوت ورکولی شي چې له بغاوت څخه لاس واخلي نو که یې ومنله ښه وتر ښه او که یې ونه منله جنګ به ورسره کولی شي خو په جنګ کې به حکومت د غه لاندې شرعي احکام او مسائل په نظر کې نیسي:

لومړی: حکومت به د جنګ پیل نه کوي. یعنې ترڅو چې یاغیانو جنګ پیل کړی نه وي حکومت به یې ابتداء نه کوي.

---

۱ - فتاوی فتح القدیر پنځم ټوک ۳۳٤ د بیروت چاپ مصنف امام ابن همام حنفي متوفی ۸٦۱هـ ۱٤۸٤م
تفسیر مدارک پنځم ټوک ٦۹ مخ د لاهور چاپ مصنف امام نسفي عبدالله بن احمد حنفي متوفی ۷۰۱هـ ۱۳۲٤م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم: له جنګ څخه به د حکومت مقصد د یاغیانو له بغاوت څخه پښیمانه کول او ایل کول وي نه د هغوی وژل ځکه چې مؤمنان دي.

دریم: جنګي بندیان به یې نه وژني.

څلورم: مالونه او شته یې غنیمت کولی نه شي او نه به یې ولجه کوي.

پنځم: اولادونه یې مریونه او مینځې کولی نه شي.

شپږم: د یاغیانو د ایل کولو له پاره له هغوی سره په جنګ کې له کافرانو او مشرکانو څخه د مرستې او کومک غوښتنه به نه کوي.

اووم: د هغوی د شتو او مالونو په غوښتلو سره به له هغوی سره اوربند او سوله نه کوي.

اتم: د یاغیانو کورونه به نه سوځوي. یعني اور به ورته نه اچوي.

نهم: ونې به یې نه قطع کوي او نه به یې له بیخ څخه وهي.

لسم: که په جنګ کې یاغیان قتل کړای شي نو په دار ځوړند کول یې حرام دي. د تشهیر په خاطر. د غه راز مثله کول یې او د سرونو ځوړند کول یې هم حرام دي.

یوولسم: د یاغیانو د تسلیمولو په خاطر پر هغوی باندې د اوبو او ارتزاقي مواد و بندول روا دي پر دې شرط چې ښځې او کوچنیان یې ورسره نه وي.

دوولسم: له جنګ څخه تښتېدونکي یاغیان او ماتې خوړلې به تعقیبولی نه شي.

دیارلسم: د یاغیانو ښځې. خویندې میندې اولوڼه به نه قتل کولی شي نه به وهلی شي نه به بندي کولی شي که څه هم مجاهدینو او د مسلمانانو امیر ته شکنځل هم وکړي پیغورونه ورکړي او ستغې سپورې هم ورته ووایې.

څوارلسم: که د یاغیانو مالونه یې نیولي وي نو د جنګ له ختمېدو او تسلیمېدو څخه وروسته به یې بیرته ورکوي.

پنځلسم: که د جنګ په دوران کې د یاغیانو مال ته د حکومت ضرورت شي نو مصرف کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې ورته روا دي او تاوان هم نه لري مګر بې ضرورته روا نه دي.

شپاړسم: کله چې یاغیان تسلیم شي نو که په جنګ کې یې د حکومت وګړي وژلي وي یا یې د حکومت مال تلف کړي وي نو نه پرې قصاص کولی شي نه تاوان ورڅخه اخیستلی شي او نه کومه بله سزا ورکولی شي. (۱)

علامه الوسي حنفي (متوفی ۱۲۷۰هـ کال) په خپل تفسیر ورح المعاني کې او امام قرطبي په خپل تفسیر کې له حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته فرمایلي یې دي: **«یَا ابْنَ أُمِّ عَبْدٍ هَلْ تَدْرِی کَیْفَ حُکْمُ اللهِ فِیمَنْ بَغِیٌ مِنْ هذهِ الْأُمَّةِ؟» قَالَ: اللهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: لَا یُجْهَزُ عَلَی جَرِیْحِهَا وَ لَا یُقْتَلُ أَسِیْرُهَا وَ لَا یُطْلَبُ هَارِبُهَا وَ لَا یُقْسَمُ فَیْؤُهَا».** (۲)

ترجمه: *ای د أم عبد د مورزویه: ایا ته پوهیږې د هغه چا په باره کې چې د مؤمنانو له دغه امت څخه وي او بغاوت وکړي حکم څه دی؟ هغه وویل: الله او د هغه رسول ښه پوهیږي. ویې فرمایل: په یاغي کې د الله حکم دا دی چې ټپي به یې نه تعذیبوي، بندي به یې نه شي وژلی، تښتیدونکي یې تعقیبولی نه شي او مال یې تقسیمولی نه شي.*

اوولسم: کوم یاغیان چې په جنګ کې ونیول شي تر هغه پورې به یې اسلامي حکومت بندي کوي چې توبه او باسي او له بغاوت څخه د پښیمانتیا او توبې په صورت کې به خوشې کولی شي او اسلامي عادل حکومت به داژمنه ورڅخه واخلي چې بیا به د اسلامي حکومت په خلاف بغاوت نه کوي.

د شیعه مذهب فقهاو، ویلي دي:

یاغیان پر دوه ډوله دي: یو هغه چې «ذي فئه» وي، یعنی منظم او تنظیم ولري او د

۱- فتاوی فتح القدیر پنځم ټوک ۳۳۷ مخ، کتاب السیر باب البغاة، ألفقه علی المذاهب الأربعة پنځم ټوک ۴۱۷-۴۱۸ مخونه کتاب الحدود، د بیروت چاپ.

۲- تفسیر روح المعاني ج ۲۵ ص ۱۵۱ تفسیر قرطبي ج ۸ ص ۲۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګیالیو په منظمه توګه روزنه کوي، د دغې ډلې په باره کې حکم دا دی چې حکومت ورسره و جنګیږي، او که ټپي یې ونیول شي وژلې شي، او تیښته کوونکي یې تعقیبولی شي ترڅو په بشپړه توګه تیت او پرک شي او د فساد ځاله ختمه او له منځه یوړلی شي.

دویم ډول «غیر ذی فئه» یاغیان دي. او دا هغه دي چې تنظیم او سازمان او ګوندي تشکیلات ونه لري؛ بلکې یوازې هماغه کسان وي چې په معرکه کې موجود وي.

د یاغیانو د دې ډلې په باره کې حکم دا دی چې مجروح یې اعدام کولی نه شي، او تښتیدلي یې تعقیب کولی نه شي. (۱)

پاتې شوه د یاغیانو د اموالو مسئله: د هغو په هکله فقهاو ویلي دي چې اموال یې لوټ کولی نه شي، ښځې او اولادونه یې د بندیانو په توګه نیولی نه شي. مګر د یاغیانو هغه اموال چې د جنګ په ډګر کې ونیولي شي د غنیمت په توګه ورڅخه اخیستلی شي. (۱)

اتلسم: که یاغیانو د بغاوت په مهال کې پر کومه سیمه قبضه کړې وي او د سیمې له خلکو څخه یې زکات او نور محصولات اخیستلي وي او بیا په همدغه کال کې اسلامي حکومت دغه سیمه ورڅخه ونیسي او یاغیان ختم کړي نو اسلامي حکومت ته روا نه ده چې په دویم ځل له خلکو څخه زکات او نور محصولات وغواړي، برابره خبره ده که یاغیانو هغه په مشروع لارو کې مصرف کړي وي او که په نامشروعو لارو کې یې لګولي وي.

مګر که د سیمې اغنیاء یې په خپله رضامندي ورکوي نو بیا روا ده.

نولسم: که یاغیانو په نیولې شوې سیمه کې شرعي محکمې جوړې کړې وي او د سیمې د خلکو ترمنځ یې پریکړې او فیصلې کړې وي او بیا اسلامي حکومت دوی ختم کړي او سیمه ورڅخه ونیسي نو که چیرې دهغوی کړې فیصلې له شریعت سره سمې وي. اسلامي

۱- فقه سیاسي اسلام، ص ۲۳۰-۲۳۱، مصنف: ابوالفضل شکوري - جامع عباسي ص ۱۵۵، مصنف شیخ بهاء الدین عاملي - تبصرة المتعلمین ص ۸۰ په لنډیز سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وی حکومت به یې نه بدلوی او پر خپل حال به یې پریږدی. او که غیر اسلامی وی او اسلامی حکومت ته د قبول وړ نه وی نو اسلامی حکومت حق لری چی د هغوی فیصلی منسوخی کړی.

ټویشتم: په اسلامی محاکمو کی د یاغیانو شهادت قبلولی نه شی ځکه چی هغوی د عادلانه شرعی نظام او حکومت په خلاف قیام او جنگ کړی دی، چی په اسلامی شریعت کی فسق دی او د فاسق شهادت په شریعت کی نامنظور دی. امام محمد رحمة الله علیه ویلی دی: که یې د اسلامی عادلانه نظام په خلاف جنگ نه وی کړی نو بیا یې شهادت قبلولی شی او که جنگیدلی وی نو بیا نه شی قبلولی.(۱)

دوهم ټوک

دصلحی احکام

تفسیر پوهانو د سولی مسائل او احکام د دغو مبارکو ایاتو نو په تفسیر کی په زیات تفصیل سره بیان کړی دی چی زه یې دلته نچوړ یعنی خلاصه په لاندې ډول بیانوم:

الف: امام فخرالدین رازی محمد بن عمر بن حسین رازی (متوفی ٦٠٦ هـ ١٢٢٩ م کال) په تفسیر مفاتیح الغیب کی چی په تفسیر کبیر سره مشهور دی ویلی دی:

د صلحی شرعی حکم عام دی که د دوه ډلو ترمنځ وی، که د دوه ملتونو ترمنځ وی او که د دوه کسانو تر منځ وی ځکه خوالله تعالی فاصلحوا بینهما فرمایلی دی او بینهم یې نه دی ویلی. دغه راز فاصلحوا بین اخویکم یې ویلی دی. یعنی د تاسی د ورونو تر منځ بین اخوة یې نه دی ویلی. مطلب دادی چی که شخړه د ډیرو کسانو ترمنځ وی او که د دوه

---

۱ - تفسیر جصاص دریم ټوک ۳۰۴-۴۰۴ دلاهور چاپ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفی متوفی ۳۷۰ هـ فتاوی فتح القدیر پنځم ټوک ۳۳۷-۳۳۸ باب البغاة کتاب السیر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسانو ترمنځ وی سوله یې په منځ کې وکړئ.

دغه راز وروڼه عام دي که سکني وروڼه وی، یعني له یو مور او پلار څخه وی او که دیني وروڼه وی په منځ کې یې سوله وکړئ.

دغه راز د جنګ کلیمه هم عامه ده که وهل ټکول یې سره کړي وی، که یو بل ته په مورچل کې سره ناست وی او که سوک څپیړه یې سره کړي وی یا یې ناندری سره وهلی وی او یو بل ته یې ستغی سپوری سره کړي وی او بیا سره مرور او یو له بل څخه خفه او ما نیېجن وی نو تاسی یې په منځ کې سوله وکړئ. (۱)

ب: که سوله کوونکی دځواک او قدرت خاوندان وی او د جنګ کوونکو پر دواړو خواؤ خپله سوله او دسولی خپل تجویز قبلولی شي نو بیا صلحه کول پری واجب دی ځکه چی الله تعالی امر کړی دی چی «فاصلحوا بینهما» یعنی د دواړو جنګ کوونکو ډلو تر منځ سوله وکړئ. نو امر دوجوب له پاره دی.

ج: که دخپلی سولی تنفیذ قدرت نه لری دهغوی په باره کی أمر دندب له پاره دی، هغوی ته مستحب دی چی د جنګ کوونکو دوډلو مومنانو ترمنځ صلح وکړی. ځکه چی دخیر او ثواب کار دی او کیدای شی چی د دوی ذمنځګړیتوب په توسه دهغوی ترمنځ اوربند او سوله وشی. (۲)

د: که چیری د دواړو جنګ کوونکو مؤمنانو ډلو جنګ دمادیاتو او سیاسی اقتدار په خاطر وی او دیوې ډلی جنګ هم دحق په خاطر او داسلامی نظام په خاطر نه وی نو مؤمنانو ته پکار دی چی دواړو ته نصیحت وکړی او دیوی ډلی پلوی هم ونه کړی د داړو و ترمنځ دسولی او روغی جوړی هڅی وکړي. او دغه ډول سوله هم تفسیر پوهانو واجب نه بلکی

۱- تفسیر کبیر ۲۷ ټوک دحجرا سورت ۱۲۹ مخ دبیروت چاپ تاریخ ۱٤۱۷ هـ ۱۹۹۷م.

۲- تفسیر احکام القران دریم ټوک ٤۰۱ مخ دابوبکر جصاص تصنیف.

۳- تفسیر احکام القران دریم ټوک ٤۰۱ للجصاص حنفی، تفسیر جلالین ٤۲۸ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستحب ګڼلې ده. (٣)

هـ: مصلحين يعنى سوله كوونكى بايد متقيان وي او د صلحې كولو په دوران كې په سوچه او سپيڅلې نيت سره د سولې داعيه پيل كړي ځكه چې الله تعالى سوله كوونكو ته په خطاب كې فرمايلي دي:

«وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» او له الله تعالى څخه د سولې كولو په پروسه كې وويرېږئ اى مصلحينو څو الله تعالى پر تاسي باندې رحم وكړي او سوله مومثبته نتيجه وركړي، د الله تعالى په نزد داجر او ثواب مستحق وګرځيږي.

سوله كوونكو ته پكار دي چې په دوى كې د دې صلاحيت، ظرفيت او استعداد وي چې د دوه كسانو ترمنځ روغه جوړه وكولى شي. د جنګ او رمړ كولى شي نو دوى ته لازم دي چې مسلمانانو ته خيرورسوى او سوله يې وكړي.

دويم دا چې مصلحين په خپله سوله كې كوم شخصي مادي غرض ونه لري، سوله يې له ځان ښودنې څخه پاكه وي.

د: د سوله كوونكو دا شرعي مسئوليت دي چې له اوربند څخه وروسته هغه أسباب او عوامل معلوم كړي چې د دواړو ډلو ترمنځ د جنګ باعث ګرځيدلي دي او د دوى ترمنځ يې ور ورى په دښمنى سره بدله كړې ده.

ز: كله چې سوله كوونكې د دواړو ډلو ترمنځ سوله كوي نو د دائمي سولې له پاره به هلې ځلې كوي او د دواړو ترمنځ به په عدل او انصاف سره پريكړه او فيصله كوي، د خپلوى، دوستي، لساني، قومي، سيمه ئيز تعصب، ناروا ننګ او جاهلي غيرت په وجه به حق ته شانه ګرځوي. (١)

١- تفسير صفوة التفاسير دريم ټوك ٢٣٤ مخ د بيروت چاپ ١٤٠٢ هـ - ١٩٨١ م اى فان رجعت وكفت عن القتال فاصلحوا بينهما بالعدل، دون حيف على احدى الفئتين

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هغه داسي چي د سولي کولو په مهال کي د ظالم پلوي وکړي او د مظلوم حقوق تر پښو لاندي کړي ځکه چي پداسي کولو سره سوله کوونکي له ايمان څخه وځي لکه چي رسول الله عليه وسلم فرمايلي دي:

عن اوس بن شر حبيل انه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: **«مَنْ مَشَى مَعَ ظَالِمٍ لِيُقَوِّيَهُ وَ هُوَ يَعْلَمُ اَنَّهُ ظَالِمٌ فَقَدْ خَرَجَ مِنَ الْاِسْلَامِ رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِيْ شُعَبِ الْاِيْمَان.»**.[١]

ترجمه: *له اوس بن شرحبيل رضي الله عنه څخه روايت دي چي ده له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه واوريدل چي ويي فرمايل: چاچي له ظالم سره د دي له پاره ملګرتيا وکړه چي د مظلوم په مقابل کي يي پياوړئ کړي او ده ته ښه معلومه وي چي دي ظالم دي خو سره له دي هم دي ملګرتيا ورسره کوي، پلوي او مرسته يي کوي. نو په تحقيق داسي شخص له اسلام څخه ووت.*

يعني بشپړ مسلمان نه دي. دا حديث امام بيهقي په شعب الايمان کي روايت کړي دي.

مطلب دا چي مصلحينو ته پکار دي چي په سوله کي اسلامي عدل او انصاف په نظر کي ونيسي او په سوله کي له ظلم او تيري څخه ځان وساتي او همدغه دالله تعالى حکم دي او سوله کوونکو ته يي فرمايلي دي:

«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوا، اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ».

(دحجرات سورت ۹- آيت ۲۶ سپاره ٤۹ سورت)

يعني کله چي دوه جنګ کوونکي ډلي خپل منځي جنګ بند کړي او سولي ته غاړه کيږدي نواي سوله کوونکيو تاسي د هغوي دواړو تر منځ په عدل او انصاف سره سوله وکړئ: بيشکه چي الله تعالى له عدل او انصاف کوونکو سره مينه کوي.

ځکه چي دوي دالله تعالى د عدل او انصاف کولو پر حکم باندي عمل کوي، له روغي جوړي سره مينه لري او د سولي په شان په اجتماعي نيک عمل کي هڅي کوي او په انصاف

١- مشکوة دويم ټوک ٤۳۶ مخ د کراچي چاپ دچاپ تاريخ ۱۳۹۹ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرد يې سرته رسوی.

د سولې د ينی ارزښت

• د اسلام په مقدس دين کی سوله خورا زيات او عظيم ارزښت لری ان تردی چی د دوه کسانو يا ډلو يا دوه ملتونو ترمنځ په سوله او روغه جوړه کی که اړتيا ورته پيدا شی نو اسلام ددی خبری اجازت ورکړی دی چی سوله کوونکی دروغی جوړی په دوران کی درواغ ووائی، سره له دې چی درواغ ويل شرعاً حرام او کبيره گناه ده مگر ددی له پاره چی د خلکو ترمنځ د ذات البينی اختلافی فساد او وينو تويولو مخه ونيول شی درواغ ويل روا دی او شريعت دی ته درواغ نه دی ويلی لکه چی امام بخاری رحمة الله عليه په صحيح بخاری کی حديث روايت کړی دی چی په هغه کی رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلی دی:

١- «لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِى يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ فَيُنَمِّى خَيْراً اَوْ يَقُولُ خَيْراً»(١)

ترجمه: *هغه څوک درواغجن نه دی چی د خلکو ترمنځ سوله کوی، په خپلو درواغو سره خلکو ته خير او گټه رسوی او يا د خير او ښيگړی خبره کوی.*

د غه راز امام ابو داود رحمة الله عليه (متوفی ۲۷۵هـ ۸۹۸م کال) په سنن ابوداود کی داسی روايت کړی دی:

عَنْ حُمَيْدِ ابْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ اُمِّه اُمِّ كُلْثُومْ بِنْتِ عَقْبَة قَالَتْ: «مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰه صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرَخِّصُ فِىْ شَيْءٍ مِنَ الْكَذِبِ اِلَّا فِىْ ثَلَاثٍ كَانَ رَسُولَ اللّٰه يَقُولُ: لَا أُعِدُّهُ كَاذِبًا الرَّجُلَ يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ يَقُولُ الْقَوْلَ وَ لَا يُرِيْدُ بِهِ اِلَّا الْاَصْلَاحَ وَالرَّجُلَ يَقُولُ

---

١ - صحيح بخاری څلورم توک حديث ۲۰۴۰ باب ليس الکاذب الذی يصلح بين الناس. کتاب الصلح

٢ سنن ابی درود، دويم توک ٣٢٦ مخ کتاب الأدب باب إصلاح ذات البين- حديث ٤٩١٣ د ملتان چاپ دچاپ تاريخ سنه ١٣١٦هـ ١٩٢٩م

(c) ketabton.com: The Digital Library

فِي الْحَرْبِ وَالرَّجُلَ يُحَدِّثُ امْرَأَتَهُ وَالْمَرْأَةُتُحَدِّثُ زَوْجَهَا . » (۲)

ترجمه: *له حمید بن عبدالرحمن بن عوف او هغه له خپل مور ام کلثوم بنت عقبة بن ابی معیط څخه روایت کړی دی چې هغې رضی الله عنها ویلي دي: ما له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه نه دي اوریدلي چې په هیڅ یو شي کې یې د درواغو ویلو اجازت ورکړی وي پرته له دری امورو څخه او رسول الله صلی الله علیه وسلم وچې فرمایل به یې: دری ډوله وګړی که درواغ هم ووایې زه یې درواغجن نه ګنم:*

الف: یو هغه سړئ چې د خلکو په منځ کې سوله کوي. دی درواغ خبره کوي او په هغې سره یې مقصد اصلاح او روغه جوړه وي.

ب: دویم هغه سړی چې په جنګ کې درواغ وایې او د دښمن په وړاندې لاپې وهي، یا مجاهدینو ته د مدد رارسیدو یا د ثبات له پاره نوری خبری کوي او په درواغو ژمنې ورسره کوي.

ج: دریم هغه سړئ چې خپلی میرمن ته درواغ وایې چې دی زیاته مینه ورسره لري. دا د دی له پاره چې ازدواجی نظام یې له تباهي څخه وژغورل شي، او که نه په حقیقت کې داسې نه وي لکه څرنګه چې په خوله ورته وایې، یا میرمن میړه ته د غه ډول خبری په درواغو کوي.

تشریح: ډیرو حدیث پوهانو د دغه حدیث په تشریح کې زیات طولانی بحثونه کړي دي چې د هغوی ټولو ذکر کول دلته ممکن نه دي صرف د موضوع د اهمیت د ثبوت په خاطر د دوو امامانو تشریح په زیات لنډیز سره ذکر کوم څو درنو لوستونکو ته مسئله څه ناڅه روښانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي:

امام خطابی: امام خطابی أبو سلیمان احمد بن محمد خطابی رحمة الله علیه (متوفی ۳۸۸هـ ۹۱۱م کال) دسولې د یوبل حدیث په شرح کې ویلي دي:

«وفي الحديث حث وترغيب في اصلاح ذات البين واجتناب عن الفساد فيها، لان الاصلاح سبب للاعتصام بحبل الله وعدم تفرق بين المسلمين، وفساد ذات البين ثلمة في الدين، فمن تعاطى اصلاحها ورفع فسادها نال درجة فوق مايناله الصائم القائم المشتغل بخويصة نفسه.»[1]

ترجمه: *په دغه حدیث کې دخلکو ترمنځ سولې کولو ته هڅونه او ترغیب دی او دخلکو ترمنځ له اختلاف اچولو څخه منعه کول دي. دا ځکه چې سوله کول دالله تعالی په رسۍ یعنی قرآن کریم منګولې لګول دي او دمسلمانانو ترمنځ دتفرقې له منځه وړل دي، پداسې حال کې چې تفرقه او دخلکو ترمنځ اختلاف اچول په دین کې سوروی پیدا کول دي. نو هغه چاچې دخلکو ترمنځ سوله وکړه او دهغوی خپل منځي اختلاف یې ختم کړ نو دثواب او فضیلت هغه مقام ته ورسیده چې دنفلي روژې نیونکي او دشپې د نفلي عبادت کوونکي له مرتبو څخه اوچته ده. ځکه چې هغوی دواړه صرف دځان له پاره لګیا دي پداسې حال کې چې سوله کوونکی دنورو له پاره خیرغوښتونکی دی.*

امام غزالي: داسلامي امت نامتو فیلسوف مجتهد او روحاني شخصیت امام غزالي ابوحامد محمد بن محمد غزالي متوفی سنه ۵۰۵هـ ۱۱۲۸م په خپل کتاب احیاء العلوم کې په صلحه کې ددرواغ ویلو په باره کې طولاني بحث کړی او هغه ځایونه یې بیان کړي دي چې درواغ ویل پکې روا دي او اسلامي شریعت اجازه پکې کړې ده أن تر دې چې امام غزالي رحمه الله په ځینې مقاماتو کې له رښتیا ویلو څخه درواغ ویل غوره ګڼلي دي چې

۱- عون المعبود شرح ابی داود ۱۳ دیارلسم توک ۲۱٤ مخ باب في اصلاح ذات البين، کتاب الادب. دارالفکر بیروت دچاپ تاریخ ١٤١٥هـ - ١٩٩٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادی د نوموړی امام د کلام خلاصه د هغه په عبارت کی وړاندی کوم:

الکلام وسیلة الی المقاصد فکل مقصود محمود یمکن التوصل الیه بالصدق والکذب جمیعا فالکذب فیه حرام، وان امکن التوصل الیه بالکذب دون الصدق فالکذب فیه مباح ان کان تحصیل ذالک القصد مباحاً، وواجب ان کان المقصود واجباً، کما ان عصمة دم المسلم واجبة. فمهما کان فی الصدق سفک دم امرئ مسلم قد اختفی من ظالم فالکذب فیه واجب مهما کان لایتم مقصود الحرب او اصلاح ذات البین ان استمالة قلب المجنی علیه الا بالکذب فالکذب مباح، الاانه ینبغی ان یحترز منه ما أمکن، لانه اذا فتح باب الکذب علی نفسه فیخشی ان یتداعی الی ما یستغنی عنه والی مالا یقتصر علی حدالضرورة، فیکون الکذب حرامافی الاصل الا لضرورة. (١)

ترجمه: *خبری کول اهدافوته د رسید لو وسیله ده، نو هر هغه نیک هدف چی هغه ته رسیدل په رښتیا ویلو او د رواغ ویلو دواړو سره ممکن وی د رواغ ویل پکی حرام دی، او که چیری کوم داسی نیک مقصدوی چی د هغه تر لاسه کول په رښتیا ویلو سره ممکن نه وی؛ بلکی صرف په د رواغ ویلو سره تر لاسه کیږی نو که چیرې د غه مقصد مباح وی د رواغ ویل پکی مباح دی، او که چیری مقصد تر لاسه کول واجب وی نو د رواغ ویل پکی واجب دی.*

د مثال په ډول له قتل او ناروا خون څخه د مسلمان ژغورل فرض دی نو د هغه د ژغورلو له پاره د رواغ ویل هم فرض دی. نو که چیری یو مظلوم شخص ستا په کور کی له ظالم قاتل څخه پټ شی یا په بل داسی ځای کی پټ وی چی تا ته معلوم وی او ظالم قاتل له تا څخه د بی گناه پټ شوی مظلوم پوښتنه وکړی چی تا لیدلی دی؟ نو که ته په د غه صورت کی رښتیا وواییې، ستا په رښتیا ویلو سره هغه بی گناه مظلوم وژل کیږی له همدې امله پر تا باندی د مظلوم د ژغورنی له پاره د رواغ ویل واجب دی. او ظالم قاتل ته وو ایه: ما نه دی لیدلی یا زما کور ته نه دی راغلی.

د غه راز که چیری د جهاد مقصود له د رواغ ویلو پرته نه تر لاسه کیږی یا د ذات البینی سوله نیکمرغه پروسه له د رواغ ویلو پرته تحقق نه شی میندلی. پداسی حال کی چی ته پوهیږی چی له د رواغ ویلو پرته د طرفین یا د یو پلوزړه سولی ته نه مایل کیږی نو پداسی صورت کی

١ - احیا، علوم الدین دریم ټوک ١٢٧ مخ بیان مارخص فیه من الکذب، د بیروت د دارالمعرفة چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروا غ ويل مباح دى.

په هر صورت له دى امله چى دروا غ ويل په اسلامى شريعت كه حرام دى نو تر څوپورى چى ممكنه وى بايد احتراز او ډډه ورڅخه وكړاى شى، ځكه چى يوځل پر ځان باندى د دروا غ

• ويلو دروازه پرانستلى شى نو بيا د دى ويره پيدا كيږى چى له ضرورته پرته به هم درواغ وايي او عادت به يې وګرځيږى.

له پورتنى بيان څخه دا ثابته شوه چى دامام غزالى رحمه الله په نزد دمقاصد و په اعتبار درواغ ويل شرعا په درى ډوله دى: ١- حرام ٢- واجب ٣- مباح او بيا امام غزالى رحمه الله هغه نبوى احاديث هم ذكر كړى دى چى په هغو كى استثنائى صورتونه بيان شوى دى چى دهغو له جملى څخه دبخارى او ابو داود ذكر شوى حديثونه دى او نور يې په لاندى ډول دى:

٣- وقالت اسماء بنت يزيد: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :

«كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَسَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ أَلَّا رَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ لِلصُّلْحِ بَيْنَهُمَا.»

ترجمه: *حضرت اسماء بنت يزيد چى جليل القدره صحابيه ده رضى الله عنها ويلى دى: رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلى دى: دبنيادم دهرى درواغ خبرى ويلو ګناه پر هغه باندى ده، پرته له هغه سړى څخه چى دمسلمانانو په منځ كى په صلحه كولو كى درواغ وايي.*

داحديث امام احمد په خپل مسند كى او امام ترمذى په خپل سنن كى روايت كړى دى، او امام ترمذى ويلى دى: داحديث حسن صحيح دى.

٤- و رُوِىَ عَنْ أَبِى كَاهِلٍ قَالَ: وَقَعَ بَيْنَ اثْنَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلَامٌ حَتَّى تَصَارَ مَا فَلَقِيْتُ أَحَدَهُمَا فَقُلْتُ مَالَكَ وَلِفُلَانٍ فَقَدْ سَمِعْتُهُ يُحْسِنُ عَلَيْكَ الثَّنَاءَ؟ ثُمَّ لَقِيْتُ الْآخَرَ فَقُلْتُ لَهُ مِثْلَ ذَالِكَ حَتَّى أَصْلَحَا ثُمَّ قُلْتُ: أَهْلَكْتُ نَفْسِى وَ أَصْلَحْتُ بَيْنَ هٰذَيْنِ: فَأَخْبَرْتُ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا أَبَا كَاهِلٍ: أَصْلِحْ بَيْنَ النَّاسِ أَىْ وَلَوْ بِالْكَذِبِ. (١)

ترجمه: *له ابوكاهل أحمسى قيس بن عائذ كوفى رضى الله عنه څخه روايت كړاى شوى دى چى*

١- احياء علوم الدين ج ٣ ص ١٣٧ رواه الطبرانى ٢- الاستيعاب ج ٤ ص ٣٠١ حافظ ابن عبدالبر ٤٦٣ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلی یې دي: یوځل د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دوه صحابه کرامو ترمنځ اختلاف پیدا شو او دواړو یو بل ته ستغې سپورې وکړې تردې چې دواړو جنګ سره وکړ. ما اراده وکړه چې د هغو دواړو ترمنځ سوله وکړم نو زه د هغوی دواړو څخه یو ته لاړم او په دروغو مې ورته وویل: ته ولې فلانی ته په غصه او ورڅخه مرور یې، ما خوله هغه څخه واوریدل چې ستا صفت یې کاوه او ته یې په نیکی سره یادولې؟ بیا له هغه څخه هماغه بل ته لاړم او هغه ته مې په دروغو د ده له پلوه داسې وویل تر دې چې دواړو سوله سره وکړه. بیا ما له خپل ځان سره وویل: ما خو د دوی دواړو ترمنځ سوله وکړه خو خپل ځان مې په دروغو ویلو سره هلاک کړ، بیا ما نبي صلی الله علیه وسلم له خپل دغه کار څخه خبر کړ، راته ویې فرمایل: أی ابوکاهله! د خلکو ترمنځ سوله کوه. یعنی که څه هم په سوله کې دروغ هم ووایې بیا هم ثواب دی. دا حدیث طبراني روایت کړی دی.

٥- وَ عَنِ النَّوّاسِ بْنِ سَمْعَانَ الْكِلَابِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَالِيْ أَرَاكُمْ تَتَهَافَتُونَ فِي الْكَذِبِ تَهَافُتَ الْفَرَاشِ فِي النَّارِ، كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ إِلَّا أَنْ يَكْذِبَ الرَّجُلُ فِي الْحَرْبِ فَإِنَّ الْحَرْبَ خَدْعَةٌ أَوْ يَكُونَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ شَحْنَاءُ أَوْ يُحَدِّثُ امْرَأَتَهُ يُرْضِيهَا. رواه الطبراني. (١)

ترجمه: او له نوّاس بن سمعان کلابي څخه روایت دی چې ویلی یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته په خطاب کې وفرمایل: څه دي مالره چې زه تاسې وینم چې په دروغو ویلو کې داسې لوغړېږئ لکه پتنګ چې په اور کې لوغړېږي؟ د بنیادم هره دروغ خبره کول پر هغه باندې لیکلې شي، مګر هغه دروغ چې مجاهد یې د غازیانو د مورال او چتولو او د ښمن د وار خطا کولو له پاره په جنګ کې وایې، دغه دروغ ویل روا دي ځکه چې جنګ چلول او تدبیر دی. یا دا چې یو سړی د دوه داسې کسانو ترمنځ سوله کوي چې د هغوی دواړو ترمنځ د ښمني وي، او سوله کوونکی د هغوی دروغې جوړې په خاطر دروغ ووایې نو په عمل نامه کې یې نه لیکل کیږي. او دریم هغه څوک چې ښځه یې ورڅخه ناراضه او خفه وي او د هغې د پخلا کولو او رضامندۍ په خاطر هغې ته دروغ ووایې ورته روا ده. دا حدیث امام طبراني (متوفی ٣٦٠هـ ٩٨٣م کال) په خپل معجم کې روایت کړی دی.

١- احیاء علوم الدین ج ٣ ص ١٣٨ بیان ما رخص فیه من الکذب

(c) ketabton.com: The Digital Library

دامام شوکاني نظر:

امام شوکاني رحمه الله (متوفی ۱۲۵۰هـ ۱۸۷۳م کال) په خپل کتاب نیل الاوطار کې له طولاني بحث او تحقیق څخه وروسته ویلي دي:

«واتفقوا على جواز الكذب عند الاضطرار كما لو قصد ظالم قتل رجل وهو مختف عنده فله ان ينفي كونه عنده ويحلف على ذلك ولا يأثم.» (۱)

ترجمه: *داسلامي امت فقهاؤ پردې باندې اتفاق کړی دی چې دسخت مجبوریت په مهال کې دروا غ ویل روا دي لکه چې یو ظالم دیو بې ګناه سړي په ناحقه سره دوژلو اراده وکړي او هغه بیچاره له تا سره ځان پټ کړي او ظالم قاتل له تا څخه دهغه پوښتنه وکړي نو تا ته پکار دي چې هغه ته انکار وکړې او ورته ووایه چې له تا سره نشته او که پردې باندې قسم هم ورته وکړې نو پرې نه ګنهګار یږې.*

د ازهر پوهنتون د شیخ منصور علی ناصف فتوی:

دمصر د ازهر د پوهنتون معاصر سکالر او محدث شیخ منصور علی ناصف په خپل کتاب غاية المأمول شرح تاج الاصول کې پدې باره کې ویلي دي: **«وانما جاز الكذب و هو حرام في هذه الامور لأهميتها، فان الجيش حصن الامة فاذا انكسر ذهبت وضاعت، والخصام و الشقاق رأس كل مصيبة وبلاء والوفاق اصل كل خير وفلاح، و لاسرة الزوجية هي الافراد التي تتكون منها الأمة فاذا نشأ الا ولاد بين ابوين لا نزاع بينهما بل يتبادلان الاجلال والمودة فانها تنشاء غالبا ذريتطيبة و نباتا حسنا يكون دعامة قوية في أمة تعيش في هناء وسعادة.»** (۲)

۱- نیل الاوطار اووم توک ۲۹۲ باب الكذب في الحرب د مصطفی بابی د مصر چاپ

۲- غاية المأمول پنځم توک ٤٤ مخ د بیروت چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: *په تحقیق سره درواغ ویل په دغو دریو امورو کی رواشوی دی سره له دی چی درواغ ویل شرعاً حرام دی. علت یې دادی چی دری واړه امور د أمت په بقاء او سالمیت کی بنستیز نخچ لری. ځکه چی فوځ داسلامی امت د سالمیت ټینګه کلاده که چیری دغه کلاماته شی نو اسلامی امت به دړی وړی او د دښمن په لاس به تالاترغه شی.*

نو که چیری د دغی کلادژغورنی له پاره درواغو ویلوته اړتیا پیداشی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ورته اجازه ورکړی ده.

په سوله کی درواغ ویل ځکه روا دی چی خپل منځی جنګونه، شخړی او اختلافات د ټولو مصیبتونو، بدمرغیو او برباد یوبنسټ او پیلامه ده، پداسی حال کی چی اتفاق، وروروالی، خپل منځی روغه جوړه او صمیمیت د ټولو ښیګړو او هر ډول نیکمرغیو اساس دی. نو که چیری د جنګونو اختلافاتو او شخړو دختمولو له پاره او د امنیت او وروروالی داعادی له پاره په سوله کی درواغ ویلوته سخت ضرورت شی او له درواغ ویلو څخه پرته سوله ممکنه نه وی نو اسلامی شریعت اجازه ورته ورکړی ده.

دغه راز کورنی نظام او ازدواجی تړون د کهول او بیا د ټولنی د جوړیدو بنسټ دی نو که چیری په داسی کهول کی داولاد روزنه وشی چی د مور او پلار تر منځ نزاع نه وی بلکی مینه او متقابله احترام وی نو اولا د نیک وی او د ټولنی ګټوره ستن وی نو که د زوجینو ترمنځ دسوله ئیز ژوند د تداوم له پاره درواغ وویل شی روادی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله کول د الله تعالی حکم دی

د خلکو ترمنځ سوله کول د الله تعالی امر او حکم دی او مسلمانانو ته يې د قرآن کريم د انفال په سورت کې داسې فرمايلې دي:

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَ اَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَ اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِيْنَ. (١)

ترجمه: *ای مسلمانانو! پس تاسې له الله تعالی څخه ووېرېږئ او په خپل منځ کې سوله او د الله تعالی او د ده د رسول حضرت محمد صلی الله علیه وسلم اطاعت وکړئ که چېرې تاسې مومنان یاست.*

تفسير: په دغه مبارک آيت کې الله تعالی د ايمان او اسلام د صحت له پاره دا شرط لګولی دی چې له الله تعالی څخه ووېرېږئ او په خپل منځ کې نزاع او جنګونه، شخړې او اختلافونه مه سره کوئ ځکه چې الله تعالی ستاسې ترمنځ اختلاف، بې اتفاقي او خپل منځي هر ډول، لفظي وي او که وهل ټکول او يا قتلان وي، کورني وي او که اجتماعي، د دوه کسانو ترمنځ وي او که د دوه ډلو يا دوه اسلامي حکومتونو او يا د دوه ملتونو ياد ملت او حکومت ترمنځ وي حرام ګرځولي دي.

نو هر هغه څوک چې رېښتيني مومن او مسلمان وي هغه په خپل منځ کې له اختلاف څخه ډډه کوي. او که احياناً د نفس او شيطان په لمسه د دوی ترمنځه اختلاف پيدا شي برابره خبره ده دغه اختلاف عقيدوي، که علمي وي، حقوقي وي او که سياسي وي، په غلطۍ سره وي او که په قصد سره وي، په خپله وي او که د نورو په لمسون وي. الله تعالی مسلمانانو ته حکم کړی دی چې په خپل منځ کې سوله سره وکړي او د اسلام او مسلماني حقيقت په ځانونو کې پيدا کړي.

تقوی: په پورتني مبارک آيت کې د سولې د تحقق له پاره بنسټيز معيار او شرط تقوی او له

---

١ - د انفال سورت لومړی ايت نهمه سپاره ٨ سورت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله تعالی څخه ویره په الله او په اخیرة باندی دایمان لرلو، دالله تعالی او د ده درسول د اطاعت په چمبه کی تاکلی دی. او دایو حقیقت دی او تجربی هم ثابته کړی ده چی که چیری په دواړو جنګیالیو ډلوکی تقوی او له الله تعالی څخه ویره موجوده وی نو دکلونو کشاله په څوساعتونو ؛ بلکی په څوملتهونو او دقیقو کی هواریږی او سوله منځ ته راځی چی دمثال په توګه یې یوه نمونه دلته وړاندې کوم.

د حضرت حسن او حضرت معاویه رضی الله عنهما ترمنځ سوله

کله چی په ٤٠هـ ،٦٦١م امیرالمؤمنین علی رض دخوار جوله پلوه شهید کړای شو، نو دهغه له تدفین څخه وروسته دحضرت علی کرم الله وجهه له مشر ځلوینبت کلن زوی حضرت حسن رضی الله عنه سره دکوفی خلکو بیعت وکړ او حضرت معاویه رضی الله عنه ته یې پیغام ولیږه چی کوفی ته حاضر شی او بیعت ورسره وکړی. مګر حضرت معاویه رضی الله عنه له بیعت څخه انکاروکړ. او دواړو دخپل منځی جنګ له پاره دخلافت او حکومت په مسئله تیاری نیوه تردې چی د ٤١هـ، ٦٦١م دربیع الأول په میاشت کی دواړو خواؤدجنګ ډګر ته خپلی لښکری ولیږ دولی.

حضرت حسن رضی الله عنه له خپل هغه ځلوینبت زره کسیز فوځ سره له کوفی څخه دشام لوری ته رهی شو چی د ده له پلار حضرت علی رضی الله عنه سره یې پر مرګ باندی بیعت کړی ؤ. دامام حسن فوځ مداین ته ورسیده او هلته په قصر بیضاء کی تم شو، مدائن دشام، حجاز او عراق پرپولو باندې واقع دی. او مدائن دری نیم زره ۳۵۰۰ قبل مسیح دحضرت صالح علیه السلام او دهغه دامت دهستو ګنی سیمه او هیوادؤ.

له بل پلوه حضرت معاویه رضی الله عنه له سل زره «یو لک» شامی فوځ سره دکوفی پلوته رهی شو او په مسکن نومی سیمی کی دشام په پوله دجیل نو می نهرته څیرمه ډیره شو او دواړه فوځونه یوبل ته له ورایه ښکار یدل. (۱)

۱- الکامل فی التاریخ دویم ټوک ٤٤٥ مخ دبیروت د ١٤٠٨هـ، ۱۹۸۹ چاپ مصنف امام ابن اثیر متوفی ٦٣٠هـ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام حسن رضی الله عنه د جنگ له پیل څخه د مخه یوه ورځ کله چې دواړو فوځونو ته نظر وکړ نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه فرمان ورپه یاد شو چې ده له ابوبکرة رضی الله عنه څخه اوریدلی ؤ او هغه داسې چې له حضرت ابوبکره څخه روایت دی چې هغه ویلي دي: یو ځل رسول الله صلی الله علیه وسلم پر منبر ناست و او حسن ته یې وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او بیا یې وفرمایل: زما دغه زوی سردار دی او الله تعالی به د ده په ذریعه د مسلمانانو د دوه لویو ډلو ترمنځ سوله وکړي.

له بل پلوه کله چې حضرت معاویه رضی الله عنه ته عمرو بن العاص رضی الله عنه وویل: دواړه پلوه لوی لوی فوځونه سره مخامخ شوي دي او تر هغه پورې به یو هم په شا لاړ نه شي چې هغه بل یې ختم کړی نه وي. حضرت معاویه رضی الله عنه چې د ابن العاص دا خبره واوریده نو په ژړا شو او حضرت عمرو بن العاص ته یې په ځواب کې وویل: ای عمرو! که چیرې هاغه لښکریان دغه لښکریان په جنگ کې قتل کړي او دغه لښکریان هغه ووژني نو د هغه لښکر د وژل شویو د کونډو او یتیمانو اولادونو پالنه به څوک کوي او په قیامت کې به یې زه څه ځواب کوم؟ او د دې لښکر د وژل شویو د کونډو او یتیمانو پالنه به څوک کوي او په قیامت کې به یې زه څه ځواب کوم؟(١)

امام بخاری رحمة الله علیه (متوفی ٢٥٦ هـ، ٨٧٩م کال) په صحیح بخاری کې دغه پیښه په مروي حدیث کې داسې راغونډه کړې او روایت کړې ده:

عَنْ اَبِی مُوسَی قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ یَقُولُ اسْتَقْبَلَ وَاللهِ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ مُعَاوِیَةَ بِکَتَائِبَ اَمْثَالِ الْجِبَالِ، فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ: اِنِّی لَاَرَی کَتَائِبَ لَا تُوَلِّی حَتَّی تَقْتُلَ اَقْرَانَهَا، فَقَالَ لَهُ مُعَاوِیَةُ وَاللهِ کَانَ خَیْرَ الرَّجُلَیْنِ: اَیْ عَمْرُو: اِنْ قَتَلَ هٰؤُلَاءِ، هٰؤُلَاءِ

١- العواصم من القواصم دویم ټوک ١٩٩ مخ د لاهور چاپ مصنف امام او قاضی ابوبکر بن عربی اندلسی متوفی ٥٤٣ هـ، ١١٦٦م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَ هؤُلاءِ مَنْ لی بِاُمُورِ النَّاسِ؟ مَنْ لی بِنِسائِهِمْ مَنْ لی بِضَیْعَتِهِمْ فَبَعَثَ اِلَیْهِ رَجُلَیْنِ مِنْ قُرَیْشٍ مِنْ بَنی عَبْدِ شَمْسٍ، عَبْدَالرَّحْمٰنِ بْنَ سَمُرَةَ وَ عَبْدَاللهِ بْنَ عامِرِ بْنِ کُرَیْزٍ فَقالَ: اِذْهَبا اِلی هٰذَا الرَّجُلِ فَاعْرِضا عَلَیْهِ وَ قُولا لَهُ وَ اطْلُبا اِلَیْهِ فَاَتَیاهُ فَدَخَلا عَلَیْهِ فَتَکَلَّما وَ قالا لَهُ وَ طَلَبا اِلَیْهِ فَقالَ لَهُمَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ اِنّا بَنُو عَبْدِالْمُطَّلِبْ قَدْ اَصَبْنا مِنْ هٰذَا الْمالِ وَ اِنَّ هٰذِهِ الْاُمَّةَ قَدْ عاثَتْ فی دِمائِها قالا: فَاِنَّهُ یَعْرِضُ عَلَیْکَ کَذا وَ کَذا وَ یَطْلُبُ اِلَیْکَ وَ یَسْأَلُکَ. قالَ مَنْ لی بِهٰذا؟ قالا: نَحْنُ لَکَ بِه، فَما سَأَلَهُما شَیْئًا اِلّا قالا نَحْنُ لَکَ بِه، فَصالَحَهُ فَقالَ الْحَسَنُ: وَ لَقَدْ سَمِعْتُ اَبابَکْرَةَ یَقُولُ: رَأَیْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ عَلَی الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ اِلی جَنْبِهِ وَ یُقْبِلُ عَلَی النّاسِ مَرَّةً وَ عَلَیْهِ اُخْری وَ یَقُولُ: اِنَّ اِبْنی هٰذا سَیِّدٌ وَ لَعَلَّ اللهَ یُصْلِحُ بِهِ بَیْنَ فِئَتَیْنِ عَظِیْمَتَیْنِ». (۱)

ترجمه: له ابو موسی اسرائیل بن موسی بصری څخه روایت شوی چې ویلی یې دی: ما له حضرت حسن بصری رضی الله عنه (متوفی ۱۱۰ هـ ۷۲۷ م کال) څخه واوریدل چې ویې ویل: په الله تعالی قسم دی حضرت حسن بن علی رضی الله عنهما (متوفی ۴۹ هـ ۶۷۲ م کال) څخه کله چې د حضرت معاویه رضی الله عنه (متوفی ۶۰ هـ، ۶۸۲ م کال) په مقابل کې د غرونو په شان لویې لویې لښکرې د جنګ له پاره تیارې کړې. نو دغو په لیدو سره حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه (متوفی ۴۳ هـ، ۶۶۶ م کال) حضرت معاویه ته وویل: زه د داسې لښکر و کتارونه وینم چې تر هغه پورې به بیرته ستانه نه شي چې تر څو خپل سیالان حریفان قتل نه کړي. حضرت معاویه رضی الله عنه چې والله له عمرو بن العاص څخه غوره وڅکه چې سوله یې غوښته عمرو بن العاص ته چې د جنګ هڅونه یې کوله وویل: ای عمرو: که چیرې زما لښکر د هغه فوځیان او د هغه لښکر زما فوځیان قتل کړي نو د الله

---

۱ - صحیح بخاری څلورم ټوک ۶۱۳ مخ کتاب الصلح د ملتان چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په حضور کي به زما ځواب څوک و وايي او بيا د دغو مقتولينو او وژل شو يو مسلمانانو کونډو ښځو او يتيمانو پالنه به زماله پلوه څوک کوي، او د دوی مسئول به څوک وي ؟

له همدی کبله حضرت معاويه رضی الله عنه له خپل پلوه د قريشو د بنو عبد شمس د قبيلي دوه تنه صحابه کرام حضرت عبدالرحمن بن سمرة د کابل فاتح (متوفی ۵۱ هـ ۶۷۴ م کال) او حضرت عبدالله بن عامر بن کريز د بلخ او تالقانو فاتح (متوفی ۵۹ هـ، ۶۸۲ م کال) رضی الله عنهما. (۱)

حضرت حسن رضی الله عنه ته د سولي له پاره ولېږل او هغوی دواړو ته يې وويل: تاسي دواړه د غه سړی ته لاړ شي او د سولي کولو وړانديزو رته وکړی، او پدی باره کي تاسي دواړه خبری ورسره وکړئ، او د هغه د سولي چي هر څومره او هر څرنګ شرطونه او غوښتني وی، زماله پلوه د هغو د پوره کولو ذمه واری تاسي دواړه پر غاړه واخلئ.

هغوی دواړه امام حسن رضی الله عنه ته لاړل، له هغه سره يې خبری وکړی او د معاويه رضی الله عنه د سولي پيغام يې ورته ورساوه. امام حسن رضی الله عنه دوی ته وويل: په تحقيق سره مونږ د عبدالمطلب او لاد يو او مونږ د خلافت په ذريعه د غه مالونه د الله مخلوق ته ورکوو، او په تحقيق سره تر اوسه پوری د غه اسلامی امت خپلی ويني بهولی دی او په خپلوو ينو کی لمبيدلی دی. هغوی دواړ و ورته وويل: له همدی امله خوتا ته معاويه رضی الله عنه د سولي وړانديز کړی دی او تا ته د غه او د غه امتيازات درکوی او له تا څخه ستاد سولي د شرطونو پوښتنه کوی. حضرت حسن ورته وويل:

زما د سولي د غوښتنو او شرطونو د پوره کولو ضمانت به څوک وکړی؟ هغوی دواړو، ورته وويل: مونږ دواړه ستا د غوښتنو د پوره کولو د هغه له پلوه ضامن او ذمه وار يو. حضرت

۱- طبقات ابن سعد پنځم توک ۲۳ مخ بيروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی ۲۳۰ هـ ذکر عبدالله بن عامر ،الاستيعاب فی معرفة الاصحاب دويم توک ۳۷۸ د بيروت ۱۴۱۵ هـ چاپ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی ۴۶۳ هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسن رضی الله عنه به دسولی چی هر شرط وړاندی کړ هغوی دواړو به ورته ویل: مونږ یې د پوره کولو ذمه وار یو. پس حضرت امام حسن رضی الله عنه دخپلو شرطونو له تضمین څخه وروسته(۱) له هغوی سره سوله وکړه.

حضرت حسن بصری رضی الله عنه ویلی دی: ما له ابوبکرة رضی الله عنه (متوفی ۵٤ هـ کال) نفیع بن مسروح - مسروق څخه واوریدل چی ویې ویل: ما رسول الله صلی الله علیه وسلم ولیده چی پر منبر باندی ناست و او حسن رضی الله عنه یې ترڅنګ ناست و. رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت حسن ته وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او ویې فرمایل: زما دغه زوی سردار دی او ښایې الله تعالی به دده په ذریعه دمسلمانانو ددوه لویو ډلو ترمنځ سوله راولی.

نتیجه: تاریخ پوهانو لیکلی دی: حضرت حسن رضی الله عنه له خپل خلافت څخه تیر شو او دمسلمانانو وینی تویولو ته تیار نه شو او له شپږ میاشتی خلافت کولو څخه وروسته یې په سنه ٤۱ هـ ٦٦۱م دربیع الاول په میاشت کی دحضرت معاویه رضی الله عنه په لاس بیعت وکړ او له بیعت کولو څخه وروسته یې مدینی ته کوچ وکړ او هلته په سنه ۵۹هـ ٦٦۹م کی دپنجشنبی په ورځ دربیع الاول په یوولسمه د ٤٦ کلونو په عمر وفات شو او په جنة البقیع کی دخپلی مور بی بی فاطمه ترڅنګ دفن کړای شو.(۲)

۱- طبقات ابن سعد پنځم توک ۲۳ مخ بیروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی سنه ۲۳۰هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستیعاب فی معرفة الاصحاب دویم توک ۳۷۸ دبیروت چاپ ۱٤۱۵هـ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی سنه ٤٦۳هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة

۲- الامامة والسیاسة لومړی توک ۱۷٤ - ۱۷۵ مخونه مصنف ابن قتیبه دینوری متوفی سنه ۲۷٦هـ ۸۹۹م مروج الذهب دویم توک ٤۲٦ مخ مصنف: امام مسعودی متوفی سنه ۳٤٦هـ ۹٦۹م - تاریخ ابن خلدون دویم توک ۵۳۰ مخ پرله پسی مصنف امام ابن خلدون متوفی سنه ۸۰۸هـ ۱٤۳۱م الکامل فی التاریخ دویم توک ٤٤۵ مخ مصنف امام ابن اثیر متوفی سنه ٦۳۰هـ ۱۲۵۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام حسن رضی اللّه عنه دهغی تقوی په نتیجه کی هغه پنځه کلنه اختلافی مسئله په څو ساعتونو کی حل او هواره کړه چی په زرگونو قدسیه نفسونه داجتهاد په وجه پکی شهیدان او امت پر دوو برخو پکی ویشلی شوی و، چی اللّه تعالی یې نصیب کړی وه، او داللّه تعالی پردی فرمان یې عمل وکړ چی «فاتقوا اللّه واصلحوا ذات بینکم»، امت یې بیرته متحد کړ او دغه کال ته دسنة الجماعة نوم ورکړای شو، یعنی داتحاد او یووالی کال.

اوس هم که په مونږ کی د تقوی ماده پیدا شی داسلامی امت ټولی ستونزی به سم له لاسه هواری شی او تیت او پرک ملتونه، خوری وری پرگنی به سره یو شی، او ټولی هغه بدمرغی به په نیکمرغی بدلی شی چی دخپل منځی شخړو، او اختلافاتو په نتیجه کی منځته راغلی دی، اودامت ټوله هوساینه او نیکمرغی یې تالا ترغه کړی ده.

هو، تقوی هغه بی سیاله نسخه ده چی دانسان ملکوتی صفت پیاوړی کوی او کله چی دغه صفت پیاوړی شی نفس اماره وژل کیږی چی په نتیجه کی یې انسان روحانی مقام ترلاسه کوی دځان غوښتنی او ځان پالنی روحیه پکی ختمیږی، داللّه تعالی پر مخلوق یې زړه سوی او مهربانی پیدا کیږی، دمادیاتو د ترلاسه کولو له پاره نه خوله چاسره دجنگ او اختلاف تابیه نیسی او نه دخپلو مادی اغراضو، جاه او جلال له پاره دمعصومو انسانانو معصومی وینی تویول لاځه کوی دخپه کولو تصور یې هم نه کوی. دا دتقوی برکت دی په چا کی چی دغه الهی نسخه پیدا شی هغه پخپله هم سوله کوی او دخلکو ترمنځ هم سوله کوی. په کوم شخص کی چی داللّه تعالی دغه تجویز کړی نسخه پیدا شی هغه له خپل اماره نفس څخه پرته له بل هیچا سره هم جنگ نه کوی، مولانا جلال الدین رومی (رح) متوفی سنه ۶۷۲هـ ۱۲۹۵م ویلی دی چی داسی وگړی خو دخپل نفس په تزکیه داسی مصروف وی چی دخلکو ترمنځ سولی کولو ته هم وخت نه لری لکه چی په خپل نامتو کتاب مثنوی کی یې ویلی دی:

خود چه جای جنگ و جدال نیک و بد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـین عـالم از صلحـهـا هم میـرمـد
بسـودا یې جـانان زجـان مـشـتـغـل ـ
بذکـر حـبـیب ازجـهـان مـشـتـغـل

تقـوی په انسـان کی داسی صـفت او ملکه پیـدا کـوی چی د ښمنان هم په خـپلو سـوله دوستو خبرو سره دوستان گرځوی لکه چی سعدی شیرازی (متوفی ۶۹۱هـ ۱۳۱۴م کال) په خپل منظوم کلام کی ویلی دی:

شنیـــدم کـــه مـــردان راه خـــدا
دل دشـــــمنان هـم نـکـردنـد تـنـگ
ترا کی مـــیـــسـر شـــود این مــقـام
کـه با دوسـتـانت خـلافـست وجنگ[۱]

الله تعالی دې په مونږ ټولو کی، یعنی جنگیالیو او هم سوله کوونکو کی د تقوی عنصر پیدا کړی څو اوسنی کشالی دورورى په مؤمنانه فضا کی هواری کړای شو الله تعالی او هم ملت ته له گرمتیا څخه نجات ومومو.

سوله کول غوره عمل دی

د اسلام په مقدس دین کی دخلکو ترمنځ سوله کول هغه غوره او نیک عمل دی چی الله تعالی یې په قرآن مجید کی ستاینه کړی او فرمایلی یې دي:

«لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَجْوَاهُمْ الَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَالِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا.»[۲]

ترجمه: نشته خیر او نیکی په ډیروکی له پټو خبرو، جرگو او غونډو کولو او مشورو کولو د دوی کی

۱ - گلستان لومړی برخه ۱۱۱ مخ د ملتان چاپ
۲ - د نساء سورة ۱۱٤ - آیت پنځمه سپاره ۱۷ رکوع ٤ سورة

(c) ketabton.com: The Digital Library

مگر پرته د هغه چا له غونډو کولو او مشورو څخه چې خلکو ته امر کوي د صدقاتو په ورکولو سره او د نورو نیکو چارو په کولو سره او د خلکو ترمنځ د سولې په کولو سره او هغه څوک چې د غه دري واړه چارې یا هره کومه یوه خاص د الله تعالی د رضامندی د ترلاسه کولو په خاطر وکړي، نو مونږ به ډیر ژر دوی ته لوی اجر او ثواب ورکړو.

تفسیر: په دغه مبارک آیت کې الله تعالی نوری ټولې هغه غونډې، مشورې، مرکې او خپل منځې پټ خواله کول بې ارزښته گڼلي دي چې صرف د دنیوي اغراضو او مقاصدو د ترلاسه کولو په خاطر وي؛ بلکې د الله تعالی په نزد صرف هغه غونډې او پټ پټوني غوره او د ثواب جوگه دي چې د دري اجتماعي چارو د ترسره کولو له پاره وي:

۱- لومړی هغه غونډې چې له بې وزلو او مستمندو، وگړو سره د مرستې کولو په خاطر وي. د هغوی د خوراک، پوښاک، تعلیم، درملو او علاج، مسکن او نورو اړتیاؤ د پوره کولو په خاطر غونډه وکړای شي او بیا د دغې غونډې وگړي مشوره سره وکړي او بیا د بشري ټولنې بډای او شتمنو اغنیاؤ ته بلنه او د دې خبرې دعوت ورکړي چې د خپلو صدقاتو فرضي وي او که نفلي وي په ورکولو سره د مصیبت ځپلو او بې وزلو مرسته وکړي.

۲- خلکو ته د نیکو چارو د کولو او له ناوړو چارو څخه د منعه کولو په خاطر غونډې او مشورې او د ټولنې د اصلاح په تکل سره غونډیدل او بیا پردې فیصله او مشوره کول چې خپل د امر بالمعروف او نهی عن المنکر اصلاحي فریضه او دعوت څرنگ اغیز من گرځولی شي او د منکراتو مخنیوی باید څرنگ وکړی شي د دعوت منهج او اسلوب باید څرنگ وي او ..

۳- دریم د خلکو ترمنځ د سولې او روغې جوړې کولو له پاره غونډې او مشورې کول، او د خپلې سولې د پروسې د کامیابو لو له پاره پلانونه او اژنداوې جوړول أو بیا هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلي کول. برابره خبره ده که سوله کول په حقوقو کې وي او که د جنګونو په ختمولو کې وي، د دوه کسانو رمنځ وي او که د دوه ډلو يا حکومتونو ترمنځ وي.

يادونه: تفسير پوهانو ويلي دي: صدقات او د خلکو ترمنځ سوله کول دواړه په معروف کې شامل دي ځکه چې دغه دواړه هم نيکۍ چارې دي. (۱)

مګر دا چې الله تعالی دغه دواړه په خاصه توګه ذکر کړي دي د دوی پر اهميت باندې دلالت کوي ځکه هر هغه څه چې له تعميم څخه وروسته بيا دويم ځل په خصوصيت سره ذکر کولی شي هغه ډير زيات مهم وي.

د ثواب ګټلو شرط: د دغو درې واړو د ثوابونو د ګټلو له پاره الله تعالی په دغه مبارک آيت کې دا شرط لګولی دی چې خاص دالله تعالی درضامندۍ د ترلاسه کولو له پاره وي. يعنې د دنيوي مقاصدو له پاره نه وي، د ريا ء او ځان ښودنې له پاره نه وي، د ځانونو دمطرح کولو په خاطر نه وي. او که چيرې د دغو اهدافو د ترلاسه کولو په خاطر وي نو په دنيا کې يې د خلکو په انظارو کې سپکوي د سولې هلې ځلې يې له ناکامۍ سره مخ کوي او له بل پلوه له هغو عظيمو اجرونو او ثوابونو څخه محروم او بې برخې کيږي چې الله تعالی يې له مخلصو سوله کوونکو او مصلحينو سره وعده کړې ده او هغه دا دي:

۱- تفسير قرطبي دريم ټوک ۲٤٥ مخ، تفسير معارف القرآن دويم ټوک ٥٤٦ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دسولې فضائل أو ثوابونه:

په ذکر شوی مبارک آیت کی الله تعالی چی د کوم عظیم اجروعده له مخلصو سوله کوونکو سره کړی ده رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغه تشریح په خپل مبارک حدیث کی داسی کړیده:

١- عَنْ اَبِی هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ يَقُولُ: مَنْ اَصْلَحَ بَيْنَ اِثْنَيْنِ اِسْتُوجِبَ ثَوَابَ شَهِيْد.

ترجمه: *له ابوهریره رضی الله عنه (متوفی ٥٩ هـ کال) څخه روایت دی چی ویلی یې دی: ماله رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه واوریدل چی ویې فرمایل: چاچی د دوه کسانو یا دوه ډلو یادوه حکومتونو ترمنځ سوله وکړه دیوشهید ثوابه ورته واجب او لازم شو.*

٢- عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: مَنْ اَصْلَحَ بَيْنَ اِثْنَيْنِ اَعْطَاهُ اللّٰهُ بِكُلِّ كَلِمَةٍ عِتْقَ رَقَبَةٍ.

ترجمه: *حضرت أنس بن مالک (متوفی ١٠٣ هـ، ٧٢٦ م کال) رضی الله عنه ویلی دی: چاچی د دوه کسانو یا دوه ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکی ته دسولی دهری خبری کولو په بدل کی دیو مریی دازادولو اجراو ثواب ورکړی.*

٣-« وقال اوزاعی: ماخطوة احب الی الله عزوجل من خطوة فی اصلاح ذات البین و من اصلح بین اثنین کتب الله له براءة من النار.»

ترجمه: *امام اوزاعی عبدالرحمن بن عمرو (متوفی ٥٧٠ هـ، ٦٨٠ م کال) رحمة الله علیه ویلی دی:*

الله تعالی ته له هغه قدم اوګام اخیستلو څخه بل هیڅ یو قدم هم محبوب نه دی چی دخلکو ترمنځ دسولی کولوله پاره او چت کړای شی، یعنی په تولو ګرځیدوراګرځیدو او سفرونو کی دسولی له پاره ګرځیدل راګرځیدل غوره دی. او چاچی د دوه کسانو یادوو ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکی ته د دوزخ له اور څخه دخلاصون اجر او ثواب په عملنامه کی ولیکی. یعنی یوه سوله کول له جهنم څخه دنجات او خلاصون سبب ګرځیږی پدې شرط چی دالله درضامندی په خاطر وی. (١)

---

١ - تفسیر قرطبی دریم ټوک ٢٤٧ مع دبیروت چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله کول له نفلي عبادت څخه أفضل دئ:

په اسلامي اجتماعي نظام کې دخلکو ترمنځ سوله کول خور اهسک مقام او فضیلت لري ان تر دې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له نفلي روژې نیولو او په شپه کې تمامه شپه له نفلي لمونځ کولو څخه افضل عمل ګڼلی دی لکه چې په یو حدیث کې یې فرمایلي دي:

«عَنْ أبِیْ الدَّرْدَاء قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلّی اللّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: ألَا أُخْبِرُکُمْ بِأفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِیَامِ وَالصَلوةِ وَالصَدَقَةِ، قَالُوا: بَلٰی یَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: إصْلَاحُ ذَاتِ البَیْنِ وَ فَسَادُ ذَاتِ البَیْنِ الحَالِقَةُ.» (۱)

ترجمه: *له حضرت ابو درداء رضي الله عنه (متوفی ۳۲ هـ، ۶۵۵ م کال) څخه روایت دی چې ویلي یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: ایا زه تاسې ته پر داسې یو عمل خبر درنه کړم چې دغه کول له نفلي روژې نیولو څخه او له نفلي لمونځ کولو او له خیراتونو ورکولو څخه زیات افضل او له دغو ټولو څخه زیات ثواب لري؟ صحابه کرامو وویل: هو، ای دالله تعالی رسوله راته ویې ښیه حضرت رسول اکرم وفرمایل: دغه عمل دخلکو ترمنځ سوله کول دي. او دخلکو ترمنځ اختلاف او دښمنې پیدا کول او خلک په جنګ سره أچول دا اختلاف اچوونکی دین ختموي.*

امام خطابي رحمة الله علیه ویلي دي: په دغه مبارک حدیث کې دخلکو ترمنځ سولې کولو ته ترغیب او هڅونه ده او دخلکو ترمنځ داختلافاتو له پیدا کولو او جنګولو څخه ممانعت دی. او سوله ځکه له نفلي عباداتو څخه غوره ده چې نفلي عبادت کوونکی دعبادت په کولو سره صرف خپل ځان ته ګټه رسوي. پداسې حال کې چې دخلکو تر منځ سوله کوونکی خلکو او ټولنې ته ګټه رسوي، او په اسلام کې اجتماعي مشروعې ګټورې چارې له فردي چارو څخه زیات فضیلت لري او پدې کې څوهیڅ شک نشته چې د اسلام مقدس دین اجتماعي دین دی. (۲)

---

۱ - سنن ابي داود دویم ټوک ۳۲۵ مخ دملتان چاپ.

۲ - عون المعبود ۱۳ ټوک ۲۱۴ مخ مع الزیادة دارالفکر بیروت ۱٤۱۵ هـ، ۱۹۹۵ م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله ئیز ژوند او اسلام

دا یومنل شوی حقیقت دی چی د اسلام مقدس دین دیو داسی مهذب نظام نوم دی چی ټول اصول او قوانین یې د کائناتو د لایزال خالق له پلوه دی او دغه نظام په خپله الله تعالی اسلام نومولی دی چی د سلامتی او روغی جوړی او د تسلیم په معنا سره دی.
د اسلام مقدس دین خپلو معتقدینو ته دا ښودنه کړی ده چی انسان اجتماعی مخلوق دی او له اجتماع څخه پر ته ژوند نه شی کولای او نه دژوند ټولی اړتیاوی په تنهائی سره پوره کولی شی. (۱)

له همدی کبله یې له یوبل سره د سوله ئیز او د اډمن ژوند کولو او یوبل ته د زیان نه رسولو حکم کړی دی څو هغه مقصد چی په زمکه کی د انسان په حاکم گرځولو کی دی چی د زمکی اعماردی په ښه توگه پوره شی. د سوله ئیز ژوند له پاره یې قوانین ورته کیښودل او د هغوی د ښودنی له پاره الله تعالی وخت په وخت انبیاء مبعوث کړل چی وروستی نبی ئې حضرت خاتم الانبیاء محمد صلی الله علیه وسلم دی چی د انبیاو د بعثت لړۍ یې پری ختمه کړه، او حضرت محمد صلی اللّٰه علیه وآله وسلم په (۶۲۳ مسیحی کال) کی او د خپل نیکمرغه هجرت (په لومړی ۱هـ کال) کی کله چی مدینی منوری ته یې د الله تعالی په اذن او د انصارو په بیا بیا بلنه هجرت وکړنو د اسلامی حکومت لومړئ بنسټ یې له یوبل سره د سوله ئیز ژوند په کولو کی کیښود او د دغه مهم ضرورت له پاره یې یو قرار داد ولیکه چی پنځه ویشت مادی لری چی څوار لس یې د مسلمانانو په خپل منځ کی د سوله ئیز ژوند له پاره وی او یوولس مادی یې د مسلمانانو او غیر اسلامی هغووگړو ترمنځ د سوله ئیز ژوند تیرولو په باره کی وی

۱- حجة الله البالغه لومړی ټوک ۵۰ مخ دلاهور چاپ ۱۴۰۲ هـ ۱۹۸۱ م مصنف شاه ولی الله متوفی ۱۱۷۶هـ، ۱۹۹۰م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په مدینه منوره کې سره او سیدلې چې په سرکې یې د یهود یانو درې قبیلې بنو قریظه، بنوقینُقاع او بنونضیر وې. اوله مشرکانو څخه د عربود اوس او خزرج هغه وګړي وچې لامسلمان شوي نه ؤ. او د غه قرار داد، دمدینې په میثاق یعنې تړون او قرار داد سره و نومولی شو چې سیرت لیکونکو په اجمالي او تفصیلي توګه سره ذکر کړی دی او هغه تاریخي، ابدي لومړی میثاق او دهغه مادې زه د درنولوستونکو دمعلوماتو دزیاتولو او دخپلې مدعی د ثبوت له پاره دلته ذکر کول ضروري ګڼم:

بسم الله الرحمن الرحیم

دمدینې میثاق

دا یوتړون دی چې دمحمد نبي امي «صلی الله علیه وسلم» په امر دقریشو او دیثرب او د دوی دپلو یانو اوله دوی سره په جنګ کې دګډون کوونکو ترمنځ لیکلی کیږي.

لومړی ماده: ټول مسلمانان ایکې یو امت دی.

دویمه ماده: دقریشو مهاجرین به دپخوا په شان دخپل بندیانو فدیه ورکوي او یوله بل سره به د دیت په ادا ءکولو کې مرسته کوي.

دریمه ماده: دانصارو ټولې قبیلې: بنوساعده بنوجشم، بنونجار، بنو عمروبن عوف، بنونبیت بنو ثعلبه، بنوجفنه او بنو شطنة او ټول مؤمنان به دپخوا په څیر لکه څرنګ چې دمومنانو دود دی دیوبل دیت به ورکوي او هم به دجنګي بندیانو فدیه ادا ء کوي.

څلورمه ماده: دپوروړیو او په اقتصادي بې وزلې کې له اخته وګړو سره به په معروفه توګه مرسته او مدد کولی شي.

پنځمه ماده: دظالمانو، جنایت کوونکو او مفسدینو په خلاف به ټول مسلمانان یوموټي وي که څه هم کوم جنایت کوونکی دکوم مسلمان زوی هم وي.

شپږمه ماده: هیڅ یومومن به هم دکافر په ملاتړ مومن نه قتلوي، او نه به دمؤمن په مقابل کې دکافر پلوي کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوومه ماده: که چیری کوم ادنی مؤمن هم چا ته پناه ورکړي هغه به د ټولو پناه ګڼلی کیږي او د ټولو مسلمانانو. ذمه واري یوه او سره مشتر که ده.

اتمه ماده: که چیری یهودیان زمونږ اطاعت وکړي نو پر هغوی به هیڅ تیري او ظلم نشي کولائ بلکی له هغوی سره به مرسته کولی شي.

نهمه ماده: د مسلمانانو سوله به ګډه او متفقه وي او انفرادي سوله هیڅ اعتبار نه لري؛ بلکی که له کومي قبیلي سره سوله کولی شي نو په ټولنیزه توګه به کولی شي او د جنګ په دوران کې به هیڅ مسلمان هم فردي سوله نه کوي.

لسمه ماده: مسلمانان به وار په وار جهاد ته ځي کله چي یوه ډله راشي نو بله د مه کوونکی ډله به لیږلی شي.

یوولسمه ماده: د ټولو مسلمانانو وینه سره برابره ده، او هغه مؤمنان په سمه لاره او نیکه دي چي متقیان وي.

دولسمه ماده: د مکی له قریشو سره به نه خومالي مرسته کولی شي، او نه به د مسلمانانو په خلاف هغوی ته پناه ورکولی شي.

دیارلسمه ماده: که چا کوم مسلمان په ظلم او ناحقه سره قتل کړي وي نو قاتل به یې قصاص کولی شي مګر دا چي دوژل شوي وارثان په دیت اخیستلو رضامند شي، او د قاتل په خلاف به ټول مسلمانان یو موټی او سره متحد وي.

څوارلسمه ماده: د هري شخړي او معاملي فیصله او پریکړه به د الله تعالی له کتاب قرآن کریم او د محمد «صلی الله علیه وسلم له سنت سره سمه کولی شي.

پنځلسمه ماده: پر مدینه باندي د یرغل کولو په صورت کی د یرغل کوونکو په خلاف به یهودیان له مسلمانانو سره په جنګ او جنګی لګښتونو کی شریک او برخمن وي؛ داځکه چي دا به له خپل ټاټوبي او وطن څخه د دفاع جنګ وي.

شپاړسمه ماده: یهودیان به پر خپل دین عمل کوي او مسلمانان به پر خپل دین باندي عمل کوي،

اوولسمه ماده: یهودیانو، قبائلو د غه راز د دوی هم پیمانو او دوستانو ته به له قانون سره سم مدني او د تابعیت حقوق ورکولی شي. مګر که له دوی څخه څوک د جنایت مرتکب شي سزا به هر ومرو، ورکولی شي.

اتلسمه ماده: د دی معاهدي او تړون پر ګډون کوونکو باندي په یثرب یعنی مدینه کی

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرډول فتنه او فساد جوړول حرام او ممنوع دي.

نولسمه ماده: دجنايا تو په سزاګانو ورکولو کې به هيڅ ډول او د هيچاله پلوه هم خنډ کيدل او خنډونه پيدا کول زغملی نه شي، دو که ورکوونکي او تړون ماتوونکي به په خپله خپل ځانونه له خطر سره مخامخ کړي. نيکي کوونکي به په حفاظت کې وي.

شلمه ماده: دمديني ګاونډيانو او په مدينه کې پناه اخيستونکو له پاره هم همدغه حقوق دي او پر هغوی باندې به هم هيڅ ډول تيری نه شي کولای.

يويشتمه ماده: د دغه تړون دبرخوالو ترمنځ که چيری کومه شخړه او پيښه منځته راشي چې له هغې څخه دفساد پيدا کيدو، ويره وی نو فيصله به يې محمد صلی الله عليه وسلم دالله تعالی له قانون سره سمه کوی.

دوه ويستمه ماده: دمکې قريشو او دهغوی ملاتړ کوونکو ته به پناه نشي ورکولی.

درويشتمه ماده: له چاسره په سوله کولو کې به د دې معاهدی تول اړخونه ګډوی. يعنی دمسلمانانو په شان به يهوديان هم د داسی صلحنامی پابند وی چې له کومی بهرنی قبيلی سره شوی وی.

څليريشتمه ماده: د دې تړون هر فريق دخپلی سيمی دساتنی او له هغې څخه به د دفاع ذمه واروی.

پنځه ويشتمه ماده: دغه تړون ظالم او تيری کوونکې ته دسزاورکولو خنډ او مانع نه شي ګڼلی.

بيشکه الله تعالی دهغه چاساتونکی أومل دی چې متقی وی او محمد د الله رسول دی. (۱)

داده داسلام دمقدس دين دمدنی او سوله ئيز. سياسی او اجتماعی ژوند هغه بی سياله وثيقه او تړون چې تر دغه وخت پورې يې هيچا هم مثال نه ليدلی و اونه يې اوريدلی او نه

---

۱ - خيار المقول فی سيرة الرسول ج ۲ ص ۵۹ مصنف شيخ مصطفی الغيلانی، بيروت ۱۳۲۳ هـ ۱۹۰۵م
البدايه والنهايه دريم ټوک ۲۲۵-۲۲۶ دلاهور چاپ مصنف حافظ ابن کثير متوفی ۷۷٤هـ، ۱۳۸۷م
جوامع السيرت دويم ټوک ۱۱۹ دکراچي چاپ ۱٤۱۱ هـ مصنف امام ابن حزم متوفی ٤٥٦هـ ۱۰۷۹م
سيرت ابن هشام دويم ټوک ۱٤۷ - ۱۵۰ مخونه دمصطفی بابی چاپ مصری ۱۳۵۵ هـ، ۱۹۳٦م مصنف عبدالملک. بن هشام حميری متوفی ۲۱۳ هـ، ۸۳٦م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادونه:

ځینو لیک والانو د مدینې د میثاق مادې له پنځه ویشتو څخه زیاتې لیکلې دي او ځینو کمې لیکلې دي. د دې سبب دا دی چې په ځینو مادو کې د «الف، ب، ج اجزاء دي هغه یې

• هم ځانګړې مادې نیولې دي چې په دې توګه ځینو هغه تر دوه پنځوس پورې رسولې دي او چا چې کمې نیولې دي هغوی دوه دوه مادې یو ځای کړې دي خو په اصل کې همدغه پنځه ویشت مادې دي او ما دغه شمیر له تحقیق او څیړنې څخه وروسته لیکلې دي.

تر اوسه پورې په نورو ادیانو کې یې مثال میندلی شي او نه به په راتلونکي کې ومیندلی شي. او دا یوازې د کاغذ پرمخ لیکلې شوی اساس نامه نه وه؛ بلکې هره یوه ماده یې په عملي ډګر کې پلې کړای شوې وه د مدینې او د هغې د چاپیریال له اوسیدونکو سره رسول اکرم صلی الله علیه وسلم او مؤمنانو او د نبوي مدرسې مخلصو شاګردانو سوله ئیز ژوند کاوه، که څه هم د مدینې منورې یهودیانو او د نورو له پلوه به کله ناکله د دغه تړون د سوله ئز ژوند له مادو څخه سره غړونه په جزوي توګه کولې شوه مګر مسلمانانو به د رسول الله صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم د هغوی په مقابل کې له زغم څخه کار اخیست تر دې کله چې په (۵هـ کال کې له ۶۲۸ مسیحي کال) سره سم د احزاب خندق په غزا کې د مکې مشرکانو د نورو کفري قبائلو په ملګرتیا پر مدینه منوره چې د اسلامي حکومت ړومبئ ستنیځ و د یرغل په تکل راغلل نو د مدینې منورې د یهودو د بنو قریظه قبیلې له خپل فطري عاصیانه عادت سره سم په ډیرې سپین سترګۍ سره له عهدنامې څخه سر غړونه وکړه او په ډاګه یې مشرکانو ته پیغام ولیږه چې مونږ د مسلمانانو په خلاف ستاسې ملګري یو هماغه وچې د احزاب له غزا څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی په امر او د قرار داد له اوولسمې مادې سره سم هغوی ته سزا ورکړه هغه هم د هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټاکلي حکم او مېنځه ګړی حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه له فیصلې سره سم. [۱]

تلپاتې وثیقه: د خاتم النبیین حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دغه هراړخیز منشور او د سوله ئیز ژوند میثاق صرف د مدینې له پاره نه ؤ او نه یوازې د هغه وخت له پاره ؤ بلکې د ګردې دنیا له پاره د هر عصر له پاره او ترقیامته پورې د ټول اسلامی امت له پاره دغه نبوی وثیقه واجب العمل ده ، او هیڅ مسلمان ته روا نه ده چې مخالفت ورځخه وکړی او یاد دغې مبارکې ابدی او تلپاتې وثیقې د اصولو پرضد عملی ګام او چت کړی او له نورو سره یا له خپلو مسلمانانو سره د ګاونډی توب یا داسې ګډ ژوند کول پیل کړی چې د نبوی د مدینې د تاریخی مهذب منشور او میثاق پرضد او سرچپه وی. بلکې قدم په قدم د اسلامی امت نسلونو عمل پرې کړی دی او په خپل ژوند و دکې یې پلې کړی دی. ځکه مسلمان پردی باندې پوهیږی چې د خاتم النبیین له قول او عمل څخه مخالفت کول د اسلام له دین څخه وتل دی ، او بیا پر داسې شخص باندې د مسلمان اطلاق شرعاً نه شی کولای. لکه چې الله تعالی فرمایلی دی:

«وَ مَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَ يَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَ نُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَ سَآءَتْ مَصِيرًا .» (دنسا سورة ۱۱۵ ایت ۵ سپاره)

ترجمه : *او هر څوک چې مخالفت کوی له رسوله وروسته له هغه چې ښکاره شوه ده ته سمه لاره او د مسلمانانو له لارې څخه پرته پربله لاره رهی شی. نو مونږ به دی هماغه لورې ته وګرځوو چې دی ورګرځېدلی دی او مونږ به دی جهنم ته داخل کړو؛ او بدځای دور تلودی.*

۱- دلائل النبوة دویم ټوک ٤۰٥-٥۰٥ مخونه د مصر چاپ مصنف: حافظ ابونعیم متوفی ۴۳۰هـ، ۱۰٥۳م زادالمعاد ، دریم ټوک ۱۲۹-۱۳۵ مخونه دریاض چاپ ۱٤۱٥هـ، ۱٤۰۸م مصنف حافظ ابن القیم متوفی ۷۱٥هـ، الوفاء باحوال المصطفی ۷۱٤مخ دبیروت چاپ ۱٤۰۸هـ، ۱۹۸۸م مصنف امام ابن جوزی متوفی ٥۹۷هـ ۱۲۲۰م. صحیح بخاری کتاب المغازی ج غزوة بنو قریظة صحیح مسلم حدیث ۱۷٤٦.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله ئیز ژوند کول

• سوله ئیز ژوند کول څه ته وايي او دغه څه ډول ژوند دی؟

تعریف: داهغه پوښتنه ده چې زما د دی لیکنی لوستونکو ته په ذهن کی ښايي پیداشي ځکه چی دهر چا پوهه یو ډول نه وی زمونږ په ټولنه کی ښائی داسی ډیر وګړی وی چی په اجمالی لیکنو پوه نه شی او تفصیل ته یې اړتیاوی. له دې امله زه غواړم په لنډه توګه دسوله ئیز ژوند دمفرداتو او ارکانو یادونه وکړم څودغه ډول ژوند او دغه اصطلاح په عمومی توګه وپیژندلی شی. سوله ئیز ژوند کول په لاندی ډول دی:

آلف: دهر چا فطری ازادی ته په شرعی حدودوکی په درنه سترګه کتل او احترام کول.

ب: دچا پر شخصی مال باندی تعارض نه کول پدی شرط چی په شرعی طریقه یې لاس ته راوړی وی. او دهغه دمالی کار وبار په لاره کی خنډنه واقع کیدل.

ج: دچا پر ناموس، لکه میرمن، مور، خور، لور تعارض نه کول او دهغه احترام کول.

د: دچا پر عقیده او دین تعارض نه کول، او نه له دینی شعائر و څخه دیوچا منعه کول، یاد چا معبود ته په سپک نظر کتل او دچا معبود ته ښکنځل کول. لکه چی الله تعالی فرمایلی دی: **«وَ لَا تَسُبُّوا الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللهِ فَيَسُبُّوا اللهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ.»**

(دانعام سورت ۱۰۸ آیت ۷ سپاره)

اوای مؤمنانو: هغو معبودانو ته کنځل مه کوی چی غیر مسلم یې عبادت کوئ ځکه که

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسي داسي وکړي نو دوی به په ناپوهي سره په ناحقه الله تعالی ته کنځل وکړي.

هـ: د متبوع حکومت له قوانینو څخه سرغړونه نه کول، پدې شرط چې د الله تعالی د توحید او عباداتو پر ضد نه وي.

و: پر خپل لاس او ژبه چا ته ضرر نه رسول او ګاونډي ته په درنه کتل أو دهغه په ګټیو خوشالیدل او په تاوان یې خپه کیدل او پر هغه باندي تیري نه کول.

ز: په ټولنه کي د فتنې، فساد او اخلاقي رذائلو له ترویج څخه ډډه کول.

او له داسي نورو هغو اعمالو څخه ډډه کول چې بل څوک ورڅخه زیانمن کیږي، او امنیت یې ګډوډ کیږي. دې ته سوله ئیز ژوند کول ویلی کیږي.

د نبوي احادیثو په رڼا کي سوله ئیز ژوند کول:

داسلام فردي او اجتماعي نظام که څه هم د جنایت کوونکو له پاره په مدني اړخ کي هم تأدیبي سزاګاني ټاکلي دي، مګر دغه سزاګاني په دویم قدم کي دي په لومړي قدم کي کوښښ کوي چې په خپل سپیڅلي اخلاقي نظام سره د ټولنې داسي وګړي چې د ګاونډیانو، وطنوالو او کلیوالو سوله ئیز ژوند په خپلو ناوړو اعمالو او اقوالو سره تهدیدوي یا هغوی ته زیان رسوي پر اخلاقي نسخې سره هغه اصلاح کړي. او دا داسي مجربه نسخه ده چې په هر وخت کي یې کامیابه نتیجه ورکړې ده. په سوله ئیز ژوند کي د ګډوډي پیدا کوونکو له پاره رسول الله صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته د ایمان د زوال، او دوزخ ته د تللو د الله تعالی د غضب او داسي نورو معنوي زیانونو خبرداري ورکړې دي چې زه یې د نمونې په توګه یو څو مبارک حدیثونه دلته وړاندي کوم څو دا ثابته کړم چې اسلام خپلو پیروانو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرسوله ئيز ژوند كولو څومره ټينګار كړى دى:

١- عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ قِيْلَ مَنْ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: الَّذِى لَا يُؤْمِنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ متفق عليه. (١)

ترجمه: له ابوهريره رضى الله عنه څخه روايت دى چى ويلى يې دى: رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلى دى: په الله تعالى قسم دى چى مومن نه دى، په الله تعالى قسم دى چى مومن نه دى، په الله تعالى قسم دى چى مومن نه دى. ورته وويل شو: اى دالله تعالى رسوله! څوک؟ ويې فرمايل: هغه څوک چى دده ګاونډى دده له زيانونو څخه په امن نه وى.

٢- وَ عَنْ اَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا يَاْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ. رواه مسلم (٢)

ترجمه: له حضرت انس رضى الله عنه څخه روايت دى چى ويلى يې دى: رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلى دى: هغه څوک به جنت ته نه ننوځى چى دده ګاونډى دده له زيانونو څخه په امن نه وى.

٣- وَ عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ فُلَانَةً تُذْكَرُ مِنْ كَثْرَةِ صَلَاتِهَا وَ صِيَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا غَيْرَ اَنَّهَا تُؤْذِى جِيْرَانَهَا بِلِسَانِهَا قَالَ هِىَ فِى النَّارِ قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ فَاِنَّ فُلَانَةً تُذْكَرُ قِلَّةَ صِيَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا وَ صَلَوَاتِهَا وَ اَنَّهَا تَصَدَّقُ بِالْاَثْوَارِ مِنَ الْاَقِطِ وَ لَا تُؤْذِى بِلِسَانِهَا جِيْرَانَهَا؟ قَالَ هِىَ فِى الْجَنَّةِ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالْبَيْهَقِىُّ.

رواه احمد والبيهقى (٣)

ترجمه: له ابوهريره رضى الله عنه څخه روايت دى چى ويلى يې دى: يو سړى وويل: اى دالله تعالى رسوله! دفلانى ښځى په باره کى ويل کيږى چى ډير لمونځونه کوى، ډيرى روژى نيسى او ډير

١- مشكوة ج٢ ص ٤٢٢ باب الشفقة والرحمة على الخلق

٢- صحيح مسلم كتاب الايمان حديث نمبر ٧٣

٣- مشكوة ج ٢ ص ٤٢٤-٤٢٥ باب الشفقة والرحمة على الخلق

(c) ketabton.com: The Digital Library

خیراتونه ورکوی، مګر په ژبه ګاونډیانو ته ډیر زیانونه او تکلیفونه رسوی؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: هغه دوزخی ده او د دوزخ په اور کی به وی.

بیا هغه سړی وویل: ای د الله تعالی رسوله! د هغې فلانی ښځی په باره کی ویل کیږی چی ډیری لږ نفلی روژی نیسی، او ډیر لږ خیراتونه ورکوی او ډیر لږ نفلی لمونځونه کوی او صرف د کورتو ټوټې خیرات ورکوی مګر په خپلې ژبی سره خپلو ګاونډیانو ته زیان نه رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: دغه ښځه جنتی ده او په جنت کی به وی. دا حدیث امام احمد بن حنبل په خپل مسند کی او بیهقی په شعب الایمان کی روایت کړی دی.

نامتو محدث شیخ عبدالحق دهلوی (متوفی ۱۰۷۵ هـ کال) په خپله فارسی شرح اشعة اللمعات کی د دغه مبارک حدیث په شرح کی لیکلی دی:

بسبب ایذای همسایه ها کثرت نماز و روزه و تصدق با وجود آنکه افضل عبادات اند کفارت این گناه وی نخواهد شد و اما زن ثانی تقصیر وی در بسیار ینماز و روزه و تصدق دارد، ایذانا کردن همسایه ها را تلافی آن میکند.

٤- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللهِ اِنَّ لِی جَاراً یُؤْذِیْنِی فَقَالَ: اِنْطَلِقْ فَاَخْرِجْ مَتَاعَكَ اِلَی الطَّرِیْقِ. فَانْطَلَقَ فَاَخْرَجَ مَتَاعَهُ فَاجْتَمَعَ النَّاسُ عَلَیْهِ فَقَالُوا مَاشَأْنُكَ؟ قَالَ: لِی جَارٌ یُؤْذِیْنِی فَجَعَلُوا یَقُولُونَ اَللّٰهُمَّ الْعَنْهُ، اَللّٰهُمَّ اَخْزِهِ فَبَلَغَهُ فَقَالَ اِرْجِعْ اِلَی مَنْزِلِكَ فَوَاللهِ لَا اُؤْذِیْكَ. (۱)

ترجمه: *له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی دیې دی: یو سړی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وویل: أی د الله تعالی رسوله! زما یو ګاونډی دی ما ته ډیر تکلیف رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:*

۱- اشعة اللمعات څلورم توک ۱۳۸-۱۳۹ مخونه د لکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځه لاړ شه او د کور خپل ټول اسباب د کوڅې لارې ته اوباسه او په لاره کې يې وغورځوه.

هغه سړی لاړ او د نبي كريم صلى الله عليه وسلم له هدايت سره سم يې د خپل کور ټول اسباب د کوڅې لارې ته وويستل او په لاره کې يې کوته کړل، خلک پرې راټول او پرې راغونډ شول او ورته ويې ويل: ولې دې د خپل کور اسباب کوڅې ته راويستلي دي، څه چل دی؟ هغه سړي خلکو ته وويل: زما ګاونډي ما ته ډېر زيات تکليف رسوي، زه لاړم او پدې باره کې مې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته شکايت وکړ. راته ويې فرمايل: د خپل کور ټول اسباب لارې ته اوباسه. خلکو چې دا واورېدل نو ټولو وويل: يا الله! دده پر موذي ګاونډي لعنت وکړه. يا الله! دده ګاونډي وشرموه او رسوا يې کړه. دغه حالت دده ګاونډي ته ورسيده او ورڅخه خبر شو او په منډه دغه سړي ته راغی او ورته ويې ويل: اسباب دې بېرته خپل کور ته دننه کړه. په الله تعالى قسم درته کوم چې بيا به له دې وروسته زه تا ته تکليف ونه رسوم.

٥- امام شعراني ويلي دي: وَ كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ آذَى جَاراً فَقَدْ آذَانِي وَ مَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللّٰهَ وَ مَنْ حَارَبَ جَارَهُ فَقَدْ حَارَبَنِي وَ مَنْ حَارَبَنِي فَقَدْ حَارَبَ اللّٰهَ تَعالَى. (١)

ترجمه: نبي كريم صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: چاچې خپل ګاونډي ته تکليف ورساوه نو په تحقيق سره ما ته يې تکليف ورساوه او چاچې ما ته تکليف ورساوه نو په تحقيق سره الله تعالى ته يې تکليف ورساوه، او چاچې له خپل ګاونډي سره جنګ وکړ نو په تحقيق سره له ما سره يې جنګ وکړ او چاچې له ما سره جنګ وکړ نو په تحقيق سره له الله تعالى سره يې جنګ وکړ.

١- الأدب المفرد ص ٤٢ حديث ١٢٤ باب شكاية الجار د لاهور چاپ مصنف امام بخاري متوفى ٢٥٦هـ سنن ابى داود، كتاب الادب باب فى حق الجوار ٧٠٧ مخ ١٤٠٧هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلب دا چې څوک له الله تعالی سره جنګ وکړي هغه کله مومن پاتې کیږي. د اسلام مقدس دین د سوله ئیز ژوند کولو له پاره دا هغه تعلیم او روزنه ده چې په بل هیڅ دین او مسلک کې نشته او نه به پیدا شي.

دایذا ، او تکلیف لنډ تفصیل:

په ذکر شویو نبوي احادیثو کې د بوائق لفظ راغلی دی چې د ګرامر له مخې جمع تکسیره ده او مفرد یې بائقة رادرومي چې په عربي ژبه کې د شر او تکلیف په معنا سره دی. دغه راز دایذاء لفظ هم راغلی دی چې د تنګولو او یو چاته د تکلیف رسولو په معنا سره رادرومي.(۱)

دغه راز د جار لفظ له مجاورة څخه دی چې د ګاونډي او همسایه په معنا سره دی او دا عام دی په دولتي کچه وي او که په اولسي کچه وي په دواړو صورتونو کې داسې څه کول په اسلام کې حرام دي چې ګاونډي هیواد یا کورته تکلیف رسوي او د هغوی ارام او سوله ئیز ژوند تهدید وي، په دولتي کچه د مثال په ډول ۱- عسکري خوځښتونه، ۲- عسکري تمرینات، له ټاکل شویو پولو څخه کله ناکله تیري کول، په ناحقه سره ګاونډي هیواد ته جنګي ګواښ کول، د لوظ ناموماتول، د اړتیاوړ شیانو منعه کول، یا په زور سره د ګاونډي هیواد حق غصب کول، یا چل او دوکه ورسره کول او داسې نور...

دغه راز په اولسي کچه د ګاونډي په لاره کې خځلې او ګندکې اچول، په کوڅه کې موتیازې کول، د ګاونډي کورته په دیوال ورکتل، د هغوی دور له چولې ورکتل، په هسک

۱- اشعة اللمعات څلور. ټوک ۱۳۸ - ۱۳۹ مخونه دلکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوازله اړتیا پرته خبری کول، دګاونډی له کور څخه غلا کول، دکوچنیانو ورته لمسول چی هغوی ته ستغی سپوری ووايي کنځل ورته وکړی، شور ماشور جوړ کړی، دګاونډی چغلی کول، دهغه غیبت کول، هغه ته مالی تاوان رسول، دهغه دعقیدی او دینی شعائرو سپکاوی کول، مسخری او ملنډې پوری کول، په ګاونډی پوری تهمتونه او توروته لګول او داسی نور، ان تر دی چی په اسلام کی خو دا هم ناروا دی چی یو تن لمونځ کوی او بل یې په څنګ کی په جګ اواز تلاوت کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنیز عدالت

د ټولنیز عدالت تامین د اسلام د مبین دین د اصلاحي برنامو په پیل کې قرار لري. دا ځکه چې د قرآن کریم د مبارک آیت پر اساس اسلامي امت د ځمکې پر مخ له ګردو امتونو څخه غوره امت دی، او د پانګه والۍ له افراط او د کمونستي نظام له تفریط څخه خورا لرې دی. په دې هکله الله تعالی فرمایلي دي:

«وَ کَذٰلِکَ جَعَلْنَاکُمْ أُمَّةً وَسَطًا.»

(دبقره سوره ۱٤۳ -آیت)

ترجمه: *او همدارنګه مونږ تاسي وګرځولی منځومی تلونکی امت.*

یعني اسلامي امت له غوره امتونو څخه ګڼلی شي او د اعتدال غوره کوونکی پیرو امت دی.

په اسلام کې ټولنیز عدالت خورا پراخه معنا لري او د ژوند ګردو اړخونو ته شامل دی او د بشري وګړو په منځ کې د دغه عدالت په نتیجه کې نسبي مساوات او برابري قائمیږي. څو ثروت د څو ګوتو په شمیر کسانو په منځ کې متمرکز نه شي؛ بلکې په نیاو منه توګه باید وویشلی شي. د صدقاتو، زکاة، عشر، مالیه او نور مالي مکلفیتونه د ټولنیز عدالت او د هر ډول توپیرونو د له منځه وړلو او مخنیوی په خاطر تاکل شوي او فرض کړای شوي دي، د احتکار، سود، په ژوند کې له ناروا ګټو او اسراف څخه ممانعت او مخنیوی او د معاملاتو مشروعیت د ټولنیز عدالت د تامین په خاطر شوي دي.

د آزادۍ درناوی، انساني کرامت ته په درنه کتل، د کار د حق تضمین تر هسکو درجاتو پورې د زده کړو عام والی، د معارف او طب په زده کړو کې توازن، له شرائطو سره سم

(c) ketabton.com: The Digital Library

داهليت او كفايت له په نظر كې نيولو سره هرچاته د كار او مسلك دانتخاب حق وركول، داجباري كارونو تحريم د ټولنيز عدالت ښكارندوى او څرګند دليلونه او شواهد دي. دغه راز په محكمو كې د قاضيانو په وړاندې د اسلام د ټولنيز عدل د اصل د درناوي په خاطر مساوات په عملي توګه پلي كيږي او د عدالت په وړاندي مسلمان او غير مسلمان يو شان برابر حقوق لري. (۱)

د شيعه مذهب فقهاو هم د اسلامي عدالت په اړوند ډير څه ليكلي دي چې دا دى زه يې د بيلګى په توګه نظريه په لنډيز سره وړاندې كوم:

په حقوقو او اخلاقو كې عدالت د اسلام له خورا مهمو بنسټونو څخه دى. له همدې كبله د اسلامي محققينو فقهاو او بيا په خاصه توګه شيعه فقهاؤ زيات ټينګار پرې كړى دى. ځكه چې پدې باره كې ډير قرآني آياتونه اوزښت زيات احاديث مروي دي چې په هغوى كې په ټولنه كې د عدالت په پلي كولو په ډاګه حكم شوى دى.

د مسلمانو حقوق پوهانو له نظره د عدالت تعريف عبارت دى له «اعطاء كل ذى حق حقه» يعنى هر حقدار ته د هغه حق وركول چې په همدې وجه په هر ځاى كې چې حق موجود وى، عدالت هم هرو مرو هلته مطرح وى. او چيرته چې حق نه وى، عدالت هم وجود نه لري. او پردې باندې فلاسفه هم د اسلام د دې نظر تائيد كوي چې عدالت د بشر له فطري حقوقو څخه دى. له همدې امله رسول الله صلى الله عليه وسلم په ډيرو مواردو كې له خپلو حقوقو څخه خلكو ته تيريده مګر د عدالت او قانون په تطبيق كې يې د هيڅ پروانه كوله او نه يې د چا رعايت كاوه. او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په متابعت كې على عليه السلام هم په خپله اووه د يرشمه (۳۷) خطبه كې فرمايلي دي:

۱- كشف الغمة دويم ټوک ۲۱٤ مخ، فصل فى ماجاء فى تاكيد حق الجار، د مصر چاپ ۱۳۷۰هـ ۱۹۵۱م مصنف امام شعرانى مصرى متوفى سنه ۱۰۱۲هـ ۱٦۳۵م

(c) ketabton.com: The Digital Library

«اَلذَلِيلُ عِنْدِي عَزِيزٌ حَتّى آخُذَ الحَقَّ لَهُ وَالقَوِيُّ عِنْدِي ضَعِيفٌ حَتّى آخُذَ الحَقَّ مِنْهُ.» (۱)

يعني کمزوري زما په وړاندې عزتمن او پياوړي دي ترڅو زه دده حق ورته واخلم او پياوړي زما په وړاندې کمزوري دي ترڅو زه له ده څخه حق وترورم.

دغه راز علامه مجلسي په بحارالانوار کې له ابوسعيد خدري څخه روايت کړی دی چې هغه له نبي کريم صلی الله عليه وسلم څخه د مهدي عليه السلام په اوصافو کې واوريدل چې ويې فرمايل:

«أبَشِّرُكُمْ بِالمَهْدِيِّ يُبْعَثُ فِي أُمَّتِي عَلَى اخْتِلَافٍ مِنَ النَّاسِ وَ زَلَازِلَ يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطَاً وَعَدْلَاً كَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَ جَوْرَاً يَرْضَى عَنْهُ سَاكِنُوا السَّمَاءِ وَ سَاكِنُوا الْأَرْضِ يَقْسِمُ المَالَ صَحَاحَاً. فَقَالَ رَجُلٌ: مَا صَحَاحَاً؟ قَالَ بِالسَّوِيَّةِ بَيْنَ النَّاسِ.» (۲)

ترجمه: *زه تاسې ته پر مهدي زيری درکوم چې زما په امت کې به مبعوث کولی شي پداسې وخت کې چې د خلکو ترمنځ به اختلافات وي او زلزلې به ډيرې وي، مهدي به په خپل راتګ سره ځمکه له عدل او انصاف څخه داسې ډکه کړي لکه څومره چې دده له راتګ څخه دمخه له ظلم او تيري کولو څخه ډکه وي، خوشال به شي له ده څخه د آسمان او ځمکې اوسيدونکي. د خلکو ترمنځ به مالونه په سمه توګه وويشي، چا ورته وويل: صحاح څه معنا؟ نبي کريم صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل: صحاحا معنا دا ده چې په برابرۍ سره به يې د خلکو په منځ کې وويشي...*

په اسلام کې د ژوند هيڅ داسې اړخ نه ميندل کيږي مګر دا چې په هغه کې د ټولنيز عدالت د تأمين خبره په نظر کې هرومرو نيولې شوې ده. اسلامي دولت دا دنده لري چې کله صدقات غونډ کړي نو پکار دي چې هغه په مشروع لارو چارو کې ولګوي. لکه چې د اسلام دويم خليفه د عراق د مفتوحه ځمکو په باره کې همدغه ډول چلن کړی و، او هغه يې

۱- المنجد ص ۵۵

۲- نظام القضاء في الشريعة الاسلامية ۷۵ مخ مصنف ډکتر عبدالکريم زيدان د مؤالسسة الرسالة دويم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفاتحینو په منځ کې ونه ویشله او خلکو ته یې دا دلیل وړاندې کړ چې که چیرې دې دغه ځمکې تقسیم کړې نو د دولت مامورینو ته به تنخا څرنګ او له کومه ورکړې، لویې لارې او جادې به په څه شي او څرنګ جوړې کړي، روغتونونه او مدرسې به په څه شي جوړوي او ټولنیز عدالت به څرنګ تامینوي.

اسلام دخپلې ټولنې دوګړو ترمنځ ټولنیزې اړیکې پردوه بنسټیزو ټکو عیارې کړې دي:

١ - دمعنوي تړون او له یو بل سره دورورۍ احساس، چې خورا داسې کروړلي تړون دی چې دټولنې وګړې په خپل منځ کې سره نښلوي.

٢ - دحقوقو حفاظت، دیو بل دځان، مال او ناموس درناوی کول. نو هره هغه کړن لاره چې دغه اصل تر پښو لاندې کړې او یا یې داغجنه کړې هغه داسلامي شریعت له نظره حرامه ده او تیرې کوونکي یې تعقیب او مجازات کوي، او په عملي توګه داجتماعي عدالت داړخونو په تطبیق کې دحجرات دسورت له ١٠ تر ١٢ آیت پورې الله تعالی تفصیلي لارښودنه پکې کړې ده او داسې یې فرمایلي دي:

«انَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ * يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوْا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ بَعْدَ الْاِيْمَانِ وَ مَنْ لَّمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ * يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ، اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا يَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَّاْكُلَ لَحْمَ اَخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَّحِيْمٌ.»

(دحجرات سورة - ١١ - ١٢ آیاتونه ٢٦ سپاره ٤٩ سورت)

ترجمه: *بیشکه چې مؤمنان ټول په دین کې سره ورونه دي، نو تاسې سوله او جوړښت کوئ په منځ دورونو خپلو کې او له الله تعالی څخه وویریږئ او تقوی غوره کړئ ښائې چې دربانذې رحم وکړې شي. ای مؤمنانو ټوکې او سپکاوی دې نه کوي هیڅ یو قوم له تاسې څخه په بل قوم باندې؛ ځکه*

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښايي چې دغه مسخره کړې شوي به له مسخره کوونکيو څخه غوره وي دالله په نزد او نه دي ټوکې او مسخرې کوي د ښځو يو ټولۍ له تاسي څخه په نورو ښځو پورې ځکه ښايي مسخره کړې شوې ښځې دالله په نزد غوره وي له مسخره کوونکيو څخه، او مه عيب لټوونه کوي ځينې د تاسي د ځينې نورو ځکه چې بيا د تاسي عيب جوئي هم کيږي. او مه بولئ تاسي يو تر بله په بدونومونو او القابو سره، بد دي دادرې واړه خصلتونه: مسخرې کول، تلمذکول او تنابز، دفاسقي له جهته له ايمان لرلو څخه وروسته، او هغه څوک چې توبه يې ونه ايستله نو دغه کسان همدوى ظالمان دي.

اې مؤمنانو! ځان وساتي تاسي له ډيرو بدگومانيو او تهمتونو لګولو څخه بيشکه ځينې بدگومانونه او تهمتونه گناه ده. او مه لټوئ تاسي پټ عيبونه د مسلمانانو او نه دې کوي غيبت ځينې ستاسي د ځينونورو ايا خښوي تاسي دا چې د مړه شوي ورور غوښه وخوري پس بدگڼي تاسي هغه نو همدرنگه بدوګڼي د مسلمان ورو ړغيبت او عيب لټول. او تاسي له الله تعالى څخه وويريږي بيشکه الله تعالى ښه توبه قبلوونکي ډير رحم والا دی.

الله تعالى په لومړي يعنې يوولسم آيت کې ټول مسلمانان ورونه سره گڼلي دي څو د ديني وروري او اخوت کروړلي ترون دوي په خپل منځ کې سره ونښلوي، او د دغه ګډون غوښتنه داده چې دوي په خپل منځ کې سره ورونه او دوستان وي نه دا چې له يوبل څخه لرې والي غوره کړي، او دوی ته پکار دي چې له خپل منځي دښمنی کولو څخه ډډه وکړي، سره يو شي او په يوصف کې وي، يو پر بل صله رحمي وکړي، خلکو ته دشوکې او قتل له پاره لاره ونه نيسي، دخلکو ترمنځ سوله او پخلاينه قائمه کړي.

يو ډله په بلې ډلې ملنډې او پسخندونه کړي، د يوبل د عيبونو پلټنه ونه کړي، يو بل ته له ناوړه نومونو او القابو بللو څخه ډډه وکړي، د يوبل له جاسوسي کولو او د پټو عيبونو له جوتولو څخه پرهيزوکړي، دخلکو د عزت او ناموس درناوي وکړي، د هغو کافرانو ځان، مال او ناموس محترم وګڼي چې له اسلامي دولت سره يې د سولې ترون کړی وي. (۱)

۱- نهج البلاغه خطبه ۳۷، ص ۳۹، چاپ دوم تاريخ چاپ ۱۳۷۶، طبع انتشارات زرين، درامدی بر حقوق اسلامی، ص ۲۲۰-۲۳۱، تصنيف: سازمان تدوين کتب انسانی طبع بهمن قم ۱۳۶۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام غزالي رحمة الله عليه متوفی سنه ۵۰۵ هـ د ټولنيز عدالت په هکله ځانګړی نظر لري.
او هغه د **«أَنْ لَا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ وَ أَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ»**
(دالرحمن سورة ۸-۹ اياتونه ۲۷ سپاره ۵۵ سورت) په تفسير کې داسې ويلي دي:

- ددې له پاره چې له اندازې څخه تيرنه شي نو تله او د هغې د تول وزن په عدل قائم کړئ، او هغه داچې که يو څوک واده کولو ته اړتيا لري، او دواده کولو وس هم لري مګر بيا هم واده ونه کړي، او ياداچې يو څوک غذا ددې له پاره وخوري چې ناروغ شي ترڅو کارونکړای شي، نو دغسې کول دوزن او د هغه عدالت نه قائمول دي پداسې ډول چې وزن له کمبوت او زياتوالي څخه مستقر وګرځيږي. که څوک په شهوت او دغذايي موادو په لګښت کې اسراف وکړي نو دوزن په برابر ساتلو کې يې زياتوالي کړی دی.

امام غزالي د ټولنيز عدالت دزيات تحقق له پاره دالله تعالی مطلق مالکيت او ددولت نه زيرمه کول اصل او بنسټ ګرځولي دی او ويلي يې دي:
په ځمکه او اسمانونو کې چې هر څه دي دګردو مالک يوازې او يوازې يو الله دی، دا ځکه چې په خپله انسان هم دالله تعالی ملکيت دی، مګر انسان کولی شي چې دخپل کارکولو په ذريعه له هغه څه نه چې دالله تعالی ملکيت دی په استفاده کولو سره ځان ته مختص کړي. دمثال په ډول وکه په خپله نه شي کولی چې ټولو خلکو ته ميوه ورکړي، او دامنلی شوی حقيقت دی هغه څوک چې دونی تخم په ځمکه کې کيږدي، هغې ته بيا اوبه ورکوی او دميوی ورکولو په تکل يې دهغې خدمت کړی وی نو له هر چا څخه زيات همدی ددی مستحق ګڼلي شي چې دهغې له ميوې څخه استفاده وکړي.
انسان کله چې له اشياو څخه استفاده کوی نو پرده باندې لازم دي چې په استعمال کې يې له اسراف کولو څخه ډډه وکړي، او له هر شي څخه دخپلې اړتيا او ضرورت په اندول استفاده وکړي او دادامعنا نه لري چې بشري وګړي ثروت زيرمه کړي او له اړتيا څخه زيات له هغه څخه ګټه واخلي چې ترلاسه کړي يې دي او دهغو په زيرمه کولو او ثروت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غونډولو اخته شي؛ بلکې پکار دا دي هغه څه چې له خپلې اړتیا اضافه مال ولري دالله تعالی په لاره کې د واجبو لګښتونو او مستحبو خیراتونو په بڼو کې په لګولو سره خلکو ته ورکړي.

غزالي زیاتوي:

له دې امله چې خلک د خپل راتلونکي په باره کې اندیښمن وي او له اندازې څخه زیات خپل شته له ځانو سره ساتي فقهاؤ د دې اجازه ورکړې ده، مګر د غه اجازه د دغه کار د حقانیت دلیل نه دی بلکې حق عدل دی، او عدل دا دی چې دالله تعالی بندګان د خپلې توښې او سورلۍ له اندازې څخه اضافه دالله تعالی له مال څخه وانخلي. له همدې کبله که چیرې څوک د خپلې اړتیا له اندازې څخه زیات مال ولري نو داسې شخص ظلم کړی دی او زیښناک کوونکی دی. (۱)

په دې توګه امام غزالي تکل کړی دی چې د ټولنیز عدالت تأمین د کمال د نګی څوکې ته ورسوي، او د هغه د غه پورتني نظر او رأیه قرآني استناد لري الله تعالی فرمایلي دي:

«وَ يَسْئَلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ قُلِ الْعَفْوَ» (د بقره سورت ۲۱۹ آیت دویمه سپاره ۲۷ رکوع)

ترجمه: *او دوی له تا څخه پوښتنه کوي ای پیغمبره چې دوی دالله تعالی په لاره کې خپل څومره مال ولګوي؟ دوی ته ووایه هغه چې ستاسې له حاجت څخه زیات وي.*

د دغه مبارک آیت په تفسیر کې مفسرینو ویلي دي:

زمونږ له رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه خلکو داسې پوښتنې کړې وې چې دالله تعالی له پاره څومره مال صرف کړي شي؟ حکم وشو چې هغه مال دالله پاک په لاره کې صرف کړي چې ستاسې له مصارفو څخه زیات وي، ځکه څرنګ چې د اخرت فکر یو ضروري او حتمي کار دی، د دنیا فکر هم یو ضروري کار دی. (۲)

۱- بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۹۲ نوی چاپ

۲- په اسلام کې حلال او حرام، مصنف: ډاکټر یوسف قرضاوي، مترجم ابوبکر حسن زاده له ۷۳ مخ څخه وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام غزالي له پيغمبر صلی الله عليه وسلم څخه مروي حديث نقل کړی دی چې فرمايلي يې دي:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ قُوْتَ آلِ مُحَمَّدٍ كَفَافاً.» (۱)

ژباړه: *ای الله! د محمد صلی الله عليه وسلم د ټبر او کهول اقتصاد او روزي د اړتيا د بس والي په اندول وګرځوه.*

په دغه حديث کې دا خبره په ډاګه څرګنده شوې ده چې په اسلام کې هر شي د اړتيا په اندول او څه ناڅه لږ اضافه روا دی او پانګه والي او وزيرمه کولو ته اجازه نه ورکوي. دغه راز له اړتيا څخه کم هم نه قبلوي، چې بې وزلي او موتازي ده، ځکه دغه دواړه صورتونه کولی شي انسان بې لارتيا ته راکاږي علامه عزبن عبدالسلام متوفي سنه ۷۹۲هـ ۱۴۱۵م ويلي دي:

د شريعت ټول احکام پر مصالحو او ګټو بناء دي، دا ځکه چې دغه احکام يا خود مفاسدو په غندنه او ردکولو کې دي او يا هم د ګټو په جلبولو کې دي. حافظ ابن القيم متوفي سنه ۷۵۱هـ ۱۳۷۴م ويلي دي:

د اسلامي شريعت بنسټ له حکمتونو او د بندګانو له مصالحو څخه جوړ شوی دی. دنيا او آخرت دواړه ورپکې دي، او ټول عدالت، انصاف، منفعت او حکمت دی. نو هره پيښه چې له عدالت څخه ظلم ته، له مهرباني څخه غصي ته، له حکمت څخه فساد ته او له مصلحت څخه چټيا توته وغځولی شي. له اسلامي شريعت څخه نه ګڼلی کيږي، که څه هم تاويل پکې وکړای شي، د بندګانو په منځ کې الهي شريعت او عدالت د الله تعالی له پلوه د دوی له پاره مهرباني ده. (۲)

۱- نظريات اقتصادي امام غزالي. ترجمه مؤيد الدين محمد خوارزمي ۲۹ - ۳۰ مخونه د جمهوري خپرونو چاپ

۲- کابل تفسير لومړی ټوک ۱۷۳ مخ د مکي مکرمي چاپ پښتو نس

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام او دبشر حقوق

حقوق دحق جمع ده او حق په لغت کی دباطل دضد او دیقین، عدالت، موجودوالی، ثابت، نصیب، مال او ملک په معنا و سره هم راغلی دی.(۱)

انسان داسی عزتمند موجود دی، چی دځمکې پرمخ پرګردو موجوداتو حکومت کوی، او الله دده ته په وچه او سمندرونو کی دسرلوړی دنده ورکړی ده.

داسلام له نظره دغوره والی بنسټ او تادو تقوی ګرځولی شوی دی او قرآن مجید دغه تقوی داسی انځوروی او فرمایي:

«یَاأَیُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَّ أُنْثی وَ جَعَلْنَاکُمْ شُعُوبًا وَ قَبَائِلَ لِتَعَارَفُوْا اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَاللّٰهِ اَتْقَاکُمْ.»

(دحجرات سورت ۱۳-آیت)

ترجمه: *ای خلکو! بیشکه مونږ تاسی پیدا کړی یاست له یوه نارینه او یوی ښځی څخه چی بابا آدم او بی بی حوا دی. او ګرځولی یاست مونږ تاسی قومونه قومونه او ډیرې قبیلی، ددی له پاره څو په خپل منځ کی سره وپیژنئ بیشکه غوره او عزتمند ستاسی دالله تعالی په نزد زیات تقوی لرونکی ستاسی دی.*

په دی اړه دقرآن مجید تفسیر: دغیبت، بدویلو، طعن او عیب لټونی سرچینه زیات کبر او ځان غوښتنه ده، ځکه کله چی کوم انسان خپل ځان لوی او نور سپک وګڼی نو دغه ډول خبرو کولو ته اقدام کوی. له همدی کبله قرآن کریم داخبره مونږ ته رایادوی چی په حقیقت کی وړوکی او لوی، عزتمند او حقیر کیدل په کورنۍ او نسب پورې اړه نه لری؛ بیشکه یو

۱- دامام غزالی اقتصادی نظریات ۵۷ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخص چې هر څومره زیات پرهیزګار، نیک خویه او مؤدب وي، په هماغه اندازه دالله تعالی په نزد عزت مند او مکرم وي. دانسان حقیقت دادی چې ګرد انسان دیو نارینه او یوې ښځې یعنی آدم او حواء اولاده ده. شیخ، سید، مغل، افغان، صدیقي، فاروقي، عثماني او انصاري او نور هر څوک چې وي، ددغو ګردو دنسب لړۍ په بابا آدم او حواء باندې ختمیږي.

دغه بیلابیل بشري قومونه او کورنۍ الله تعالی یوازې دیوبل د پیژندګلوۍ په خاطر پیدا کړې دي. مګر الله تعالی ددوی له جملې څخه چې څوک عزتمند پیدا کړي هغه دده موهوبي شرف وي، هغه ته نه ښايي چې ویاړ او غوره والي پرې وکړي او هغه دفضیلت معیار وګرځوي، خپل ځان افضل او نور سپک وګڼي؛ بلکې ده ته ښايي چې دالله تعالی شکر او منّنه وکړي چې ماته يې زما له کسب او اختیار څخه پرته ماته دغه نعمت عطاء کړ. او داهم په شکر کې شمیرل کیږي چې انسان له غرور او ویاړ څخه لاس په سرشي، او دغه موهوبه نعمت په خپلو ناوړو او بدو خویونو سره ابته نه کړي. په هر حال دلویي او عزت، فضیلت او شرف اصلي معیار نسب نه دی؛ بلکې تقوی او پاکي ده، نو پکار دادي چې متقي بنیادم نور له خپل ځان څخه ټیټ ونه ګڼي. [1]

امام بخاري روایت کړی دی چې یو ځل ابوذر او بلال چې دواړه له اولنیو سابقینو څخه وو یو بل ته سره په غصه شول او یوبل ته يې ستغې سپورې سره وکړې او دغصې په حالت کې ابوذر بلال ته وویل: ای د تورپوستې ښځې زویه. بلال رسول الله صلی الله علیه وسلم ته شکایت وکړ. پیغمبر ابوذرته وویل: آیا ته ده ته دده دمور د تورو والي پیغور ورکوی؟ په رښتیا هم ته هغه څوک او داسې سړی يې چې اوس هم په تاکې دجاهلیت نښې لا پاتې دي.

۱- کابلي تفسیر دري دحجرات د ۱۳ - آیت دتفسیر په اړوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

له حضرت ابوذر رضی الله عنه څخه مروی دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ده ته وفرمایل: خبردارشه چی ته له سورپوستی او تور پوستی څخه اوچت نه یې، مګر داچی زیاته تقوی ولری. او بیا نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: تاسی ټول دیو آدم علیه السلام اولاد یاست او آدم علیه السلام له خاوری څخه پیدا کړی شوی دی.

اسلام پخپلو دغو قاطع او روښانه دساتیرو سره هیچاته هم دا اجازه نه ورکوی او حرام یې ګڼی چی مسلمان دجاهلی تمایلاتو پر لاره او مسیر باند تګ وکړی او رهی شی، او پرخپل کهول، طائفه او نیکونو باندی ویاړ کول پرخلکو باندی وپلوري او ووایي چی زه دفلانی زوی او دفلانۍ طائفی څخه یم او هغه فلانی له داسی طائفی څخه دی چی له ما څخه ښکته دی. او یا دا چی زه سپین یم او هاغه بل تور دی، او یا زه عرب یم او هاغه بل غیر عرب دی. ځکه چی دغه خبری کول دجاهلیت له خویونو او له اسلامی مساوات څخه خلاف دی. او ولی یوکس پربل په نسب او طائفه افتخار وکړی پداسی حال کی چی دټولو انسانانو اصل ایکی یو دی؟!!

همدارنګه نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی «ستاسی کورنۍ او طائفه هیچاته هم عیب نه پیدا کوی، تاسی ټول دیو آدم اولاد یاست هیڅ یو له تاسی پر بل باندی فضیلت نه لری مګر په دین او تقوی سره.[1]

او هم یې فرمایلی دی:

«خلک له آدم او حواء څخه پیدا شوی او دنیاته راغلی دی... دقیامت په ورځ کی الله تعالی ستاسی دشرافت او نسب پوښتنه نه درڅخه کوی دالله تعالی په نزد له ټولو څخه

---

۱ - المنجد ص ۱۳۹ پنځم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات محترم ستاسي زيات تقوا لرونكي دي. » پيغمبر صلى الله عليه وسلم خپله غصه او قهر په سختو، پريكړو او شرموونكو كليماتو كي د هغه چا له پاره څرګند او ښكاره كړ چي په خپلو پلرونو او نيكونو باندي وياړ كوي او ويې فرمايل: « هغه وګړي چي د خپلو پلرونو په توسه پرنوروباندي وياړ كوي او د هغوي پلرونه مړه شوي او اوس د جهنم سكاره ګرځيدلي دي، دوى ته پكار دي چي نور نو له دغه كار څخه لاس واخلي او كه نه نو دوى به له هغه غوباړي - ګونګټ څخه هم ناوړه وي چي په خپلي پوزي سره د غوشيانو غونډاري ګرداړي كشوي. الله تعالى له تاسي څخه، رنګ، خويونه او د جاهليت د زماني پرپلرونو او نيكونو ستاسي وياړ در څخه لري كړي دي، هر يو له تاسي څخه به يو له دغو دووحالاتو څخه هرو مرو لري: يا مسلمان پرهيزګار دي، او يا هم ګنهګار او ناسم، ټول خلك د آدم اولاده او آدم هم له خاوري څخه پيدا كړاى شوى دي.

دغه مبارك حديث نصيحت او پند هغو كسانو ته دي چي پر خپلو پخوانيو پلرونو او نيكونو له فرعونيانو د مصر او له اكاسره و، د ايران او نورو د جاهليت د دوره له عربو او عجمو څخه چي د رسول الله صلى الله عليه وسلم له قول سره سم د جهنم سكاره ګرځيدلي دي اوس هم وياړ پري كوي. هغوى ته پكار دي چي له دغه كار څخه لاس واخلي. په حجة الوداع كي په داسي حال كي چي د ذوالحجي په محترمه مياشت د مكي په محترم ښار كي د تشريق د ورځو په منځ كي په زرګونو مسلمانانو په خپلو حواسو سره د رسول الله صلى الله عليه وسلم الوداعي د رخصتي خطبي او تقرير ته پاملرنه كوله. په دغه خطبه كي د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم له پلود هغو اسلامي بنسټيزو اصولو اعلانولو له جملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه یو هم دا و چې ویې فرمایل:

«ای خلکو! ستاسې معبود یو دی، عرب پر عجم او عجم پر عرب، سورپوستی پر تور پوستی او تور پوستی پر سور پوستی هیڅ فضیلت نه لري مګر په تقوی سره او دالله تعالی په وړاندې غوره له تاسې څخه زیات متقي ستاسې دی.[۱]

امیر المؤمنین ابوبکر صدیق رضي الله عنه د خپل خلافت د شام امیر حضرت یزید بن معاویه رضي الله عنه ته یوه هدایت نامه ولیږله چې دوه دیرش مادې یې لرلې او په نهه ویشتمه ماده کې یې حکم ورته کړی وچې د جنګ په دوران کې د دښمن له مثله کولو څخه ډډه وکړي. » مثله کول د انسان د بدن د اندامونو جلا کولو، غوږونو او پوزې پرې کولو ته ویل کېږي چې په جنګ کې له وژلو څخه وروسته پر مقتول کولې شي، د اسلام مبین دین حکم کوي چې وژلي شوي دي په ځمکه کې دفن کړای شي، لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «له مثله کولو څخه ډډه وکړئ که څه هم د لېوني سپي په اړه هم وي. » او په دې هکله د اسلام په تاریخ کې ډېرې ژوندۍ بېلګې موجودې دي.[۲]

اسلام د انساني کرامت د رعایت او د بشر حقوقو ته د احترام په خاطر په جنګ کې چې نښې او اثار یې هرو مرو پاتې کېږي تلپاتې هدایت او وصیتونه لري، چې د هغو له جملې څخه د دښمن د ښځو، ماشومانو، بوډاګانو، عبادت کوونکو، د جنګي تېپیانو، او د هغه چا چې وسله پر ځمکه کېږدي او یا د خپلو کورونو ورونه په ځان پسې بند کړي د دغو ټولو له وژلو څخه ممانعت کړی دی، او انساني کرامت یې د هغوی په نظر کې نیولی دی.

۱- د بزاز په سند دا حدیث روایت شوی دی.

۲- ابن جریر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنبوت په ویاړلی عصر کی دانسانی کرامت رعایت او درناوی داسی پړاو ته رسیدلی وچی دیهودی قبیلی بنو قریظه په غزوه کی چی دهجرت په پنځم کال کی واقع شوی وه، پدغه غزا کی دری کسان وژلی شوی وو، چی دیو وژلی شوی نوفل بن عبدالله بن مغیره مړی دمسلمانانو لاس ته ورغی او دښمنانو نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته وړاندیز وکړ چی ددوی دوژل شوی مړی جسد دوی ته دروپیو په اخیستلو سره دوی ته وسپاری. رسول الله صلی الله علیه وسلم دجسد خرخول رد کړل او ورته وېي فرمایل: مونږ مړی پلورونکی نه یو او دغه جسدته اړتیا نه لرو او نه یې دقیمت پرواگیریو او بیا یې دهغوی مړی ورته وسپاره.(۱)

یو ځل یوه جنازه دنبی کریم صلی الله علیه وسلم په مخه کی تیریدله په احترام کی یې پاڅیده، ورته وویل شو: ای دالله تعالی رسوله! دا جنازه خو دیو یهودی وه. نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ایا انسان نه دی؟ »

پدی کی هیڅ شک نشته چی په اسلام کی هر انسان محترم دی او دغه احترام یې دده دانسانیت او شرافت په خاطر دی، او که چیری بیا اهل کتاب وی او بیا معاهد او اهل ذمه هم وی نو احترام یې بیا ډیر زیات دی.

له دی څخه زیات احترام څرنګ وی چی دښمن دالله تعالی او دده درسول په مقابل کی توره وباسی، خو کله چی بیا همدغه دښمن ووژلی شی اسلام یې دمړی له مثله کولو او ونډی کولو څخه ممانعت کوی. او یا داچی دیو یهودی جنازه دنبی کریم صلی الله علیه

۱- الحلال والحرام ۳۰۸- ۳۱۰ مخونه، مصنف ډاکتر یوسف قرضاوی، فارسی ترجمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلم په مخه کې تیریږی او دی یې دانسانیت دمقام داحترام په خاطر ورته پاڅیږی او فرمایې چې: زه ده ته دانسانیت دمقام داحترام په خاطر پاڅیدم. انسان داسې یو موجود دی چې باید توهین او سپکاوی یې ونه کړای شي، او بی لامله زیان او تکلیف ورنه کړای شي.

داسلام دویم خلیفه یو یهودی سړی ولید چې درویزه کوی. خلیفه له یهودی څخه ددرویزی کولو سبب پوښتی، یهودی ورته وایې: جزیه راباندی حواله شوی ده. خلیفه هغه له لاسه ونیو او بیت المال ته یې بوته او پر هغه باندی چې کومه جزیه حواله وه هغه یې ورڅخه ساقطه کړه او ویې ویل: دا به انصاف نه وی چې دده له ځوانی څخه مو ګټه واخیسته او وس چې زوړ شوی دی همداسی یې پر خپل حالت پریږدو، تر دی چې هغه یهودی ته یې له بیت المال څخه دهغه تر مرګه ځیره مقرره کړه.

داسلام دویم خلیفه دا خبره درک کړی وه چې درویزه کول دانسان دسپکاوی او ذلت سبب ده او له انسانی کرامت سره منافی ده.

همدا اوس دګردو اسلامی او غیر اسلامی هیوادونو که سوسیالستی دی او که کپیتالستی ددوی سیاسی قوانین او هم دبشر دحقوقو په اړوند جاری شوی اعلامیه چې په ځانګړو بابونو او فصلونو کې دمتعددو موادو په غونډولو چې پکی ځای په ځای شوی دی. چې که چیری ددغه منشور سریزه او دبشر دحقوقو دیرش مادی په دقیقه توګه وکتلی شي نو دانتیجه به ورڅخه واخلو په هغه صورت کې چې که پدغه اعلامیه کې داسلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

دحقوقو په اړوند تعدیلات او تجدید نظر وکړای شي نو ددغه منشور په ډیرو مادو کې داسلام له مقدسو تعلیماتو څخه اخذ شوی دی، دا ځکه چې دبشر دحقوقو احترام او رعایت داسلام دمبین دین دبرنامو په پیل کې واقع دی. ولله الحمد اولاً وآخراً.

په اسلام کې مدني او اقتصادي حقوق

مدني حقوق دهغو قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې دمعاملې ددواړو خواو ترمنځ مالي مناسبات قائموي او ددواړو خواو ترمنځ دمالي روابطو دقائمولو له پاره ددرې عناصرو او یا ارکانو موجودیت ضروري وي او هغه ارکان دا دي:

لومړی رکن: دمالي او نغدي معاملې دواړه خواوې.

دویم رکن: پر کوم شي باندې چې معامله صورت مومي.

دریم رکن: دهغو احکامو او مقرراتو نچوړ چې دغه اړیکې تنظیم او ددغو احکامو په رڼا کې چې معامله صورت مومي، داسلام دمقدس دین له نظره کورنۍ حقوق دشریعت دځانګړو قواعدو تابع دي چې په اوسني عربي اصطلاح کې داحوال شخصیه دقوانینو په نوم یادیږي. (۱)

کورنی قانون په زیاتو حالاتو کې پخپله پر شرعي نصوصو متکي وي او ډیر لږ په هغو کې اجتهاد ته ضرورت لیدل کیږي، اویا په بل عبارت په اسلام کې دکورنی نظام دقانون نصوص له محکماتو څخه دي او هیڅ ډول تاویل او تفسیر نه قبولي. دمثال په توګه لکه میراث، طلاق او نکاح. داځکه چې کورنی قانون همدغه معنا افاده کوي، چې هغه له میراث، نکاح او له طلاق او هغو احکامو څخه عبارت دي چې په دوی پورې مربوط وي او

۱- مبادی القانون جزء اول ۱۰۰-۱۰۱ مخونه، مصنف ډاکتر عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خبره دامعنا نه ورکوي چې کورنی نظام د شریعت له نورو فقهي احکامو څخه مستفید نه دی؛ بلکې د کورنی نظام ګرد مدني، جزائي، حقوقي او نور د دنیا په ژوند پوري لمور داسلام د مبین دین د شرع تابع دی. او دهغه له چوکاټ څخه وتلی نه شي. مګر له دې کبله چې د کورنۍ قانون پر محکمو نصوصو متکي دی او اجتهاد ډیر لږ پکې لیدلی شي له ځانګړی ارزښت څخه برخمن دی.

مدني قانون د داخلي قانون برخه ده او که چیرې له یوداسې چا سره مدني دعوی منځته راشي چې هغه خارجي تبعه وي او دواړه دخپلې خپلې هستوګنې له محل څخه بهر وي نو په دغه صورت کې خبره بین المللي خصوصي قانون ته راجع کیږي، او که چیرې د دوه دولتونو ترمنځ دعوی پیښه شي بیا نو باید د دوي دلانجې دغوڅولو له پاره د بین الدول عمومي قانون په نظر کې ونیول شي. د مدني قوانینو د تطور او انکشاف په مرحله کې د نړولنیز عدالت د تامین په خاطر د کار قانون منځته راغی او دهغه اهمیت له کبله چې دغه قانون یې لری په ځانګړی بڼه کې تنظیم کړای شو او د کار، کارګر او کافرما ترمنځ یې اړیکې قائمې کړې، او دا کوښښ یې وکړ چې کارګرانو او دهغوی کورنیو ته د هوساینې او سوکالی اسباب تهیه او رامنځته کړي.

دغه راز نور قوانین هم تدوین او د تطبیق په مرحله کې کیوتل. دمثال په ډول لکه د کرهنې قوانین چې دځمکې د څښتن او اجاره نیونکي ترمنځ اړیکې قائموي، چې له همدې امله په مدني قانون کې ځینې سمون او تعدیلات منځته راغلل، او د اسلوبو او مقاصدو په اړخونو کې د نظرنوي والی پکې راوستی شو. مګر مدني قانون داصل او بنسټ په توګه یا د عمومي قانون په صفت د نورو برخو له پاره یې خپل مرکزیت حفظ کړ او بیا په خاصه توګه د مال د کسب دلیارو په تعریفاتو او تقسیماتو کې، او هم د حق په استعمال کې او هغه احکام چې حق پرې مرتب کیږي. سربیره پردې که چیرې په کوم حکم کې قوانین چپ پاتې کیږي نو پکار دی چې دهغه په هکله مدني قانون ته مراجعه وشي، او په هغه قضیه کې تطبیق کړای شي چې تر بحث لاندې وي.[۱]

۱ – تهذیب سیرة ابن هشام ۱۶۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

مونږ وینو چې دغه قوانین په وروستۍ نیمه پیړۍ کې داجراء مرحلې ته ننوځي او نوي والي لري او زیاتره مادې یې له اسلامي فقهي څخه الهام اخیستلې دي، دا ځکه چې اسلامي فقه دکار، کارګر او کارفرما، دځمکې دڅښتن او اجاره کوونکي ترمنځ داړیکو په تینګولو کې دځوارلسو پیړیو لرغون والي او وړاندي والي لري ځکه چې پر اندلس اوسنی هسپانیه، منځنۍ آسیا، دهند په شبه قاره او داروپا په لویه برخه یې حکومت کاوه. لکه چې دکتور عبدالرزاق سنهوري رحمه الله په دې باره کې په پرتلیز یعنې مقایسوي ډول په شپږ ټوکه کې کتاب لیکلی دی او مصادرالحق نوم یې پرې کیښودلی دی، او په هره موضوع کې یې غیر اسلامي قانون له اسلامي قانون سره مقایسه کړې دي او داسلامي فقهي حقانیت یې هم دزماني وړاندي والي په لحاظ او هم دذاتي اصالت له نظره ثابت کړی او پر خپل ځان یې متکي ګڼلې دي او دګرد ونړیوالو قوانینو اصل او مصدر یې ګڼلې دي.

په اسلامي فقه یعنې قانون دښه پوهیدلو په تکل یو لړ زیات کوښښونه وشول او نوي اصطلاحات ورته وضع کړای شول او بیا دغه اصطلاحات چې خلکو ورځنۍ اړتیاوې ورته لري په تفصیلي توګه بیان شوي دي چې دلته په لنډه توګه دهغوی یوې برخې ته یې په ساده او اسان ډول اشاره کولی شي.

ځینې فقهي اصطلاحات:

۱- ولایت: دا یوه فقهي اصطلاح ده چې پلار، نیکه، غورنیکه پر ماشوم باندې ولایت یعنې واکمنې لري او دکوچني په نمایندګۍ دهغه په مال کې دشریعت له احکامو سره سمه نمایندګي کوي پدې باره کې دي دافغانستان دمدني قانون دوه څلویښتمه ۴۲ ماده وکتلی شي.

۲- قوامیت: دپالنې په معنا سره ده او هغه داسې چې دمحکمې له اړخه یو شخص دلیونیانو دمال دسرپرستۍ له پاره ټاکلی کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- حجر: د محرومتیا او له تصرف څخه د منع په معنا سره ده لکه مفلس پوروړی چې شته یې پورنه پوره کوی، دغه راز د ماشوم په مال کی له تصرف څخه منع کول.

٤- اذن: داجازی په معنا سره او په اصطلاح کی ولی یا وصی چې له اووکلونو څخه دزیات عمر ماشوم ته د معاملی کولو اجازه ورکړی. په دی باره کی دافغانستان د مدنی قانون دوه پنځوسمه ۵۲ ماده وکتلی شی چې د ۱۳۵۵ هـ ش کال د مرغومی په پنځلسمه نیټه نافذ شوی و.

۵- غیابت: چې دیو غیر موجود شخص د مال د سرپرستی له پاره یو څوک وکیل مقرر شی.

اقتصادی حقوق:

داقتصادی هلوځلو دارزښت په هکله امام غزالی رحمه الله متوفی سنه ۵۰۵ هـ د خپل کتاب په پیل کی د قرآن کریم څو آیاتونه ذکر کړی دی او دا هغه آیاتونه دی چې په هغو کی الله تعالی بنیادم اقتصادی هلوځلو کولو ته هڅولی دی او پرده یې احسان کړی دی چې ورځ یې دده داقتصادی فعالیت له پاره ټاکلی ده. او په بل آیت کی الله تعالی اقتصاد ته نعمت ویلی دی، او دده د شکر کولو غوښتنه یې کړی ده. او په بل ایت کی یې دا اجازه ورکړی ده چې حتی د حج په سفر کی هم کولی شی اقتصادی کاروبار وکړی. او په بل آیت کی یې مسلمانانو ته حکم کړی دی چې په بین المللی اقتصاد او اقتصادی فعالیت لاس پوری کړی او روزی لاس ته راوړی.

بیا له دی څخه وروسته امام غزالی هغه احادیث او روایات ذکر کړی دی چې داقتصادی فعالیتونو د اهمیت په باره کی راغلی دی او ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: د ګناهونو یوه برخه د هغو فکرونو جزء ګرځوی چې د معیشت په لټه کی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولی شي.

او فرمایلي یې دي: هغه سوداګران چې په راکړه ورکړه کې سم چلن کوي له صادقینو او شهیدانو سره به محشور شي. امام غزالي په خپل کتاب کې له نبي کریم صلی الله علیه وسلم څخه یوه قصه نقل کړې ده چې یوه ورځ له خپلو صحابه کرامو سره ناست و چې یو پیاوړی ځوان یې ولید چې په اقتصادي کار اخته دی. د رسول الله صلی الله علیه وسلم ځینې یارانو د هغه ځوان په باره کې وویل: که چیرې دغه ځوان خپله ځواني د الله تعالی په عبادت کې مصرف کړې وای نو له اقتصادي فعالیت څخه به ورته غوره وای. نبي کریم صلی الله علیه وسلم دغو یارانو ته وفرمایل: داسې مه وایاست ځکه چې که دغه ځوان د دې له پاره کار کوي چې د نورو له احتیاج څخه نجات ومومئ یاد دی له پاره کار کوي چې خپل ضعیف مور او پلار د اولاد او تېر خپل اقتصادي ژوند تامین کړي، دا هم یو ډول د الله تعالی په لاره کې عبادت ګڼل کیږي، او که چیرې دی د دې له پاره دولت غونډ وي چې شتمن شي او پرنورو باندې مالي لوړتیا ترلاسه کړي نو بیا د شیطان په لاره درومي.

امام غزالي د ایاتونو او احادیثو له ذکرکولو څخه وروسته د اقتصادي هلوځلو د ارزښت په باره کې د بزرګانو لکه لقمان، سلمان او نورو نظریات هم ذکر کړي دي او ویلي یې دي: که چیرې زه تا د معیشت په لټه کې وینم نو داله دې څخه غوره ګڼم چې د جوماټ په کونج کې کښیني. (۱)

طاهر بن حسن خپل زوی عبدالله ته وصیت نامه ولیکله چې د هغې په دریم بند کې یې د اعتدال او نیک ګومان کولو تر عنوان لاندې داسې ویلي دي:

پدې ښه پوه شه چې په ژوندون کې اعتدال او اقتصاد لرل عزت پیدا کوي او د ګناهونو د ارتکاب په مقابل کې محکم حجاب دی، او ته نه شې کولای چې د خپل نفس ژغورنه

۱- مبادئ القانون ۱۰۰-۱-۱۰۱-۱۰۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکولی شي او خپل مقام وساتلی شي او ستا تولی چاري په سمه لاره برابري شي مگر داعتدال او اقتصاد تر سیوري لاندي. نو له همدي کبله ته په هر څه کي اعتدال کوه ځو ستا تولی چاري په ښه توگه ترسره شي، قوت به دي زیات شي او ستا درعیت عام او خاص به اصلاح شي، او دالله تعالی په باره کي باید ستا گومان نیک وي ځو ستا رعیت هم په سمه لاره رهي شي. اعتدال خپل خوي وگرځوه او کوښښ کوه چي اعتدال ستا دژوند په تولو چارو کي ستا لاربنود وي ځو پر تا باندي دالله تعالی نعمتونه تداوم ومومي.[۱]

دنوموړي دغه وصیت قرآني استناد لري، ځکه چي الله تعالی په تول ژوند کي او بیا په خاصه توگه په خوراک څښاک کي اسراف غندلی دی، داعتدال او اقتصاد يې امر او توصیه فرمایلی ده.

لکه فرمایلي يې دي: «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ».

(سوره ء اعراف ء آیت ۳۱)

ترجمه: *او خوري او څښي او اسراف مه کوئ تاسي، بیشکه چي الله تعالی مسرفان نه خوښوي.*

په مال کي اسراف هغه وخت تحقق مومي چي په حرامو چارو او شیانو کي لکه شراب، جواري، نشه يې څیزونه دسروزرو او سپینو زرو دظرفونو پر اخیستلو ولگولی شي. په حرام کار کي دمال لگول لږ وي او که ډیر اسراف گڼلی شي. دغه راز دمال او دولت ضائع کول که دځان له پاره وي او که دبل له پاره وي اسراف دی. او نبی کریم صلی الله علیه وسلم دمال له ابته کولو څخه ممانعت کړی دی. پداسي امورو کي زیات لگښت کول چي ضرورت ورته نه وي او دمال څښتن ته چندان گټه هم نه لري اسراف دی. یعني هغه څه چي الله تعالی داغوستلو، څښلو او خوړلو له پاره عطاء کړی دی له هغو څخه گټه واخلئ خو پدي شرط چي اسراف وريکی نه وي. داسراف معنا په یو شي کي له حد څخه تیریدل دی.

۱- المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲٤۷ مخ مصنف: شیخ ابو برهان

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا په څو ډوله دی: د مثال په ډول حلال حرام ګرځول، حلال پرېښودل او له حرامو څخه ګټنه أخیستل، چټي او حریصانه او له توپیر څخه پرته هر شی خوړل، له اشتهاء پرته خوراک کول، بې وخته خوړل، یا دومره لږ خوړل چې د جسماني روغتیا او د کارکولو د قوت له پاره بس والی نه کوی، یا داسی شی خوړل چې روغتیا ته زیانمن وی او داسی نور... د اسراف د کلیمی اطلاق او حکم پر دغو ټولو چارو باندی کولی شی. بې ځایه لګښت له دغو څخه یو توک دی. ځیني سلفو د دغه مبارک آیت د عمومي ګټورتیا په باره کې ویلي دی: جمع اللّه الطب کله فی نصف آیة» یعنی اللّه تعالی د طب ګرد علم د دغه آیت په نیمه برخه کې بیان او جمع کړی دی.

په اسلامي امت کې په اقتصادی علومو کې ستر متخصصین پوهان: فارابی متوفی سنه ۳۳۹هـ ۹۵۰م ابن مسکویه متوفی سنه ۴۲۱هـ ابن سینا متوفی ۴۲۸هـ ۱۰۳۷م، امام فخر رازی متوفی سنه ۶۰۶هـ ۱۲۰۹م، امام غزالی متوفی ۵۰۵هـ ۱۱۱۱م او خواجه نصیر الدین طوسی متوفی سنه ۶۷۲هـ ښودلی شوی دی.

اقتصاد د هر مسلمان په ژوند کې د عزت او شرف سبب او وسیله ده، امام رازی په خپل تفسیر کې د بقری د سورت د دوه سوه نولسم ۲۱۹-آیت: ویسئلونک ماذا ینفقون قل العفوط» ترجمه: او دوی له تا څخه پوښتنه کوی چې دوی له خپل مال څخه د اللّه په لاره کې څومره نفقه کړی؟ ورته ووایه هغه چې ستا له ضرورت څخه اضافه وی. په تفسیر کې ویلی دی:

اللّه تعالی په دغه مبارک آیت کې خلکو ته تعلیم ورکړی دی او د نفقې په باره کې یې ښودنه ورته کړې ده او خپل پیغمبر ته یې فرمایلی دی:

«وَ آتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِيْنَ وَ ابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا، اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْا اِخْوَانَ الشَّيَاطِيْنِ وَ كَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا» (داسراء سورت ۲۶-۲۷ ایاتونه، ۱۵ سپاره، ۱۷ سورت)

ترجمه: *او ورکوه ای بنده! خاوند د خپلوی ته حق د هغه او مسکین بې وزلی ته او لاروی مسافر ته د*

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه حق ورکوه او اسراف مه کوه! په اسراف کولو سره بیشکه چې اسراف کوونکي دي دوی ورونه دشیطان.

او بیايې یو آیت وروسته ورپسې فرمایلي دي:

«ولا تجعل يدك مغلولة الى عنقك ولا تبسطها كل البسط فتقعد ملوما محسورا»

(داسراء سورت ۲۹ - آیت ۱۵ سپاره - ۱۷ سورت)

ترجمه: *او مه نیسه لاس خپل تړلی شوی ترغاړې دتاپورې یعني شومتیا مه کوه او مه یې غځوه په بیخي غځولو سره نو کښینې به ته ملامت کړی شوی بې ماله پښیمانه شوی. یعني اسراف مه کوه.*

همدارنګه الله تعالی دمسلمانانو ستاینه کړې او داسې یې فرمایلي دي:

«والذين اذا انفقوا لم يسرفوا ولم يقتروا وكان بين ذلك قواما»

(الفرقان سورت ٦٧ - آیت ۱۹ سپاره ۲۵ سورت)

ترجمه: *او د رحمن الله بندګان هغه کسان دي کله چې نفقه یعني لګښت کوي د مال خپل نو نه اسراف کوي او نه تنګي شومتیا اووي دغه ورکړه ددوی په منځ د اسراف او تقصیر کې میانه حاله.*

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي: کله چې تاسې څه لرې نو لومړې پخپله استفاده ورڅخه وکړئ بیا وروسته دخپلې پالنې لاندې وګړو، کهول او نژدې خپلوانو ته یې ورکړې او په همدغه ترتیب سره هغه ولګوئ. (۱)

دغه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

بهترینه ورکړه او بخشش هغه دي چې د انسان د هغه له ورکړې وروسته بې حاجته پاتې شي. (۲)

له جابر بن عتبه رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې ویلي یې دي:

---

۱ - المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲٤۹ مخ

۲ - الحلال و الحرام، یوسف قرضاوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت چې ما دنبي کريم صلی الله عليه وسلم خدمت کاوه يو سړی راغی او نبي صلی الله عليه وسلم ته يې دچرګی دهګۍ په اندازه سره زر راوړل او ويې ويل: ای دالله تعالی رسوله! دغه دصدقې په توګه له ما څخه قبوله کړه، په الله مې دې قسم وی چې له دی څخه پرته نور هيڅ نه لرم. پيغمبر صلی الله عليه وسلم مخ ور څخه وګرځاوه، هغه سړی بيا مخې ته ورغی او په ټينګار سره يې ورته وويل: ای دالله رسوله! دا راڅخه قبوله کړه. نبي کريم صلی الله عليه وسلم هغه ورڅخه واخيست او داسې يې ايسته ګوزار کړ چې که دې پرې لګيدلی وای نو ارومرو به يې خوږ کړی وای او بيا يې وفرمايل:

« له تاسې څخه يو شخص خپل ټول ما راوړی او خپل ځان ته هيڅ هم پری نږدی او بيا ناست وی له خلکو څخه مرسته غواړی. تاسې بايد پوه شی چې بخشش او احسان پکار دی چې په غنا سره وکړای شی. دا خپل راوړی سره زر او چت کړه زه اړتيا ورته نه لرم.»(۱)

له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه روايت شوی دی چې ديو کال دا ذوقې زيرمه کولو اجازه يې کړی ده. حکما وويلی دی: له اړتيا څخه زيات هغه دی چې له افراط او تفريط څخه خالي وی، زيات بخشش کول اسراف او تبذير دی، او لږ بخشش کول شومتيا او امساک، مګر منځومی حالت، رعايت، عدالت او فضيلت دی. او دالله تعالی ددی فرمان چې قل العفو مقصد هم همدغه حد وسط رعايت کول دی. داسلامی شريعت مدار ددغه چلن په رعايت مبني، او ديهودو دشريعت اساس او بنسټ پر سختی کولو او عدم بخشش کينبودل شوی دی، او دمسيح دشريعت تادو پر اسانتياده او داسلام دمبين دين پر منځومی حالت او اعتدال بناء دی.

د شيعه مذهب فقهاو او څيړونکو په اسلام کی د اقتصادی حق د ثبوت په باره کی تفصيلی ليکنی کړی دی چې يوه بيلګه يې دلته وړاندی کوم:

۱- تفسير معالم التنزيل ٦ ټوک ٥١ مخ مصنف امام رازی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې د حقوقو د آزادۍ له جملې څخه يوه هم د اقتصادي آزادۍ حق دی. پدې معنا چې وګړي ټول د ځان له پاره د کار په انتخابولو د هستوګنې او مسکن په ټاکلو کې، د دولت او پنګې په لاس ته راوړلو او د هغې په لګښت کې آزاد دي. له همدې امله اسلام هيچا ته هم اجازه نه ورکوي چې د چا د اقتصادي ګټو او کار مزاحم شي او يا يې د داسې کار په کولو وګوماري چې دی له هغه څخه کرکه کوي، او په زړه کې مينه ورسره نه لري. او نه دا حق لري چې د چا په شتو او ګټلي مال کې د ځان له پاره ټاکلې ونډه مقرر کړي، او يا پر لګښت کې بنديز پرې ولګوي: مګر هغه چې اسلام پرې باندې مقرر کړې وي.

ګردو، وګړو ته د ښارو ځمکو په آبادولو کې اجازه ورکول، له انفالو او معادنو څخه د هرچا ګټه اخيستل په ډاګه ددې خبرې څرګند دليل دی چې اسلام هرچا ته اقتصادي آزادي ورکړې ده. مګر دغه آزادي له هغو ضوابطو او مقرراتو سره هيڅ منافات نه لري چې اسلام په اقتصادي ډګر کې د ګډوډۍ او هرج و مرج د مخنيوي په خاطر وضع کړي دي. او پدې هکله د پاملرنې وړ خبره دا ده چې په اقتصادي آزادۍ کې په اسلامي کې د نارينه او ښځې په منځ کې هيڅ توپير نشته بلکې ښځې هم په هماغه ډول په اقتصادي ډګر کې د مالکيت له ګردو حقوقو څخه په بشپړه آزادۍ سره ګټه اخيستلې شي، او د دوی ميړونه د دوی له اجازې څخه پرته د تصرف هيڅ حق نه لري او ښځه د خپل مال که د مهر وي که د وراثت وي او که په سوداګرۍ يې ګټلي وي په زيرمه کولو او لګولو کې بشپړه شرعي آزادي لري. پداسې حال کې چې په نورو ادیانو کې يا خو ښځه بيخي له دغه حق څخه محرومه ده او يا هم محدوده آزادي ورته ورکړای شوې ده.

دغه راز د اسلام په حقوقي مکتب کې د کسب او کار کولو آزادي په رسميت پيژندلې شوې ده. هر څوک کولې شي په آزاده توګه ځان ته د خپلې خوښې کار او کسب وټاکي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مشروع لارو چارو څخه خپلې اقتصادي اړتياوې پوره او تأمين کړي، او هر کسب او کار چې اسلام ورته روا کړی دی کولی يې شي پر ته له داسې چارو څخه چې ښا خو په ډاگه سره ټولنې ته زيانمن وي او يا په اسلام کې د هغه کول ممنوع وي.[۱]

نتيجه

د قرآن مجيد له هدايا تو او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم له احاديثو او د سلفو علماو او د اسلامي اقتصاد پوهانو له نظرياتو څخه دا خبره څرگنديږي چې د اسلام هدف اقتصاد او اعتدال دی او اسلام شومتيا، امساک او د دې ضد اسراف دژوند په ټولو چارو کې مردود گڼلي دي، او پر داسې اقتصاد باندې ټينگار کوي چې په خپله د عدالت او اعتدال پر معنا دی.

د انتقام په پر تله عفوه

کوم خوند چې په ښښنه کې ده په انتقام کې نشته

عفو عربي کليمه ده چې په لغت کې له گناه څخه د تيريدلو او له مجازات څخه صرف نظر کولو په معنا دی. او د ښښنې په معنا هم راغلې ده.[۲]

د عفوې اصطلاحي معنا: د عفوې لغوي او اصطلاحي معناوې په خپل منځ کې تداخل سر د لري. فرهنگ عميد د عفوې په لغوي او اصطلاحي معناو کې پورتنۍ تعريف ته ورته

۱- د امام مسلم په روايت

۲- د طبراني، ابوداود او حاکم په روايت

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعریف کړی دی.
دقرآن مجید او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له تلپاتی تعالیمو او د نیکو سلفو له کړ نچاري او چلن څخه په ډاګه څرګندیږی چی د اسلام مبین دین بنبنه له بدل اخیستلو څخه غوره ګڼلی ده او له تیریدنی او بښنی څخه په متعددو حالاتو کی استفاده شوی ده، که چیری دا پرتیا او مصلحت پر اساس کله ناکله انتقام أخیستلی شوی وی هغه عمومی جنبه نه لری په حدیث کی راغلی دی:
ترخومره چی کولی شئ د حدودو اجراء له مسلمانانو څخه وژغوری؛ ځکه د دې پرځای چی امام المسلمین او امیرالمؤمنین په سزاورکولو کی خطائی وکړی دا غوره ده چی په عفو کولو کی خطائی وکړي.
امام غزالی پدی اړوند ویلی دی: که چیری ګناه کوونکی بښل کیږی پروانه لری مګر مهمه داده چی بی ګناه په ناحقه مجازات شی، یعنی سزاورکړای شی. په هر صورت له قرآنی ایاتونو، نبوی سنتو او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کړنو څخه دا په ډاګه څرګندیږی چی عفو پر انتقام مقدمه ده چی دادی څو آیاتونه د نمونی په ډول د لته له قرآن مجید څخه راوړلی شی:

- «فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ.»

(دبقری سورت ۳۷ آیت - لومړی سپاره)

ترجمه: *پس زده کړی آدم له پروردګار خپل څو کلیمی پس رجوع وکړه الله تعالی پر هغه باندی په رحمت خپل سره.*

او فرمایلی یې دی:

- «ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.»

(دبقری سوره ۲۵ آیت - لومړی سپاره)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: بیا عفو وکړه مونږ له تاسي څخه وروسته د خوسي له دغه عبادت کولو څخه د پاره ددي چي تاسي شکر وکړئ.

او فرمایلي يي دي:

- «فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا حَتى يَأْتِيَ اللهُ بِأَمْرِهِ.»

(دبقـري سـورة - ۱۰۹ آيت - لومـړی سپاره)

ترجمه: پس عفوه وکړی دوی ته او مخ تری وګرځوئ تر هغه پوری چي راولیږی الله تعالی امر خپل، په جهاد یا په جزیه اخیستلو له دوی څخه.

او فرمایلي يي دي:

- «فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَ عَفَا عَنْكُمْ.»

(بقره ۱۸۷ آيت - دويمه سپاره)

ترجمه: پس رجوع يي په رحمت سره وکړه پر تاسي باندی او عفوه يي وکړه له تاسي څخه.

او فرمایلي يي دي:

- «وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَ الْعَافِينَ عَنَ النَّاسِ وَاللهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ.»

(د آل عمران سوره - ۱۳٤ آيت - ٤ سپاره)

ترجمه: او چي څغمونکي د قهر دی سره له قدرته او عفوه کوونکي دي. له خلقو چي زیاتي او ظلم پری وکړی او الله خوښوی نیکي کوونکي.

او فرمایلي يي دي:

- «وَ لَقَدْ عَفَا عَنْهُمْ.»

(د آل عمران سورة - ۱۵۵ آيت - ٤ سپاره)

ترجمه: او خامخا په تحقیق عفوه کړی ده الله له دوی نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او فرمايلي يې دي:

- «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيْظَ الْقَلْبِ لَا انْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْلَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ.»

(د آل عمران سورة - ۵۹ آيت - ٤ سپاره)

ترجمه: نو يوازې په سبب د رحمت د الله نرمي کوې ته دوی ته او که وې ای محمده! بدخوی سخت زړه لرونکې هرو مرو به خواره او تار په تار شوی وو دوی له چاپيره ستا څخه، نو عفوه وکړه له دوی نه او دوی ته له الله مغفرت وغواړه، او په او په ځينې کارونو کولو کې مشوره وغواړه له دوی نه.

او فرمايلي يې دي:

- «اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيْرًا.»

(د نساء سورة - ۱٤۹ آيت - ٦ سپاره - ٤ سورة)

ترجمه: که تاسې خير ښکاره کوئ يا پټوئ دغه خير يا عفوه کوئ له بدئ څخه نو بيشکه الله هم دی ښه عفوه کوونکې ښه قادر.

او فرمايلي يې دي:

- «فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اصْفَحْ اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ.»

(د مائده سورة ۱۰۱ - آيت ۷ سپاره - ۵ سورة)

ترجمه: پس عفوه وکړه له دوی نه او مخ وګرځوه د دوی له سزانه بيشکه چې الله خوښوی احسان کوونکې.

او فرمايلي يې دي:

- «عَفَا اللهُ عَنْهَا.»

(د مائده سورة - ۱۳ آيت - ٦ سپاره ۵ سورة)

ترجمه: عفوه کړې ده الله له هغو تيرو پوښتنو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کی عفوه پر انتقام مقدم ده او نور ډیر آیاتو نه هم په دی باره کی موجود دی چی عفوه له انتقام څخه غوره ده، او که په ځینی حالاتو کی عفوه او تیریدنه راغلی نه وی هغه هم د انتقام بنه نه لری، بلکی هغه د مصلحت غوښتنه ده. ځکه چی اسلام عفوی ته پر انتقام ترجیح ورکوی. او د اسلام دین د عفوی دین دی نه د انتقام اخیستلو.

د انتقام په مقابل کی د عفوی په باره کی د پیغمبر «صلی الله علیه وسلم» سیرت

نبی کریم صلی الله علیه وسلم زښته زیاته عفوه او تیریدنه لرله چی دادی دلته د هغه د عفوی څو نمونی د نورو د تعلیم په خاطر وړاندی کولی شی:

هبار بن اسود د رسول الله صلی الله علیه وسلم لور حضرت زینب هغه مهال په نیزه ووهله چی هغی له مکی مکرمی څخه مدینی منوری ته هجرت کاوه، چی د هبار د دغو وهلو له امله بی بی زینب پداسی حال کی له اوښ څخه پر ځمکه پریوتله چی اولاد یې په نس و، او د غورځیدو په سبب یې زوی ضائع کړ، او د اولاد د زیان کولو له امله زښته ډیره وینه ورڅخه لاړه چی د زیاتی وینی تللو په سبب په خپله بی بی زینب رضی الله عنها هم شپږ کلونه وروسته وفات شوه.

رسول الله صلی الله علیه وسلم د هبار پدی عمل ډیر په غصه شو او اعلان یې وکړ چا چی هبار وواژه وینه یې هدر ده. او ویې فرمایل: «هبار مو چی هر چیرته ونیوه په اور کی یې ژوندی وسوځوئ، مگر بیا یې وروسته وفرمایل: په اور یې مه سوځوئ ځکه چی د اور خالق الله دی او الله تعالی پر اور باندی سوځول کوی، مگر که چیری مو هغه ونیوه نو هرو مرو یې قتل کړئ.

خو هبار ونه نیولی شو او د مکی له فتح څخه وروسته یې ایمان راووړ، او رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه ته په خطاب کی وویل: «ای هباره! ځه ما ته وبښلی او معافی می درته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړه او الله تعالی پرتا باندی احسان وکړ چی تا ته یې د اسلام په لاره د تللو هدایت وکړ.^(۱) او بیا وروسته نبی کریم صلی الله علیه وسلم د مکی خلکو ته عمومی عفوه اعلان کړه.

د قدرت په مهال کی عفوه څومره ښه ده! څومره لویه اراده چی د کینی او انتقام له حدودو څخه په تیریدو سره د انسانیت د کمال له مقام څخه هم هسکه لاړه. دا هغه قریش وو چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم دوژلو پریکړه یی کړی وه. او دا هغه قریش وو چی د یارلس کلونه یې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم او د ده یارانو ته تکلیفونه رسول. دا هغه قریش وو چی په بدر، احد او احزاب کی د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خلاف جنګ ته راغلی وو، او په غزوه خندق کی یې له خپلو یارانو سره کلا بند کړی و او د عربو ټول قبائل یې د ده په خلاف په دغه جنګ کی راغونډ کړی وو. دا هغه قریش وو چی که وس یې رسیدلی وای چی حضرت محمد صلی الله علیه وسلم قتل کړی او ټکړی ټکړی یې کړی نو داسی به یې هرو مرو کړی وای او یوه شیبه به یې هم ډیل نه وای کړی.

خو اوس د مکی د فتح په مهال په سنه ۸هـ ۶۳۱م کی ټول د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په ولکه او اختیار کی دی، مرګ او ژوند یې د ده په فرمان پوری تړلی و د ده لس زره ځواکمن فوځ کولی شوای چی په یوه شیبه کی مکه ویجاړه او ټول هستوګنی یې له منځه یوسی. مګر محمد صلی الله علیه وسلم د الله تعالی پیغمبر دی او د ده استاذی او رسول دی. او هغه داسی څوک نه و چی د ښمنی کوونکی او غوښتونکی وی یا وغواړی چی د غه شومه او ناوړه مفکوره په خلکو کی تبارز وکړی، هغه ظالم او ځان غوښتونکی نه و. الله تعالی هغه ته پر د ښمنانو برلاسی ورکړه مګر ده خپلو د ښمنانو ته عفوه وکړه چی پدی توګه

---

۱ - حیات محمد (ص) ۵۷۲-۵۷۶ مخونه مصنف: محمد حسین هیکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښیګړي، وفا او عظمت هغه مقام ته ورسیده چې هیڅ کس ورته رسیدلی نه شي.
دمکې په فتح کې حضرت محد صلی الله علیه وسلم صرف اوولس ۱۷ کسان له خپلې عفوې څخه محروم کړل او مکې ته دننوتو په مهال کې یې فرمان صادر کړی وچې مسلمانان په هر ځای کې هغوی بیا مومي که څه هم ځانونه یې د کعبې په پردو پورې ځوړند کړي وي باید قتل یې کړي. حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دغه فرمان دغوصې او کینې له امله صادر کړی نه و، ځکه چې هغه کینه بیخي نه پیژندله، مګر دغه وګړي دخورا ستر خیانت مرتکب شوي وو چې وژل یې لازم ګڼل. مګر سره له دې هم دهغوی زیات شمیر یې معاف کړل. (۱)
دغه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم ددومة الجندل دپاچا اکیدر له جرم او ګناه څخه تیریږي لکه چې نامتو اسلامي مؤرخ ابن اسحق ویلي دي:
حضرت خالد رضی الله عنه اکیدر د رسول الله صلی الله علیه وسلم حضور ته لاس تړلی وړاندې کړ، مګر رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغه له وژلو څخه صرف نظر وکړ او دجزیه په ورکولو سره یې له هغه سره سوله وکړه. (۲)
دغه راز دخیبر په غزا کې په ۷ هـ ۶۳۰م کې یوې یهودي ښځې چې زینب بنت حارث نومیده او دسلام ابن مشکم میرمن وه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دپسه په غوښه کې زهر ګډ کړي ؤ، چې رسول الله صلی الله ونه خوړه، حضرت محمد صلی الله علیه وسلم هغه معاف کړه مګر په دغه میلمستیا کې ورسره ملګری یو جلیل القدر صحابي حضرت بشر بن براء ددغې زهرجنې غوښې دخوړلو له امله په دریمه ورځ شهید شو چې بیا

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۲ ص ۳۹، مصنف: شیخ حر عاملي. په لنډیز سره
۲- تهذیب سیرت ابن هشام ۲۳۲ مخ، سنن ابی داود ج ۲ ص ٥٤٥ باب فی اخذ الجزیة

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبي کريم صلی الله عليه وسلم دهغه په قصاص کی زينب بنت حارث يهودي ووژله.[۱]
داسلامي امت له پخوانيو زعيمانو څخه يو هم دافغانستان نامتو زعيم احمد شاه باباؤ، پدی باندی تاريخ پوهان ټول متفق دی چی احمدشاه يو متقي او پرهيزګار حاکم تير شوی دی. نوموړی پر خپل نفس حاکم او له اخلاقي رذائلو څخه پاک و او دانسان وژنی مينه يې نه لرله.

دغه راز تاريخ پوهانو ويلي دی چی کله احمدشاه بابا لاهور ته لاړ نو هلته دمرهټيانو هندوانو يو شخص چی دملهاروراکوله پلوه دملتان والي ټاکلی شوی و غازيانو ونيو او احمدشاه باباته يې ځنځير زولانه وړاندی کړ، احمدشاه دراني چی يو جرم بښونکی، او عيب پټوونکی ميړنی پاچاو نو د خپلی فطری ميړاني او ځوانمردی په مقتضاد نوموړی کافر له قتل کولو څخه تير شو او هغه يې روغ رمټ خپل هيواد ته وليږه او پخپله هم دخپلو امراو او دفوځونو دمشرانو په ګډون دوآبه ته رهی شو لکه چی يو شاعر ويلي دی:

ز لاهور کوسِ عزيمت نواخت به سوی دوآبه علم بر افراخت[۲]

او دهمدغه کتاب له ٦١٢ مخ څخه معلوميږی چی دنصير خان بلوڅ مور له خپلو رئيسانو او دبلوچستان له معتبرو سپين روبوسره د احمدشاه بابا حضورته دخپل زوی دپښيمانتيا داظهار له پاره دهغه له ندامت نامی سره راغله چی دهغی ندامت نامی څو بيتونه په لاندی کرښو کی وړآندی کولی شی:

ګناهی که کردم زنا داني است سر انجام ناداني پشيماني است
همين دفعه بخشد ګناهم اګر زحکمش نه پيچم ازين بعد سر

۱ – تهذيب سيرت ابن هشام ۱۸٦ مخ، صحيح البخاري دويم ټوک کتاب المغازي باب غزوة خيبر ٦١٠، قسطلاني او زرکشي ويلي دی: دمړ شوی صحابي نوم براء بن معرورو، والله علم

۲ – افغانستان په وروستيو پنځو پيړيو کی دريم ټوک ۱۳٤ مخ مصنف محمد صديق فرهنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنم خدمت بندگانش مـدام نیایم به اخـلاص کیـش قـیام

له دې کبله چې احمدشاه بابا دراني دخپلې فطري مېړانې په مقتضا هیڅوک هم له خپلې مهرباني څخه نه محروموله، او دهیله منو نااميدي یې دمېړانې او مسلمانې خلاف ګڼله دمیر محمد نصیر خان بلوڅ التماس یې قبول کړ او دهغه له تقصیر څخه تیر شو او دهغه جرمونه یې ورته معاف کړل او هم یې دهغه ټول استاذي وبښل او ټول یې دبلوڅی قلات کلا ته ولیږل او ټولو بلوڅو ته یې دپاچا له پلوه دځان او مال دامن زیرې ورکړ.

امنیت مصئونیت راولي

په کوم ځای کې چې امنیت قائم او ټینګ شي هلته بنسټیز مصئونیت را دروي او مصئونیت ټل دامنیت تابع وي؛ که چیرې دامنیت ارکان ګډوډ شي مصئونیت هم په بې نظمۍ بدلیږي، له همدې کبله همدا امنیت دی چې داسلامي شریعت دپنځو مهمو اصولو دین، ځان، مال، شرف او ناموس او عقل مصئونیت منځته راوړي، او اسلام دهمدغو پنځو اصولو دساتنې او څارنې کوشش کوي، دا ځکه چې ددغو پنځو اصولو ساتنه او څارنه په ژوند کې مصئونیت راولي. او ددین څارنه، ددین کلیمه دهغې په پراخه معنا سره ده چې دژوند ټولې چارې لکه تجارت، اقتصاد، فرهنګ او نورې ټولې ټولنیزې چارې پکې را دروي.

لکه څرنګه چې ما وویل مصئونیت دامنیت زیږنده ده، دمجازاتو، حدودو او قصاص تطبیق دهمدغو پنځوګونو اصولو دساتنې په مبنا ولاړ دي، او په حدیث شریف کې راغلي دي چې له حضر موت څخه به ایکې یو سړی او یا ښځه کعبې ته راتلله طواف به یې وکړ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیر ته به هم تنها تلله او له هیڅ شي څخه به نه ویریده. او په بل حدیث کی راغلی دی چی یو سړی به د یمن له هیواد څخه حجاز ته یوازی ته او په داسی حال کی چی طواف به یې هم وکړ او هیڅ ویره او اندیښنه به یې نه کوله ځکه چی امنیت قائم و خپل دین، ځان، مال او ناموس یې مصئون وو، مګر که چیرې امنیت نه وی مصئونیت بیخی وجود نه لری. د اسلام د مبین دین شریعت د غو تعمیری اهدافو ته د رسیدو په خاطر یو لړ وسائل تجویز کړی دی څو له هغو څخه په استفاده کولو سره د پنځوګونو اصولو ساتنه وکړای شي. (١)

په همدی اساس جهاد، د دین د حفاظت له پاره، قصاص د نفس د حفاظت له پاره، د شرابو تحریم د عقل د سلامتی د تأمین په خاطر، د زنا او قذف د حدودو اجراء د آبرو د تحفظ په خاطر او د غلا د حد اجراء د مال د ساتنی او حراست په خاطر مشروع شوی دی. (٢)

او له دی امله چی امنیت او بیا وروسته مصئونیت د سولی او جنګی متارکی له لاری کیدلی شی چی تامین شی. همدا وجه وه چی د اسلام دویم خلیفه امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه د حضرت عبیده بن جراح رضی الله عنه چی دده والی و مرستی ته لاړ څو بیت المقدس د سولی له لاری فتح کړی، څو امنیت او مصئونیت بیر ته هغه سیمی ته راولی. ځکه چی د بیت المقدس هستوګنو نصرانیانو د خلیفه نوموړی والی ته داوړاندیز وکړ چی تر څو په خپله خلیفه رانه شی له بل هیچا سره به هم موږ د سولی تړون لاس لیک نه کوو، هماغه وچی په سنه ١٦ هـ کی له سنه ٦٣٧ مسیحی کال سره سم په خپله حضرت عمر رضی الله عنه پر آس باندی سور فلسطین ته لاړ او د سولی تړون یې په خپله ورسره لاس لیک کړ او په هغه چاپیریال کی یې بیر ته امنیت او مصئونیت اعاده کړ. د همدغو علتونو له مخی موږ وینو چی د نړی د ګردو هیوادونو اسلامی وی او که غیر اسلامی

١ - فی ظلال سورة التوبه ١١٠ مخ مصنف ډاکتر عبدالله عزام شهید
٢ - الوجیز فی اصول الفقه ٢٣٦ مخ د ډاکتر عبدالکریم زیدان تصنیف

(c) ketabton.com: The Digital Library

د گردو په اساسي قوانينو کې د دين د ساتنې او د مذهبي شعار ادا ء کولو، د نفس، مال، ناموس عقل او آبرو د خوندي ساتلو له پاره ځانګړي تدابير وضع کړي دي، او د دوی د ځارنې له پاره يې ډاګيزې قانوني مادې تجويز کړي دي. چې د هغو له جملې څخه کولی شو د مثال په ډول د افغانستان د سنه ۱۳۴۳ د تلې د مياشتې د نهمې نېټې د اساسي قانون او له هغه څخه د مخه د سنه ۱۳۱۰ هـ ش کال اصول اساسي، او د داود خان د عصر د ۱۳۵٦، په دغو ګردو کې د خلکو د اساسي حقوقو په فصلونو کې د دولتونو تضمينات موجود دي چې په هغو کې ويل شوي دي چې دولت د امنيت او مصئونيت د ساتنې ذمه وار دي.

او دا له دې کبله چې مصئونيت د امنيت له تأمين څخه پر ته را تللی نه شي او امنيت هغه مهال د عمل په ډګر کې پيل کيږي چې خلک د سولې، پخولاينې او سوکالې په فضا کې ژوند وکړي.

حضرت عدي بن حاتم رضي الله عنه متوفی سنه ٦٧هـ ٦٧۰م يوځل له نبي کريم صلی الله عليه وسلم سره ناست ؤ چې دوه کسان نبي عليه الصلاة والسلام ته راغلل، يو تن له فقر او بې وزلې څخه شکايت وکړ او هغه بل له عدم امنيت څخه او د مصئونيت له فقدان څخه. حضرت عدي د دغه ډول خبرو له اوريدلو څخه زړه تنګی شو او له ځان سره وايي: د دغه دين چې مونږ يې پيروان يو د ښه والي او غوره والي څه اوصاف لري، پداسې حال کې چې ټول فقيران دي او نه شي کولای چې د مدينې امنيت تأمين کړي. رسول الله صلی الله عليه وسلم عدي ته وکتل او پوه شو ځکه چې د هغه ښه بدله شوې وه نو ورته ويې فرمايل: ای عدي؛ د حيره د سيمې په باره کې معلومات لرې؟ حضرت عدي په ځواب کې وويل: د حيره په باره کې مې اوريدلي دي مګر په خپلو سترګو مې ليدلې نه ده. نبي کريم صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل: که ژوندی وې او عمر دې اوږد شو، نو ډاډه اوسه هرومرو به

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ښځه ووينې چې ايکې يوازې به له حيره څخه راشي او له کعبې څخه به طواف وکړي ، او په ټوله لاره کې به د سفر په اوږدو کې له الله تعالى څخه پرته له بل هيچا څخه نه ويريږي .

حضرت عدي باورنه کاوه . نومړي وايي : له ځان سره مې وويل : چيرته به وي دطئ دقبيلې غله . هغه بدمرغه او ټيټ فطرتي چې انسان ديو درهم له پاره چې په جيب کې يې وي وژني . او که پيسې ونه لري نو لباس او څپلۍ ورڅخه تروړي او خوشاله وي چې مال يې ترلاسه کړي دي . نو ما وويل : هغه مهال چې هاغه ښځه به له دومره لرې واټن څخه راځي او دکعبې له طواف کولو څخه به وروسته بيا يوازې ځي اوله الله تعالى څخه پرته به له بل هيچا څخه هم نه ويريږي نو غله اودلارې شوکماران به چيرته وي ؟ نبي کريم صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل :

او که چيرې ژوند وي نوو به گورې چې دايران دپاچا کسرى خزانې به څرنگ دمسلمانانو په ولکه کې لويږي ؟ حضرت عدي وويل : دهرمز دزوی دکسرى خزانې ؟!! ورته ويې فرمايل : هو دکسرى بن هرمز خزانې . هرومرو به دکسرى خزانې دمسلمانانو په ولکه کې راځي او دجهاد په لاره کې به مصرف کيږي ، او که چيرې ته ژوندې پاتې شوې هرومرو به وگورې چې يو کس به خپل موټې له سروزرو يا سپينو زرو څخه ډک کړي وي او په خلکو کې به نارې وهي چې که دچا دغه مال ته اړتيا وي رادې شي چې زه يې ورکړم ، مگر هيڅوک به هم نه پيدا کيږي .

حضرت عدي وايي : رښتيا هم بيا ما په خپل ژوند کې په خپلو سترگو وليدل چې يوې ښځې ايکې يوازې دکعبې طواف کاوه او له الله تعالى څخه پرته له بل هيچا څخه نه ويريده . او زه په تاسې کې له هغو کسانو څخه يم چې مونږ دکسرى دخزانو وروته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرانستل، او که تاسې ژوندي وئ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ریمه خبره به هم هرو مرو، ووینئ چې متحققه او ثابته شي.

دامیر المؤمنین حضرت عمر رضي الله عنه زمانه راغله او یو کس یې دافریقا په امارت وګوماره چې یحیی بن سعید نومیده او دافریقا زکاة یې جمع کړ او بیا یې یوه میاشت پر له پسې اعلان کاوه چې که څوک پیسو ته اړتیا لري رادې شي او دغه مال دې واخلي، مګر هیڅوک هم داسې پیدا نه شو چې مسکین وي او مال ورځخه واخلي، له همدې امله خلیفه خپل دافریقا والي ته ولیکل او حکم یې ورته وکړ چې په دغو روپیو مریونه واخلي او دالله په لاره کې یې ازاد کړي.

په پورتني بیان کې مونږ ښکاره ولیدل چې لیاري څرنګ په أمن وي، او د تلو را تلو مصئونیت یې منځته راوړي و او خلکو له اندیښنې او سرخوګې پرته په سوکالۍ ژوند کاوه. او کله چې د سنه ۱۳۵٦ کال دافغانستان دجمهوري دولت أساسي قانون مطالعه کړای شي، په هغه کې دحکومت دوظائفو په پنځم فصل یو نوي یمه ۹۱ ماده کې لیکلي شوي دي: دعمومي امن او نظم د تأمین په خاطر لازم تدبیرونه ونیول. دغه راز په پنځم فصل کې یې راغلي دي: دقانون له احکامو سره سم دهرډول فساد دله منځه وړلو له پاره لازم او اغیزمن تدبیرونه نیول.

هر هیواد دخپلو خلکو دژوند په ټولو اړخونو کې دامنیت او مصئونیت دساتلو په خاطر لازم تدبیرونه نیسي، او داستخباراتي مراکزو پراخه تشکیلات او دملي امنیت دانجمنونو جوړول دکورنی او بهرنی مصئونیت دتأمین په خاطر وي، او له فساد سره دمبارزې په لاره کې غټې غټې بودیجې لګولې کیږي. له همدې کبله مونږ ګورو چې په اسلام کې قصاص خاص او ځانګړی ارزښت لري لکه چې الله تعالی فرمایلې دي:

«وَ لَكُمْ فِيْ الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا وُلِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(دبقری سورة - ۱۷۹ آیت - دویمه سپاره)

ترجمه: *او تاسی ته په قصاص کی لوی ژوند دی ای عقلمندانو! ددی له پاره چی له ناحقه قتل څخه ځان وساتئ.*

که څه هم په ظاهره کی دقصاص حکم دروند معلومیږی مگر عقلمند وگړی پوهیږی چی په حقیقت کی دغه الهی حکم دلوی ژوندون سبب دی. دا ځکه چی دقصاص له ویری څخه خلک دیوبل له وژلو څخه ځان ژغوری چی پدی صورت کی قاتل او مقتول دواړه مأمون او مصئون پاتی کیږي او دقصاص له ویری څخه دمعنوی ویری نه همږینه سره نه تویوي او فساد نه کوی له یو بل څخه ډاډه او مصئون وی. دجاهلیت په زمانه کی به عربو تل دقاتل او غیر قاتل ترمنځ توپیر نه کاوه؛ بلکی دمقتول وارثانو ته به چی دقاتل دقبیلې هرڅوک په لاس ورغی هغه به قتل کاوه، او دیو قتل په وجه به له دواړو خواو څخه څوکسان تلف کیدل. پداسی حال کی چی که قاتل قصاص شی نو معلومه خبره ده چی دومره ډیر قتلان بیا نه کیږی او نفسونه، نه ابته کیږی. چی له همدی کبله دامعنا هم لری چی دقاتل په باره کی قصاص اخروی ژوند او تلپاتی ډاډ دی.

نو دا خبره په څرگنده توگه ثابته شوه چی قصاص دأمن دتامین او دځان، او دخلکو دژوندون دامان په خاطر مشروع شوی دی، او دغه قصاص دبدن په نورو اندامونو کی هم له هغو معیارونو سره سم داجراء وړ دی چی فقهاؤ تاکلی دی. او دنورو هغو ادیانو په پرتله چی دبشر په لاسونو جوړ شوی دی داسلام مقدس دین امنیت ته زیاته پاملرنه کړی ده او دهغه له پاره یې اصول او قواعد او ځانگړی اسالیب وضع کړی دی چی دهغو له بارزو نمونو څخه یوه هم له مکی څخه مدینی منوری ته درسول الله صلی الله علیه وسلم دهجرت نیکمرغه نوښت دی.

کله چی مونږ دنبی کریم صلی الله علیه وسلم دبرنامی جوړولو مبادی ؤ او قواعدو مطالعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوو نو دې نتیجې ته رسیږو چې مونږ ته یې دا تعلیم راکړی او راته فرمایلي یې دي: چې مونږ باید په ژوند کې هیڅ قول او فعل له نخچې او برنامې پرته ونه کړو. او له نظم او نسق څخه سترګې پټې نه کړو، او بیا په خاصه توګه د ژوند له اسبابو او لوازمو څخه صرف نظر کول د اسلام په قاموس کې وجود نه لري. نو له همدې امله مقصد ته د رسیدو له پاره باید په اسبابو لاس پوري کړي شي، او د ژوند له خطرونو څخه په ډکه لاره په هوښیار تیا سره ګام کېښودل شي. ځکه مونږ وینو چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره له دې چې د الله تعالی په نصرت معتقد او مؤمن و او دا کوتلی باور یې لاره چې الله تعالی یې یوازې نه پریږدي او بریالی توب دده په برخه کوي مګر بیا یې هم پر اسبابو او لوازمو منګولې لګولې وې.

د مثال په ډول: کله چې د هجرت اذن ورته وشو نو د امنیت او مصئونیت په خاطر یې د سفر مهال په بشپړه توګه پټ وساته یوازې حضرت ابوبکر صدیق او حضرت علي رضی الله عنهما خبر وو. د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت د سفر وخت پټ ساتل او د هغه دا حکم چې «خپل حاجتونه په پټه او سرې توګه ترسره او پوره کوي» دا ثابتوي چې په ژوند کې د اسبابو توسل ضروري دي.

د شپې د ریمه برخه پاتې وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه له کور څخه د هجرت په سفر ووت او له کور څخه د وتلو په مهال کې ابوبکر صدیق د خپل کور له عمومي دروازې څخه استفاده ونه کړه بلکې د کور شا ته یې چې کوه، دریڅه او کړکۍ وه د واړه په هغې ووتل، څو هیڅوک هم د دوی په حرکت پوه او ورته متوجه نه شي او د خپل خوب په بستره یې حضرت علي څملاوه څو دده د کور محاصره کوونکي مشرکان دا ګومان وکړي چې پخپله حضرت محمد صلی الله علیه وسلم موجود او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویده دی، او له مکې څخه مدینې ته د حرکت لوري یې د مکې جنوب تثبیت شو نه په شمال لاړل او نه هم په لویدیځ پلو، ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم پتیلی وه چې که د شمال په اوږدو کې لاړ شي نو ښايي چې دښمنان یې پیدا کړي ځکه چې د مکې لاره تر مدینې پورې له جنوب څخه تیریږي او هیڅ چا هم دا فکر نه کاوه چې یو نابلده مسافر به پردې لاره لاړ شي، او که چیرې قریش دده په لټون کې پسې لاړ شي نو د شمال او لویدیځ لوري به تعقیبوي.

له مکې څخه په وتلو سره یې سم لاسي مدینې ته په سفر کولو بریدونه کړ بلکې د ثور د غره په سمڅه کې یې پناه واخیسته څو قریش هر لوري ته دده لټه وکړي. د پټیدو له پاره د ثور د غره د سمڅې انتخابول او په هغه کې الونیا کیدل یو عقلمندانه نوښت و. ځکه هغه ځای بیدیاوه او په هغه وخت کې ابادي پکې نه وه، او اوس هم په هماغه بڼه کې ده. او که یو زلمي وغواړي چې د ثور سمڅې ته وخیږي باید ډیر زړونه وګالي، پداسې حال کې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دغې سمڅې ته د ختلو په مهال کې دری پنځوس ۵۳ کلن و. نبي کریم صلی الله علیه وسلم عبدالله بن ابی بکر ته استخباراتي دنده اوسپارله څو په مکه کې د قریشو له عکس العملونو څخه دوی ته رپوټ تیار کړي او بیا د شپې سمڅې ته راشي او د ورځې ټول جریان ورته ووايي: او په پرله پسې ډول دد ښمن له خبرونو او اقداماتو څخه خبر رسیږي، چې د هغوی د تیرې د دفع کولو له پاره تصمیم ونیسي.

او ددې له پاره چې د عبدالله بن ابوبکر رضی الله عنه په تلوراتلو د پښو د قدمونو خاپونه پاتې کیدل او له دښمن سره یې په کشف کې مرسته کوله نو دابوبکر صدیق درمې شپون عامر بن فهیره ته یې حکم وکړ چې کله عبدالله بن ابوبکر د شپې له پلوه ووځي نو ورپسې ته خپلې رمې ته حرکت ورکوه څو د عبدالله د پلونو خاپونه ړنګ شي او پاتې نه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حضرت اسماء بنت ابوبکر د طعام وروړلو دنده پرغاړه لرله. لاربښودونکی یو بت پرست عبدالله بن اریقط ؤ چي رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یې له مکی څخه مدینی ته لاربښودنه کوله او دا چي رسول الله صلی الله علیه وسلم ولی یو بت پرست لاربلدی دځان له پاره وټاکه او خپل کوم صحابی یې تعین نه کړ، ددی په خاطر چي دهجرت راز یې پټ پاتی شی، او دابوبکر صدیق دشپونکی عامر بن فهیره او دعبدالله بن اریقط ترمنځ اړیکی په دقیقه توگه سنجولی شوی وی، ځکه عادتاً شپونکیان کوشش کوی چي په خپل منځ کی سره کینی مجلس سره کوی او دیوبل له حالت څخه ځان خبروی، او دغه اړیکی شکمنی نه وی چي څه خطر ورڅخه وی، دغه راز دعلی بن ابی طالب کردار او دعبدالله بن ابوبکر او اسماء بنت ابی بکر له کردارونو څخه توپیر لروکی وه دغه راز دعبدالله بن اریقط برخه اخیستل دعبدالله بن فهیره له برخی اخیستنی سره، سره له دی چي دواړه شپانه وو توپیر لاره. (۱)

له دغه جریان څخه دا نتیجه لاس ته راځی چي دنبی اکرم صلی الله علیه وسلم دامنیت دساتنی په خاطر او دخپل ځان دمصئونیت له پاره له خپل ځان سره ابوبکر صدیق ملگری کړ او په راتلونکی کی له اسلامی امت سره دمینی لرلو په نمط یی وکولی شو دامنیتی تدابیرو په نیولو سره اسلامی ټولنی ته له یو قریب الوقوع خطر څخه نجات ورکړی.

پای

وصلی الله علی محمد و علی آله وصحبه و سلم

---

۱ - مدخل الی قیادة اسلامیه ۸۷ مخ مصنف شیخ ابوبرهان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
5.72
AHM
9361
CAD-1

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له نظره لومړنی څیړنیز، تحقیقي اثر دی چې د سولې او پیوستون لپاره د همکارۍ د ټولنې له خوا چاپ شوی. دا کتاب د ملګرو نومیالیو او مشهورو دیني عالمانو د هلو ځلو نتیجه ده چې په دوو ملي ژبو، پښتو او دري خپور شویدی. د یادونې وړ ده چې دا کتاب مخکې له دې چې چاپ شي د یو دری ورځنی ورکشاپ په لړ کې د افغاني پوهانو له خوا تر غور او څیړنې لاندې ونیول شو او هر اړخیز بحثونه پرې ترسره شول او د قبول وړ وګرځید.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library